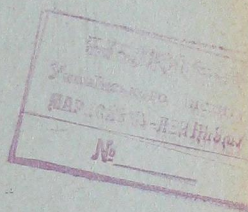

ПЛУР

10

1929

Ціна 50 коп.

КООПЕРАТИВНЕ ВИДАВНИЧЕ
ТОВАРИСТВО ПИСЬМЕННИКІВ

ПЛУЖАНИН

ПРОДОВЖУЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТУ НА

ПЛУГ

МІСЯЧНИЙ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ
ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖУРНАЛ
СПІЛКИ СЕЛЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ „ПЛУГ“

ЗА РЕДАКЦІЮ: А. Головка, А. Павова, С. Пилипенка,
Ю. Савченка, Т. Степового і В. Штанге.

РІК ВИДАННЯ П'ЯТИЙ

ПЛУГ містить оповідання, романи, повісті, поезії, гуморески кращих майстрів художнього слова.

ПЛУГ подає нариси, подорожі письменників, що висвітлюють соціалістичну реконструкцію села й міста, соціалістичне змагання.

ПЛУГ допомагає письменникам - початківцям, друкуючи на своїх шпальтах їхні твори, містячи поради, листування тощо.

ПЛУГ висвітлює питання марксистської теорії та методології літературознавства, історії літератури та літературної критики.

ПЛУГ подає рецензії на новинки з красивого письменства, інформує читача про нові видання з белетристики.

ПЛУГ подає широку інформацію про містечке життя УСРР, Союзу й закордону: хроніку літорганізацій, пролетлітератури Заходу, працю видавництва, літературні конкурси тощо.

В ЖУРНАЛІ БАГАТО ІЛЮСТРАЦІЙ ТА ФОТО

Виходить книжками в 80 сторінок

ПЕРЕДПЛАТА:

1-й АБОНЕМЕНТ: „Плуг“ на рік — 4 крб. 50 коп.

на 6 міс. — 2 крб. 50 коп., на 3 міс. —

1 крб. 35 коп., на 1 міс. — 45 коп.,

2-й АБОНЕМЕНТ: „Плуг“ з додатком 12 випусків

із серії „Весела книжка“ В-ва „Плужанин“ (річні передплатники) на 1 рік — 5 крб. 50 коп.

**ПЕРЕДПЛАТУ
НАДСИЛАТИ:**

ХАРКІВ, ВУЛ. К. ЛІБКНЕХТА, № 31
ВИДАВНИЦТВУ „ПЛУЖАНИН“

КРІМ ТОГО ПЕРЕДПЛАТУ ПРИЙМАЮТЬ:
ГОЛОВНА КОНТОРА ПЕРІОДВИДАНЬ ДВУ,
кранинші та уповноважені Періодсектору на
місцях, поштово-телеграфні к-ри та листиноші

СПІЛКА СЕЛЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ПЛУГ

П Л У Г

ЛІТЕРАТУРНО - ХУДОЖНИЙ
МІСЯЧНИК

ЗА РЕДАКЦІЄЮ

А. ГОЛОВКА, В. МИСИКА, А. ПАНОВА,
С. ПИЛИПЕНКА, Ю. САВЧЕНКА,
Т. СТЕПОВОГО ТА В. ШТАНГЕЯ

РІК П'ЯТИЙ

1929

ЖОВТЕНЬ

№ 10

КООПЕРАТИВНЕ ВИДАВНИЧЕ Т-ВО ПИСЬМЕННИКІВ
ПЛУЖАНИН

Бібліографічний опис цього
видаю вийшов з „Листопису
Укр Друку“, „Картковому ре-
пертуарі“ та інш. оповіщення
Української Книжкової Палати

Україновіст № 5043, 2/XII 1929.
Зам. № 232. Тираж 1.500.
Б_к—5 арш.

ЦІ ВОРОТА БУЛИ СВЯТИМИ

В. Мисик

Ці ворота були святими,
дзвони днями гули над ними,
ясно сяяв над їх у гай
білий дід, святий Миколай.

А тепер він зорить сердито,
в нього кулею бік пробито,
вся в пташиних слідах борода,
висить криво він, як Байда.

Під негоду риплять гаки,
стогне він зі своєї брами.
Дід з воріт виходить з ключами,
в далеч дивиться з-під руки...
— Ах, це ти? А мені здалось,
ніби стогне хтось:

„Воротарю, старий воротарю,
„ти останні літа доживаєш,
„в тебе руки старі, шорсткі,
„в тебе ние спина,
„в тебе ноги болять на дощ,
„І зуби хитаються в яснах,
„Воротарю, старий воротарю,
„чи ти місце знайшов на гробках?“

— Я й вночі спокою не знаю,
не рипи, Миколаю...

Вітер виє, і знову дід
у сторожці не спить — і знову
чує він нерозбірну мову,
тихий голос біля воріт:
„— Воротарю, старий воротарю,
„скільки ти перебачив люду,
„скільки повз тебе пройшло прочан

„темних як ніч, як імла, як туман!
Камінь важкий на порогах стерто,
„попроціловано наскрізь ікони,
„дзвони пощерблено дзвоном обіднім,
„дзвоном вечірнім, денним, досвітнім...

„— Що ж ти думаєш, що ти шепчеш,
„коли чуєш пісні й музику,
„коли бачиш вогні веселі,
„у високих вікнах собору,
„у лункім комсомольським клубі?
„Воротарю, старий воротарю,
„чи ти місце знайшов на гробках?“

Знову дід виходить... Од гаю
долітає ранковий дрозд.

— Щож, не спи, Миколаю, щож...
Може й справді ми, Миколаю,
вже не тее... Бо йдуть літа
й заростає брама свята.

ВЕРЕСЕНЬ

В. Гришко

Похилився журно соняшник,—
бджоли в листі перегудами...
Сонно день звисає сонячний
над прив'ялим смутком гудини.
Тихо пісня в лісі журиться
про літа, що вже не вернуться...
Десь гукає, хлипа, куриться,
за стогами крекче терниця.
Ожереди жовті гусінню
На городах. Небо—даль ясна...
З гуком линуць, тонуть гуси в ню,
ген туди, де сонце та весна.
В золотім дощі розніжене
село спить неначе, а над ним
сіно хмар здимає і жене
вітер високо, з виттям нудним.
Пусто в полі. Стерні осами
на ланах бренья. І з вереском,
журавлиним, перший осени
син одходить, сонний вересень.

У ЗЛИВУ

Галина Орлівна

Уривок із повісті „В лабіринті“

Ось уже кілька день на фронті тиша. До французьких військ підійшла велика підмога і це примусило рифів податися назад, у гори.

Поволі я почав при звичаюватися до постового життя. Покищо можна сказати одне, що хоч тут небезпека чекає на кожному кроці, проте тут якось вільніше дихається, ніж у страшний, як зморний сон, фортеці Сіді-Бель-Абес. Так чи інакше, почуття небезпеки об'єднує всіх, і завжди суворі капітан та лейтенант перестали так насажуватися на нас за найменшу провину, як це вони робили раніш.

Зокрема мені стало значно легше з того моменту, як мене в числі трьох прикомандирували до інтендатури. На нашому обов'язку було здобувати по сусідніх селах продукти до офіцерської кухні. В числі трьох призначених для цієї мети, був і чорний Гаша, мій незмінний приятель. При нас, у всіх наших походах за продуктами, повинен був брати участь спеціально призначений капрал. Це був араб — товстий, незграбний Іргіт, якому далеко більше подобалося лежати в своїй комірчині в бараку, ніж їхати або йти з нами бог знає куди по селах. Тому він був завжди вдоволений, коли ми за десяток папірос купували собі право ходити без нього по околицях посту. В таких випадках він нас тільки відпроваджував за огорожу, а там пускав на всі чотири сторони, попередивши, що за неявку в свій час нас буде належно покарано.

Яка це була розкіш, коли після чотирьохгодинних військових вправ і після нудотного обіду, ми вибиралися по молочні продукти для офіцерської кухні! Бути дві-три години людиною! Хіба це не найбільша радість?

А надто з того часу, як в моє нудне одноманітне життя ввійшло щось нове, чому я ще не підібрав назви.

Це було так:

Одного разу ми з Гашою пішли до сусідньої „чари“¹⁾, щоби добути курчат на вечерю для офіцерів. Найближча „чара“ лежала на південному березі уеду²⁾ Уерги, значить, щоби потрапити до неї, треба було перейти міст, збудований недавно дбайливою рукою французького жовніра.

Араба капрала з нами не було, тому ми, перейшовши міст, свободно звернули собі вліво і пішли берегом. Ми вирішили спочити трохи між евкаліптами, що стояли близько берега. За евкаліптами трохи оддала зеленів пальмовий гайок, з якого, переливаючись на сонці, граючись світлом і тінями, вибігав жвавий струмок.

Спека в той день була якоюсь особливо тяжкою; хоч у повітрі не було звичайної сухости, але воно якось скупчилося, згрудилося,

¹⁾ Село.

²⁾ Річка.

зробилося важким. А сонце немилосердно жарило майже прямими проміннями.

— Бачиш — о! — показав Гаша рукою на якусь темну, невиразну масу на заході. — Буря буде... Дощ буде!..

Хоть би справді! Розкішно буде почути на собі першу краплину холодного, свіжого дощу. Одначе в такому разі треба йти, щоби до дощу виконати доручення.

В цей мент, коли ми вже встали на ноги, раптом із пальмового гаю почувся спів. Високий, чистий голос виводив одноманітну, збудовану на хроматизмах мелодію. Забравшись на надзвичайну височину, він раптом обірвався і так же несподівано розсипався намистом сміху.

І в цьому сміхові було стільки щирого, безпосереднього, життєрадісного, що білі зуби мого Гаші раптом вишкирилися і він, дивлячись у бік гайочка, й собі засміявся трохи диким, загикуватим реготом.

Я, що вже мав намір йти до чари, рішучо повернув і пішов уздовж струмка до групи пальм. Я мусів знати, кому належав високий тонкий голос, і чий це був такий непереможний, задиркуватий, повний життя сміх.

Ми йшли продираючись крізь хащі, якими заріс беріг струмка. Колючі гілки дряпали обличчя, але я на це не звертав уваги. Поспішаючи, я боявся одного, що та, кому належав сміх, піде раніш, ніж ми її побачимо.

Е, ні! Ось нарешті — крутий зворот струмка, що, творячи луку, затримував у собі більше води, за струмком — куцї тюльпанового дерева, а за кущем — вона. Ні, власне, — вони, бо їх — дві. Вони стоять на кладці, що перекинена через струмок. Закачавши високо спідниці, вони нахилилися над водою і полощуть білизну. Зачаївши дихання якийсь мент стою. Хочу вгадати — котра саме сміялась — і не можу: тепер їм обличчя надзвичайно поважні, перейняті своєю роботою... Ні, звичайно, це не та, менша, з синьо-чорними косами... Не та, бо у неї полохливі, несміливі рухи... А от... цікаво заглянути у те обличчя, що заховалося під хащами каштанового волосся... Ось, де ховається цей принадний, дратуючий сміх.

— Добридень! — вітаюся я по-берберському, виходячи з-поза кущів.

Молодша чорно-синя голова скидається вгору, — в очах невідомий вираз переляку. Мов гірська газеля, сплигує вона з-кладки на беріг і зникає за кущами.

Голова з каштановим волоссям і не думає тікати. Опустивши нашивидку спідницю, дівчина стояла перед нами на кладці, дивлячись мені просто в очі й ніскільки не соромлячись того, що традиційний хаїк не був на плечах, а лежав розпластаний на березі.

— Добридень! — відповіла по-французькому, збираючи з кладки решту білизни.

— Чого ж це та дівчина мене так злякалася? Я ж не злодій...

Каштанове волосся відкинулося назад:

— Хто зна... — відповідає, дивлячись просто в глибину моїх зіниць.

Ну, звичайно, це вона співала й сміялася. Тільки вона!

Відповідаючи їй таким же поглядом, продовжую:

— А хіба ж я подібний до злодія?

Дівчина байдуже стиснула плечима:

— А чому ти повинен бути кращим від других? Ти ж француз.

— Я не француз, — відповідаю, сідаючи на беріг струмка.

На мент очі піднялися на мене — темносині, аж з ліловим від-світом.

— Не француз?

І за хвилину знову захвала очі під важкими, бронзовими повіками.

— Але нам від цього не легше.

Ого! Та вона вмila не тільки заливчасто сміятися, вона може бути поважною, і від цього лице її робилося дуже далеким від того сміху, що долітав до мене.

— А ти, дівчино, гарно співаєш...

Зведена зморшка на лобі розпливлася, уста склалися в легку усмішку:

— Як умію, так і співаю...

Подумала і додала згодом:

— Сама для себе.

Тим часом, дівчина кінчила прати, поклала білизну до великого коша, і, взявши його зручно на плечі, рушила по стежці, що вела до чари.

І в цей мент над нами щось зашуміло, застукотіло, наче велетенський птах пролетів над головами. Не встиг я підняти вгору очі, як мені на лице упало кілька великих, холодних крапель.

Зайнятий розмовою, я не зауважив, що навколо стемніло, та що хмари залягли небо над пальмовим гаєм.

Разом з першими краплями дощу зірвалася шалена буря. Деревами враз затрусило, з берега враз закрутився в повітрі пісок.

— Треба тікати! Дощ буде! Злива буде, — поспішав Гаша.

Пальми зловісно дзвеніли сухим, віялоподібним листом, просто над нами розкралося небо блискавкою.

— Куди ж тікати?

Але Гаша вже біг по стежці, доганяючи дівчину з кошиком. Нвполовину словами, наполовину рухами доводив він їй, що вона мусить конче врятувати нас від бурі та зливи. Я, звичайно, приєднався до його просьби.

Дівчина на секунду зупинилася, подивилася мені пильно в очі, і раптом, скидаючи з плеч коша, рішучо передала його мені:

— Ну, ходім, але швидше!

Я з корзиною майже біг за маленькими босими ногами, що чим далі, тим дуже поспішали.

Нарешті — „чара“... Дощ уже лив не окремими краплями, а просто косими пасмами, коли нарешті дівчина сказала:

— Тут!

Тільки в маленьких сіңчатах озирнулася дівчина на мене. Очевидно, в мене був дуже смішний вигляд у мокрій, прилиплій до тіла одежі, бо вона раптом голосно і загонисто розсміялася. І від цього сміху знову, як і там, у березі, стало сонячно і радісно, знову щось усередині защеміло: десь наче чув цей сміх, наче знаю його...

— Ну, почекайте тут! — знову споважніло лице дівчини.

Вона зняла з себе мокрий хаїк, розвісила його в сінях і ввійшла до хати.

Хвилини за дві двері розчинилися й на порозі стала крем'язна постать старого бербера. Він оглянув нас з-під сивих, навислих брів і зупинив важкий погляд на мені:

— Ти — не француз? — запитав такою ж ламаною мовою, як і дівчина.

— Ні.

Старий з хвилину подумав, знизав плечима, наче відповідаючи якимсь своїм думкам, і нарешті сказав:

— Ну, що ж, як уже так, — заходьте до хати.

Хата мала — з віконечками, що прилаштувалися десь угорі, з пічкою посередині, власне місцем для вогнища, викопаним серед долівки, з діркою у стелі для диму.

— Еліло, ти можеш їм дати молока! — промовив до дівчини старий.

Я подякував, сказавши, що ми, властиво, не голодні. Але за хвилину перед нами з'явилася миска з козячим молоком та якісь плескуваті хлібини, що нагадували наші палянички.

Між тим з кутків повиходили дві Еліліних сестри, з яких одна, виявилось, була тією чорнявою, що втікла з гаю. Другій було не більше десяти років, вона мала надзвичайно гарні, майже блакитні очі.

— А матері немає? — запитав я.

— Ні, матір рік тому забили, — одвів у бік очі старий.

— Хто?

— Хто ж, як не ваше військо.

Лице старого зробилося черствим, губи міцно стиснулися, опустившись кутками вниз:

На моє прохання розповісти про цю подію, бербер почав неохоче, поволі:

— Торік не звеліли поля орати, того, що за Уергою... А чим же буде жити бербер, коли він не оратиме свого поля? Ми й поїхали, а того й не знали, що постан даний наказ: стріляти по хліборобах...

— Невже ж стріляли по мирних?

— А ти ж думав як, чоловіче? Отак таки по мирних орачах! Ми тільки почали, а вони — з кулеметів...

Він хвилину пожував губи, як би здавлюючи в собі щось:

— Ну, от там ми й загубили свою матір... Тепер от так, самі.

Прийшла незручна мовчанка, підчас якої було чути лише зливу, що шаліла на дворі, намагаючись затопити хату.

Щоб припинити важку мовчанку, я запитав у бербера — що то за книжка в грубій оправі з козячої шкіри лежить у нього на полиці.

— Книга? Ви цієї книги не знаєте... Це — наша книга... Зветься коран... Чули коли небудь?

Я відповів, що не тільки чув, але й де що знаю про коран і попросив показати мені книгу. Одначе, розкривши її, я побачив цілком мені незнайомі, неподібні до арабських писань літери.

— По якому ж це писано?

Старий взяв до рук коран і, вдивляючись у пожовклі, а в деяких місцях і зотлілі сторінки, сказав:

— Це писано берберською мовою, або як вона називається, „та-мазгіртом“.

Перший раз я чув, щоб у берберів були свої письмена. У цих дикунів, що відділилися горами і не мають ніякого зв'язку з культурним світом.

— Цей коран, мабуть, переписаний дуже давно, — допитуюсь.

— О, так! Я думаю, що його писали ще в ті часи, коли берберська країна сягала далеко в африканські великі пустелі, коли бербери були сильними й могутніми.

— Я нічого не знаю про ті часи, — одверто признався я.

Очевидно старому хотілося розповісти про свою країну, але він обмірковував: чи варто це робити. Нарешті, він сказав, дивлячись на блискавку, що раз-по-раз спалахувала у маленькому віконечку:

— Що ж, коли б ти навіть був справжнім французьким жовніром, то і тоді тобі б не ввадило знати, що берберський нарід дуже давній і в минулому — великий.

В хаті майже темно від синіх хмар. За стінами захлинається водою земля, а в хаті — тихий, низький голос старого бербера:

— Ще півтисячі літ не минуло, коли бербери були єдиними мешканцями всього морського узбережжя, аж до великої Сахари. Вони були повними володарями його. Ні одна нога чужинця не мала права ступити у їхню державу без особливого на це дозволу, без „мезрагу“, або „дебиху“ — себто без такої охоронної грамоти, яка за великі гроші давалася якомусь купцеві чи мандрівникові.

— Головним містом колишньої берберської держави був Тлемсен, що відійшов тепер до Алжирії, і плем'я бені-зенат, яке жило довкола цього міста, було наймудрішим і найсильнішим на всю Берберію. Ті європейці, яким довелося відвідати Тлемсен, дивувалися з краси цього міста, та з тих шкіл, які були там у той час. Вони казали, що це місто можна поставити поруч великих міст Європи... Те місто, що збудовано тепер на місці старого, — нічого не варте проти нього.

— Тоді всі народи аж до туарегів з пустелі, говорили однією мовою берберською — тамазгіртам. На цій мові писалися книжки, і мова ця вважалася найкращою з усіх африканських, коли не рахувати старого Єгипту. Велика була берберська держава і, здавалося, ніхто її не міг здолати.

В хаті зовсім стемніло. Старий на хвилину затиш, а коли блискавиця освітила його обличчя, повторив:

— Здавалося, ніхто не міг її здолати.

А по секунді додав:

— Поки сама не здолала себе...

— Племена у нас різні були... Сах-генджа, Гезуак, Шуана, Берабер, Занага... Багаторізних племен, і багато шелахів, що порядкували ними. Між шелахами та каїдами — вічна гризня. Не міг її припинити султан, що зрештою найбільше турбувався своїми землями, які були в його посіданню. Нуй почалася, вічна гризня, що зіслаблювала Берберську державу, робила її кволою, неупорядкованою...

— А чужинець того тільки й ждав: еспанці, англійці, найпізніше французи, так і кинулись, як на ласий шматок, до Африки. Задобрюючи жадібних шелахів та султана, вони досягли того, чого хотіли: велика держава розпалася, берберів скручено у баранячий ріг, по шинках Алжирії пікриний „кабіл“¹⁾ заграв на „маримбі“²⁾, потішаючи п'яного європейця.

Старий зідхнув і замовк, але коли нова блискавиця показала його обличчя, воно було усмінене якоюсь недоброю усмішкою.

— Хотіли послухати байку під дощ, так от і почувли.

Тоді я обізвався зі свого кутка:

— Але ж не всі бербери заграли по шинках? Інакше нам нічого було б отут під горами роботи.

— Хе-хе! Куди скочили! — почулося роздратоване. — Ваші хотять, щоб і ці заграли! Примусили ж Абдель-Брагіма, що керував швидко сто літ перед цим арабсько-берберським повстанням, скласти зброю! Може примусите і цих танцювати вам на потіху під маримбу?

І тихо, зловісно, наче з-під долівки, щось прошепотіло:

— Якщо не подавитесь!

... Як це не дивно, після дощу — ані сліду. За півгодини — всюди сухо, чисто, тільки дорога твердішою стала.

Коли я виходжу з хати, чиясь суха маленька рука ловить мою:

— Ти не такий, як всі ті й, коли хочеш, можеш приходити до нас.

З якимсь новим переповненим серцем, вийшов я на вулицю. Небо вияснилося і з розірваних хмар, визираючи, підморгував повний шар місяця.

¹⁾ В Алжирії берберів називають кабілями або кебаїлами.

²⁾ Маримба — берберський музичний струмент.

Я весь у сітці своїх думок. Якось дивно переплелось все: леґіон, наше становище тут, таємничі рифи, щось десь там боряться за свою волю, недавня розмова зі старим бербером, „Temps“ з її патріотичним криком, і я один, справді як у пустелі своїх думок, — один, бо не наважуюся уже зачіпати болючі питання при товаришах. Але чим далі, тим думки настирливіше сушать мій мозок.

Одного разу пост прокинувся в дивній тривозі. Від намету до намету передавалася чорна чутка:

— На стійці знайшли жовніра з розпоротим животом!

Виявилось, що ранішній об'їзд, контролюючи стійкових, наскочив на трупа, що лежав під сосною з випущеними кишками і з папірцем, наколотим на грудях:

„Так буде всім, хто посягне на нашу волю“.

Це таємнице нічне вбивство справило гнітюче вражіння на всіх жовнірів. Лише тепер відчулася справді та небезпека, на яку на раджувалися ми, виходячи вночі на варту, геть далеко від посту.

Між леґіонерами якесь глухе заворушення, між начальством — розгубленість.

В болючій тривозі викопали за дротами яму і якось поспішаючись, як би бажаючи якнайскорше позбутися цього страховища, що лежало на марах із розпоротим животом і дивно виряченими очима, — засипали його піском.

А вночі, коли потомлені подіями дня всі намети заснули, несподівано з тильного кінця посту, почувся розпачливий крик. Все в мент було на ногах; не розуміючи в чому справа, не прокинувшись як слід, усі кинулись на крик, який чим далі, тим робився гострішим.

Я був уже коло інтендантського складу, коли з з-поза рогу міської будівлі вискочила людина, ні, скорше, подоба людини. З перекивленим ротом, з виряченими від жаху очима, схопився він однією рукою за живіт, другою ж робив якісь дивні, дикі кола в повітрі, наче бажаючи розірвати його. З-під руки струмком дзюрчала кров, запікаючись тут же у великі шматки.

— Рятуйте! — кричали губи, тоді, коли сама людина що сили намагалася кудись бігти. Кілька рук схопили його і понесли до шпиталю.

За кілька кроків далі ми наштовхнулися на не менш страшне видовище: другий жовнір лежав лицем у землю; його голова ледве трималася на майже цілком перерубаній шії.

— Зі складів винесено всі запаси! — гукнули десь спереду.

Справді, двері складу було розчинено і всі мішки з мукою та крупою було забрато. Один з вартових коло складу, якому пощастило врятуватися заховавшись за будкою, розповів, ляскаючи зубами, про те, як четверто рифів підповзли з боку річки і раптово напали на них. З блискавичною швидкістю покінчили вони з двома вартовими, відбили замки від складу і поперекидали мішки через

задротовання. Там їх підхопили якісь інші люди, а ці четверо, схопивши решту мішків, кинулися бігти в напрямку тієї ж Уєрги, бо приголомшений ударом ножа в живіт один із жовніврів опритомнів і почав кликати допомогу.

Було ясно: щоб врятувати від голоду своє військо, рифи йшли на одчайдушні вчинки. Було ясно також, що без допомоги туземного населення рифам не довелося би пробратися з тилу ворога. Значить, нас скрізь оточує коло ворожнечі та зненависти.

А у команди посту якась дивна поведінка: з одного боку підтягають нас, подвоюють нічну варту, — а з другого, якось на диво безпечно поведуться: від моменту, коли почалося особливе напруження, вони звелили збільшити порцію спирту на жовнірський пайок і взагалі почали роздавати у великій кількості алкоголь з кожної нагоди. Не диво, що надвечір все на посту було п'яне і в своєму сп'янінні байдуже до всяких небезпек. Вночі ж все там міцно спало, що коли б стійкові забили тривогу, навряд чи хто міг би дати належний опір: іди й бери порожніми руками!

У офіцерів з вечора до ранку йшла якась одчайдушна, галаслива гульня. Мені доводилося іноді по-двічі, по-тричі бігати до сусідньої чари по різні продукти, для того, щоб готувати з них закуски, які був майстер замовляти капітан Де-Первіль, комендант нашого полку.

Правда, я не дуже нарікав на ці свої часті мандрівки до чари, бо завдяки цьому в мене була змога частіше зустрітися з Елією. Хоч до них я дуже рідко заглядав у хату, а все ж, ідучи повз їхній двір, я не раз бачив її на подвір'ї або на вулиці коло хати.

Вона привітно віталася зі мною, але в розмови входила рідко, лише її зсиня-лілові очі раз-по-раз світилися якимсь внутрішнім теплом, коли зустрілися з моїми.

Скупі слова, рідкі зустрічі очей... А як непомітно внесли вони змістовність в моє існування! Тепер я жив від зустрічі до зустрічі, хоч і знав, що вона буде не довшою і нічим не значнішою від попередньої. Гостре чуття самотності поволі починало кидати мене і це допомагало переживати напружені дні. Одної ночі я довго лежав не закриваючи очей. З близького до нашої палатки будинку неслися п'яні крики, співи. Хтось, надриваючись, грав на гітарі. Кілька пар віг притоптувало в такт музиці.

— За нашу велику батьківщину, Vive! — лунало у відчинені вікна.

— Vive! Vive la France! — верещав тонкий голос капітана.

— За здоров'я геніального генерала Ліоте! — гудів бас.

— Vive! — слабо відгукнулися.

Зате зараз же після того почулося верескливе:

— А ви чули останні урядові новини? Здається, нашого „геніального“ швидко тее... — перейшов на шепіт.

— Чи ж це можливе?! — широко дивувався бас.

2) Хай живе Франція!

— Ш-ш-ш! Покишо про це ні гу-гу!

Aimos vite,
Pensons vite.
Toute invite
A vivre vite!

Aimons vite,
Pensons vite
Au halop!
Monde falot!

Під гітару лунає пісня.

— Au halop! Au halop! — верещить фальцет капітана.

Знов застукотіло кілька пар ніг.

— Гей, треба женщин! — вигукнув бас.

— І чого так довго не ведуть женщин? — вередливо в ніс заговорив той голос, що співав пісню про „halop“.

Не маючи більше сил улежати, я встав, накинув на плечі шинелю і вийшов з намету. Потягло передранішнім холодом, на сході уже було помітно світлий пас. Вдивляючись в південне небо, намагаюсь не слухати п'яних вигуків, роздивляючись сузір'я, порівнюю їх з нашими. Багато нових, мені незнаних... Ах, як же вони там галасують. Це, значить, капітан Де-Первіль не виспитьсь і буде до всіх чіплятися на учбі...

І раптом близько мене чую тупіт кількох ніг.

— Рифи! — промайнуло гостро в мозку.

Я хотів уже кинутися до намета, щоби збудити своїх, коли побачив майже поруч себе кілька постатей у французьких мундурах: це були мурини. Зігнувшись і важко передихаючи, вони тягли якусь дивну і, очевидно, важку вагу.

Раптом з-під рук одного з жовнірів почувся тихий, приглушений стогін.

— Стій! Що це таке? — не витримав я.

— Геть з дороги! — штовхнув мене мурин.

І в передранковому тумані я виразно побачив відкинену назад голову женщины. Рот і все лице було зав'язане хусткою... Але, коли мурини виносили свою ношу на ганок офіцерського будинку, з-під хустки вибилося волосся. Воно було рудаво-каштанове...

„Ні, ні! Не може бути!...“

Я прожогом кинувся до вікна, на веранду.

„Не може бути... Не вона!“

— А-г-а! — закричало з вікон. — Нарешті, женщина!

— Та яка!

— Розв'яжіть, покажіть її нам!

З каштанової голови впала пов'язка — і просто перед вікном, в п'яне товариство офіцерів глянули зсиня-лілові очі.

— Хо-хо-хо! Та це справді красуня!

Був мент, коли моя голова закрутилася і ноги почали згинатися. Чув, що трачу притомність. Як крізь сон, слухав:

— Ця — мені!

— Ні, мені!

— По старшости!.. По черзі! — верескнув капітан.

„Що робити? Що робити?“ — примушую себе думати... „Щось же треба“...

Але капітан обхоплює Елілу за стан. Вона зі здивовано розширеними очима відступає назад, звільняючи руки.

— Ах ти ж, дикуночко!.. — чується ласий гадючий шеліт. — Ти не бійся, я тобі нічого...

Тремтуча від пристрасти рука простягається просто до високої грушоподібної персі. Друга рука, шукаючо-невпевнено блукає по стану. А великі лільові очі дивляться чим раз ширше, ширше і раптом:

— „Г-а-й!“ — лунає диким, страшним криком.

Мент — щось блиснуло в руках Еліли, скинулось, — мент — і сильний удар ножа межи очі звалив капітана снопом.

— Г-г-г-ай! — залунало ще гостріше й дикіше. І вигнувшись вперед, як дика кішка, Еліла виплигнула з вікна на веранду.

Не пам'ятаючи себе, схопив я її за руку. Легкий скрик... Пізнала. Летимо бурею по великому постовому пляцу до найближчої огорожі... Як у сні, перекидаю її через задротовання, дряпаючись і рвучи на себе одіж, перелізаю під низом сам... Не передихаючи ні секунди — через міст, за річку.

— Стій! Стій! — чується навздогін.

— Стій! Стрілятиму! — гукає вартовий коло мосту.

Десь близько коло нас тьохкає куля, але нас і це не зупиняє. Знесилену швидким бігом, я майже несу Елілу на руках. От уже „чара“, близько двір... Нарешті — хата.

Майже непритомну дівчину передаю на руки батькові.

Старий бербер говорить синіми губами якісь незрозумілі слова: не те прокляття тим, не те подяка мені — не знаю.

Сам іду й залягаю в хащах над берегом Уерги. Як цілком розвидніється, здіймуть стійкового і можна буде перебратися за драти назад.

ДОНБАС

Іван Коваленко

Біжать вагончики отарами завзято,
За ними з нір —

думками шахтарі.

І дим повис, як ковдра волохата,
Над шахтами, хвилюється вгорі.

А вище — сонце, спіле і прозоре
Пливе і лле вино з свого відра —
Та те вино не попадає в нори,
Не напува ніколи шахтаря.

Донбас, Донбас.

І рейки, як гадюки...

І полотнища буйного вогню...

І все спішить бадьоро на війну...

І все гартує що-години руки.

І домни дмуть,
Вирують без кінця,
Крізь комини у небо сипле іскри.
Он по землі, мов по гарячим приску,
Ідуть купатись люди до Дінця.

Це ті, що вилляли сьогодні вже
По сім годин з життьової криниці,
Там, на полях, де вітер не ірже,
І не біжить гойдаючи пшениці.

Вони ідуть, щоб серцем і очима
Напитись світу.

Щоб на завтра знов

Гула земля ударами міцними
Й один за одним ешелон ішов.

Щоб звідтіля,

із земляної паші,

Летіли горами і криця, і чавун.

Щоб у заводах вилити найкращі

Підвалини для зоряних комун.

СУРДУТ І БЛУЗА

М. Годованець

Байка

Сурдуд надувся на манекені,
немов лопух той на вогні,
стоїть в крамничному вікні
про себе думає, що — геній...

Аж гульк — в крамницю покупець,
бувалий чоловік, на крамові знавець:

— „А що візьмете за сурдуд?“

— Побачим, що дадуть! —
крамар очима льстиво кадить,
сурдуд рукою ніжно гладить
і порошиночки мете:

— Червінця оддасте?! —

— „Червінця дать? Не боїтесь гріха!
За гроші ці нехай
кравець сурдуда носить!..

А що ця блюза просить?“

— Дешевше, як тринадцять, не оддам! —

— „Гаразд, за блюзу я ціну цю дам!“

І покупець пакунок пригорнув...

— Ах ви, невігласи дурні! —
сурдуд обурено гукнув: —
чому я проти блюзи не в ціні?
Адже я з першосортного сукна!
А шитий як, як опрацьований!..

А покупець: — „Ех, голова дурна!
Мовляла і вівця,
що в неї хвіст, як в жеребця...

Ну, що ж, що опрацьований? —
Так ти ж — перелицьований!“

НОВЕЛЯ ПРО СІРІ ОЧІ

Василь Минко

Журно, самотньо в хатині...

Тихо й ритмічно співає порядка. І в такт тому співу похитується молодиця — снує довгу, тонку нитку. Їй хочеться спати,

Склонити голівоньку
На білую постілоньку...

Але їй не до сання:

Десь її милий, чорнобривий
До млина поїхав...

Має от-от повернутись. Намерзнеться він, проголодніє. Треба буде нагодувати його, обігріти. Треба буде й коняку напоїти, їсти їй дати.

Джурчить прядка, снується нитка, й мислі снуються в голові...

Ой чого такі довгі-предовгі мислі?... Чого такі сумні, прежурні...

Урвалася нитка — спинилася прядка. Сполохалась тінь на стіні — молодиця тинь. Випросталась високо вгору, вперлася в стелю, розпливалась по кутках. І по хвилі знову збіглася тінь, захиталась в такт прядчиній пісні.

Співає прядка. Снуються думи...

Та чого ж так самотньо в хатині? Чого так до болю тоскно молодиці на серці?... Ой швидше б уже спати, спати, спати...

Кажуть люди, що сном живуть лише нещасливі на світі. В сні шукають забуття, в сні їхня відрада. Може...

Молодиця ж утомилась: удосвіта встала, чоловіка виряжала й відтоді очей не скліпує — прядла.

Заплакала зненацька дитина в колиці. Синочок, рік без місяця. Його вереск дизгармонію вніс у прядчину пісню.

Змовкла прядка. Підвелася молодиця, випросталась.

— Чого, синочку?... Питки хочеш, дитинко?...

Синочок немовля, а матері відрада й до нього поговорити. Воно стихне, а матері здається, що воно й справді розуміє...

— Ох ти ж мій розумненький...

Притисла ніжно собі до грудей, ще ніжніше торкнулась устами до його голівки.

— Спи синку, спи... Е-е, е-е!...

Не хочеш спати, зорієш оченьками... Спи мій рідненький, е-е е-е!...

Попливли по стінах кошлаті тіні, блукають слідком за молодицею. Ходить вона, присипляє сина...

— Е-е, е-е!...

Принишкла дитина, мати ж ще ходить. Тихше й тихше шепочуть їй губи. Спати, спати — скліплюються очі...

Нараз розімкнулися вії. Підвела хутко голову, очима злякано повела до вікна.

— Хто там?..

— Відчини, Насте!.. Я це, Микола...

„Микола?! Що йому треба такої пори?“

Поклала сінка в колиску, пішла відчиняти.

Зайшов Микола. Молодий, високий хлоп'яга. Скинув шапку, а з-під неї довге, кучеряве волосся полізло на очі, на носа. Тріпнув головою й засміявся.

— Ніяк не острижусь, так же набридло... Здрастуй у хаті!

Стояла Настя коло столу й чекала, що він їй скаже. А він довго, як навмисне, обтрушує сніг з сіряка, обмітає замерзлі чоботи.

— Ну й морозець, аж дух забиває...

Обтрусився врешті, ще раз тріпнув чорним волоссям. Став проти Насті й глянув просто в очі.

— Ну чого ж не припросиш сідати?.. Не рада хіба гостеві?..

Настя ніяковіє:

— Сідай!.. Ти ж не чужий...

— Не чужий, то правда... А колись, так і зовсім своїм був.

— Не мели дурниць. Сідай отам, та кажи чого прийшов...

— Отакої... Не встиг поріг переступити, як і чого прийшов...

І справді не треба було так говорити Насті. Їй аж соромно трохи зробилося. Але чого так пізно забився він?.. Північ уже скоро, півні перші проспівали...

Микола наче відгадав її побоювання, сказав по цьому:

— До Івана треба мені... Вмовились ми позавтра до Харкова їхати вдвох.

— До Харкова?!. Щось він мені нічого не говорив...

— Не говорив, то скаже. Ми ж певно не вмовились ще... — А помовчавши, тихше запитав. — Де ж він, хіба поїхав куди?..

— У млині в Вербівці... — Схаменулась наче по цьому, метнулась до прядки: — Заговорила, а воно само не прядеться...

Крутнула колесо й прядка заспівала. Повилася знову нитка довга, а в голові думка:

„Щось непевне світить в нього в очах. Поведе ними, як огонь розсипле. От і зараз: не встиг сісти, як уже підвівся й заходив по хаті. Від столу до дверей, від дверей до полу“...

Відчуває Настя на собі його погляди колючі. Палять вони її, пронизують наскрізь.

Ходить Микола, ходить...

А перед очима Настиними дзеркальце на кутку висить. Ніби ненароком зиркнула в нього. Бачить — стоїть Микола коло полу, очей з неї не зведе. Почула раптом тихеньке:

— Насте!..

Аж злякалась від несподіванки й від якогось передчуття, здригнулась.

— Гга!..

— Голосу вже мого почала лякатись?..

— Хіба ж я злякалась?.. Так вийшло, від несподіванки мабуть..

Засміялась по цьому, очима в його бік повела.

— Ех, Насте, Насте!.. А колись же так не було...

— Що ж колись... Минулого й кіньми не доженеш...

— Не доженеш, то правда. А пригадуєш Настуню, першу нашу зустріч... Ти з поля йшла, завітчалась квітками. Як побачив тебе я, не надивлюся... Взяв за руки тебе, а ти як зашарієшся...

— Не згадуй, Миколо... Навіщо воно?

— Знаю... Неприємно тобі.

— Неприємно?... І навіщо отак говорити. Наче я винна...

— Я й не виню... Коли ж як ізгадаю...

Похилився раптом на стіл головою й принишк.

Замовкла й прядка. Чогось так журно зробилося пряді. Ще журніше, як досі було. (Ой ви спомини давні, молодечі літа)...

Нараз здригнулася Настя. Й не так від голосу Миколиного, як від дотику його руки. Взяв легенько її за підборіддя, повернув обличчям до себе.

— Ну поглянь же на мене... Забула свого Миколку?..

— Ну навіщо це все...

— Не люблю?... Я можу піти...

— Иди!.. То краще, іди...

— Іду... Але ж попрощатись ти ж не заборониш?..

— Як попрощатись?..

— А от як!..

Не огледілась Настя як опинилась у його обіймах.

— Миколо, сказився!.. У вікна ж все видно...

— Не бійся—вікна замерзли.

— Миколо!.. Буду кричати, пусти, Миколо!..

Пустив. Відійшов до порога, став. Вона поправила волосся, зашаріла сиділа на лаві.

Видавив тихо:

— Дурна!.. Святою хочеш бути... Ну що ж, силувати не буду...

— Який бо ти, Миколо!.. Хіба ж можна? А як би до твоєї жінки хто отак приставав?..

— І нехай пристає... Слова б не сказав.

— А мій не простить...—І наче згадавши щось раптом, аж підвелася.— Та він от-от має бути. Иди бо швидше, застане!..

Засміявся Микола:

— Застане?... Ну й хай! Я ж до нього діло маю. От дякую, що нагадала, а то думав тікати.

Сів спокійний до столу й відкnuвся носом у газету. Настя була теж заспокоїлась, але поволі непевність якась знову охопила її. Сіла до прядки щоб забутись і хутко облишила. Робота не йшла на розум—тривога непокоїла. А врешті лагідно звернулась до Миколи:

— Ти б може й справді йшов?... А завтра прийдеш, їй-право...

— Просиш уже?..

— Прошу!..

— Ну добре, йду... — Підійшов повільно до неї: — Дай же руку на прощання. Знаєш, як колись...

Поважнів якось відразу й також поважно продовжував:

— Прости, я пожартував... Бачиш, я думав... Або краще по-мовчу, бувай!..

Насті до болю враз защеміло серце:

„Що це?... Їй так важко з ним розставатись... Їй так шкода стало його“...

І напівсвідомо, чи мо' їй зовсім не помічаючи того, похилилась раптом йому до грудей.

— Говори Миколко!.. Ти мав щось сказати...

— Мав... Мало чого я не мав. Бачиш — я й сам не знаю, чого я хочу... Схотілось оце побачить тебе і пішов. Давно вже надумав, та все не випадало. А сьогодні дізнаюся, що Іван твій у млині й ночуватиме...

— У млині ночуватиме?..

Як у ві сні перепитала Настя.

— У млині... Черга його вдосвіта молоти...

На мить непевна усмішка зарясніла на її чолі. На мить, бо потім посіріла раптом, ізігнулась. А руки самі вислизнули з Миколиних, повисли як неживі.

— Ні-ні... Йди Миколко!.. Краще йди!..

... Вийшов на подвір'я Микола. Постояв, подививсь на зорі, оглянувся на хату й хутко пішов. На півдорозі до дому зненацька спинився. Схилився на засніжений тин і замріявся:

„Це вона стелеться мабуть, а може й лягла... Розкинулась на білій постелі, розпустила пишне, біляве волосся... Що вона думає зараз? Якою думкою мене обдарує? Непокоїться мабуть: що як хто побачив?. А може?... І це може бути...“

Микола аж відхилився від тину, став посеред дороги.

„Вона ж сама в цю хвилю, сама. А я дурень розкис... То ж жіночі примхи. Вона ж і сама не знає чого вона хоче... А, що буде то й буде, піду!“

От уже й хата її, світитись в вікнах, виходить — ще не лягла. Микола вже одною ногою на доріжці до хати, коли почув близько чинюся розмову. Тоді круто повернув назад і додому.

Жінка зустріла непривітно з лайкою:

— Де тебе носило так довго? Парубкування й досі тобі на умі...

Нічого їй не відповів, роздягся мовчки й ліг. Жінка відвернулась від нього спиною й скоро захропла. А Миколі сон довго не йде на очі. Душно лежати, сумно. Душно і тоскно. Настя на умі. Думкою вітає в її чепурній хатині. В уяві голубить її милу голівку...

* * *

Надвечір було. Зайшов Микола до хати, тихо промовив до жінки:

— Маріє!.. Завтра ваше свято — жіночий день. А сьогодні в селі буді збори — може б пішла?..

- Не хочу... Будуть наливати там, чи ж поможеться?..
- Може й поможеться. Послухаєш і мені розповісиш, що було...
- А Ганна? Чи я покину її?
- Я погляжу...

Пішла Марія. Але повернулася швидко.

— Казала ж, що наливатимуть. Базікала, базікала якась приїжджа — все про жіночу долю лиху. А потім на хліб переїхала, щоб ми жінки збирали на оту чортячу хлібозаготівлю. Бач, на віщо вони нас скликали...

Промовчав Микола — однаково її не врезониш. А ранком таки знову почав умовляти, щоб вона пішла. Один, мовляв, день жіночий в році, та й тим нехтуєш ти... Упрохав таки, знову пішла.

А Микола вправивсь із худобою на подвір'ї, з донькою грався. Наліпив їй коників, пташок паперових, наробив свищиків різних. Не помітив, як і з півдня звернуло. Почув раптом, наче співають десь. Швидко зодягнувся, дитину закутав і на вулицю.

Бачить, стоять коло сусідського двору кілька підвід, заквітчані червоним. І десятків зо три жінок біля них співають. А звідсіль з'являються молодиці з клунками, а то й з ківшами — несуть хліб.

А от і його Марія. Відокремилась від гурту й пройшла мовчки до двору. Повернулася хутко з підситком у руках.

- Що то?.. — запитавсь Микола.
- А тобі яке діло?.. Наш день сьогодні і не мішайся.

Приємно стало Миколі: „Іч, якою активісткою стала... Молодець!“

Порівнявся повіз жіночий з двором Миколиним. Затягли молодиці весільної пісні. Аж заливаються деякі — серед посту весілля справляють. Повиходили з дворів чоловіки, посміхаються. Мо дехто й на кутні сміявся, та не зручно своєї до дому займати. Ходять ото комсолочки — ще й нагоріти може. Нехай уже співають, а як повернуться, тоді можна буде порахуватися.

Аж чує Микола Настин веселий сміх поміж гурту. Так і є — розчервонілась, зашарілась, горить, як жар. Зиркнула крадькома в Миколин бік і знову як залеться. А за нею всі як одна.

„Чого це вони?.. Йй-пра наче з мене“...

Поглянув собі на одержу — нічого наче немає смішного. Хіба що з дитиною він? Так і Максим он і з дитиною, Федір...

Повернулася знову Марія. Незадоволена чомусь, як хмара чорна

— Чого ти?.. Не підеш уже більше?

— А нехай вони виказяться всі! На сміх підняли...

— Тебе?! За віщо?

— Вонижки нещасні! Подавай їм пшениці — я ж, бач, квасолі дала...

Червоніє Микола. Йому й самому соромно зробилося.

— Чого ж ти квасолі?.. Хіба не можна хоч жита було?..

— Не можна, не можна!.. — Аж визвірилась Марія. — Ти б сипав, роздавав, багатій якій!.. А дулі не хочуть під носа!

І по цьому ж зараз скрутила дулю вслід жіночій вальці. Ще й гукнула:

— Нате от, покуштуйте!..

Це Миколу бісить. Він хапає жінку за руку.

— Здуріла!.. Ти ж хоч мене не сором. На мене з-за тебе вже пальцями тикають... Зараз же набери мірку й неси!

Та йому в відповідь теж дуля під носа. Тоді віддає Микола дитину в руки Марії й хутко біжить до двору. Марія за ним:

— Не смій, не смій мені!...

Та Микола не слухав її верещання. Убіг у сніи, схопив мішок з якимсь зерном і на плечі. Коли ж на порозі вже жінка. Вчепилась йому в чуприну й що-си́ли галасує. Ще дужче лютиться Микола: схопив жінку в оберемок і запер до хати... З мішком на плечах вискочив на вулицю...

... А по тому в хаті до вечора розгардіяш. Як не впрохував Микола жінку втихомиритись — дарма. Врешті зодяглася Марія, закушкала дитину й пішла. Знав Микола, що йде до батьків — не затримувач, хай! Перегорить і все буде гаразд, не первина...

Смеркло. Сумно стало. Читав, читав газету й у голову нічого не йде. Надумав піти до сельбуду. Замкнув хату й пішов.

Підходив уже до сельбуду як раптом бачить хтось вийшов на ганок. Роздививсь пильніше — жінка якась. Йому хутко забилося серце:

„Йй-право наче вона!.. Та й справді вона“...

Догнав за ро́гом, нишком окликнув:

— Насте!..

Скрикнула від несподіванки жінка. Впізнала ж одразу — занепокоєно прошепотіла:

— Чого ти знову?.. Люди побачуть...

— Які люди?.. Не можна й поговорити...

Пішов поруч із нею.

— Чого ж так рано втікла з сельбуду? Хіба не цікаво?

— З дитиною ж я... Розрюмалося і хоч плач. Таке нависне...

— А треба було брати? Нехай би й поглядів Іван.

— Немає Івана вдома, поїхав...

Запнула, не доказавши. А щоб приховати замішання, замурмотіла щось до малого.

— Ну чого ж не доказала?.. — посміхаючись запитав Микола. — Не ховайся, поїхав ну й що з того?..

— Я й не ховаюсь...

— Так куди поїхав Іван?

— Нікуди він не їхав і... повернися! Йй-бо, я ж тебе прошу, бо он хтось їде...

— Ну й грець його бери! Не з'їсть же він нас.

Настя непокоїлась дужче й дужче, спинилась, благала:

— Миколко!.. Ну відстань же, а то я повернуся!..

Микола теж спинився. А хтось наближався й наближався. Щоб заховати свою збентеженість, Настя почала вкушкуювати дитину — відійшла трохи з дороги. Хтось порівнявся з ними й спинився.

— Хто це?..

— Не бачиш хіба?..— муркнув Микола в відповідь.— Німець з Китаю приїхав...

— А-а, німець!.. А то німкенья мабуть з тобою якась?..

І промовивши це, хтось почав приглядатися ближче до Настиного обличчя, Микола схопив хутко його за шиворот і жартівливо штовхнув його вздовш по вулиці.

— Іди отуди, нічого чужим жінкам під носи заглядати!..

Настя заспокоїлась: „не впізнав її“. Але прохати Миколу, щоб повернувся не вгавала. І в цьому проханні відчув Микола й острах і одночасно якусь ласку до нього. Відказав їй також ласкаво:

— Ну яка бо ти чудна, Настуню!.. Я ж тільки проведу тебе. Що ж у цьому страшного?.. А ще хочеться так багато-багато сказати тобі...

Йшла Настя поруч і що хвилі озиралась навкруги, як злодійка. А коли дійшли до двору Настиного й Микола повернув за нею, заго-родила йому дорогу на хвіртці.

— Куди ти?! Ой, їй-богу ж побачать!..

Та Микола вже не слухав її. Обхопив міцно за стан і хутко по-вів до хати. Тремтіла Настя як у пропасниці, поки він відсував двері. Шепотіла перелякано щось, а що і сама певно не знала. Очуняла немов трохи як блиснуло світло—кинулась гасити лямпу. Микола, як дитину, всадив її на лаву й почав завішувати вікна.

А як роздяг її поклав дитину в колиску, враз упала головою на лаву й затулилась руками.

— Ой що ж воно буде, Миколко?..

По тому повисла йому на шиї, залилась сльозами.

— В останнє прошу, пожалій мене!..

А Микола міцно притис її до грудей, ніжно зазирає їй в обличчя. Шепотів умовляючи:

— Дурненька!.. Я ж знаю, що ти любиш мене... Чого ж ти боїшся?..

Тислась всім еством до нього, белькотіла, мов сонна:

— Боюся Миколко!.. Люблю і боюся!.. Ой що ж воно буде?..

* * *

Увесь день по тому Настя як на похмілля була.

До обіду ще й нічого, їсти варила, по хазяйству поралась. А по обіді сіла до столу і так довго сиділа. Голову обхопила руками, а очима в одну точку й не змигне.

Врешті підвелася хутко, щось надумала. Побігла в комірчину, довго копалася в скрині. В сувої полотна, аж на споді, дістала фотокартку. Притисла собі до грудей і так хутко до хати. Знову сіла до столу, а картку поперед очі.

„Миколко!.. Ну як живий же, ідолів хлопчик! Очі бистрі, кучері довгі. Сокіл справжній, герой!.. Кучерявий сокіл—налетів і заворожив. Закрутив як вітер. От-от, як вітер, кучерявий вітер...“

А тоді дістала з стіни й Іванову карточку.

„Очі якісь мляві, як мертві. Сам, як спаситель з ікони... Руки схрестив на колінях і наче куняє...“

Подивилась хвилю й поклала під скатертину. А очима знову на Миколу, не може надивитись:

„Вітер, ну справжній тобі вітер!.. От випорхне з рук і полетить, полетить — доганяй...“

Зненацька підвелася з-за столу, зняла зеркало з лутки. Поставила поруч із фотографією Миколиною.

„Завіщо ж ти, дурнику, мене полюбив?.. Хіба за сірі очі?.. Чи за біле личко й волосся шовкове?..“

Засміялась безтурботно, блиснула рівним рядочком білих зубів. І застигла на мить сміючись.

„А й справді ж я дуже хороша, коли засміюся. Йй - право, Микола не бреше. І Микола хороший. От чого він не знявся сміючись?.. Або ні — тоді він на дитину схожий, на молоденьке дівча. А так — справжній тобі вітер...“

Пустувала сама з собою довго, а десь згадки напливли про минуле. В сотий раз пригадала першу зустріч з ним. Вечори тихі, літні — любі розмови. Ясні, незабутні хвилини... А потім щось наче стало поміж ними. Що саме — вона й сама не знає...

— Не винен я в цьому... — говорить Микола.

— Не винна і я... — відповідає Настя.

— Хто ж винен?..

— А хто й зна...

Пішов Микола на терзбори позаторік. Повернувся, а Насті немає, на цукроварні працювала. Ніби між іншим почав залицятись до Марії. Між іншим і одруживсь після різдв.

Знала про це Настя і їй не боліло. На цукроварні працював з нею Іван. Сподобавсь тихий хлопець і теж після різдв подружились. І тепер раптом... Розповідав Микола вчора:

— Побачив тебе на весіллі оце в Хоменків. Танцювала ти. Розчервонілась, аж пашиш уся... Ну й зацмело щось мені коло серця. Пригадалось минуле й здурів...

Може й до вечора сиділа б так Настя, як би не синок.

Розбудив її від солодкого сну. Взялась до роботи, коли ж і за роботою Микола в голові. Спинала тоді прядку і йшла до столу, до фотографії. Так до самого смерку, доки не приїхав Іван з цукроварні — по патоку їздив. Повечеряли мовчки й спати лягли.

Так завжди: ніколи він не поговорить — чи порадити про віщо, чи пожурити — мовчить. Спершу було Настя намагалась розворушити його, а згодом, облишила. Про віщо говорити?.. Увесь день укупі, набриднуть одне одному. Хіба про хазяйство коли поговорять, та про дитину.

А тепер стомився він, намерзся в дорозі — хай спить. Лише Настю сон не змагає довго: вітер кучерявий віяв у голові...

* * *

Надійшла весна-красна, а за нею й літо. Минали дні Настині в тривозі: „Місяць, два нехай іще, три, а визнають же люди. Шила в мішку не заховаш...“

Що далі намагалась уникати зустрічей з Миколою. А зустрівшись — не могла розстатись... А раз... (було Зеленими святками) поверталась від сестри з сусіднього хутора. Вечоріло вже, як зненацька, мов з під землі, з високого жита назустріч Микола.

— Здрастуй, голубко, здрастуй давно жадана!..

Бере за руки її, міцно тисне до грудей собі. Горить Настя, жаром уся налилася. Рада зустрічі цій, рада — а серце мало не вискоче з грудей — страшно. То ж у хаті було, а це серед чистого поля. Йй по за цим хоче йому щось серйозне сказати. Давно вже думку ту носить у голові й не наважиться заговорити...

А він воркуном в'ється, посадив на межників, голубить. Не так страшно наче стає Насті — темно й насправді ніхто не побачить. Але про друге вона не забуває, дуже вже боліє думкою тою. Влучила зручну хвилинку й почала говорити. Та Микола й слухати її не хоче: навіщо говорити, коли й мовчки гарно. Він отак би сидів і сидів, доки й ніч минула, сонце зійде...

— Гарно?.. — шепоче Настя. — Не завжди ж буде гарно?.. Всьому приходить край...

Насупивсь Микола: вона завжди говорить про такі дурниці.

— Ну чого ж край? Хіба він уже не любий їй?..

Клянеться Настя в своїй любові до нього, але ж... Довідаються люди, що тоді буде? Їй робиться жакно при одній лише думці про це. Що скаже Іван?.. Як поставиться до цього Марія?.. Це ж сором, сором який!.. Як їй в очі тоді людям дивитись?..

— Дурниці, дурниці... — Як не чує Микола. — Ми ж не дурні щоб так і впійматись. Ми й чорта обдурим...

— Десять разів обдурим, а водинадцять й спіткнешся... Не хочу я цього...

— Чого ж ти хочеш тоді?..

І з злостью якоюсь і безмежною ласкою водночас запитує Микола. А руками так притис Настю до себе, що та застогнала.

— Облишімо жарти... Більше я нічого не хочу...

— Жарти?.. То між нами досі були тільки жарти?..

— Я твоя полюбовниця й не більше...

— То чого ж не хочеш жінкою бути?.. — Аж скрикує Микола. — Чого мучиш мене?..

Чого?.. Він наче не знає, чи вперше про це в них розмова. А діти ж їхні — як же з ними бути? Не віддасть же Іван їй сина, а без нього їй і життя не миле...

Ех, оті діти!.. Миколі вони день і ніч на умі. Не віддасть Іван сина, не віддасть Марія доньки... А то ж кров їхня, то єдина їхня утіха... Замислились нещасливі коханці. Час якийсь зовсім мовчали. І аж тоді помітила Настя, що вже звечоріло зовсім. Вечірня зірка почала пригасати, а натомість з-за села викотився місяць. Наче б зрадіти коханцям з такої нагоди — зпоконвіку місяць був і є влюбленцем парочок. А Настя не рада, Настя аж стріпнулась, вгледівши його бліде чоло.

— Миколко!.. Ой, я вже піду!.. Пізно, видко стає навкруги...

— Не підеш!.. — Тихо, але владно відмовляє Микола.

— Миколко!..

— Помовч!.. Не будь боягузкою. Ніч - ненька, та жито високе нас заховать. А треба ж поговорити. Ти ж сама хотіла. Не можу так розстатися я... Я ж жив тобою досі. Дома, в полі, на всякій роботі ти сил мені надавала. А тепер хочеш, щоб неробою став? Засумую я, можу запити — де ж подіну журбу?..

— Не вигадуй Миколко!..

— Не вигадую, любко! Оце два тижні не бачились ми, а мені здались вони за роки цілі...

— А не побачимось місяць — забудеш. От жнива підоспінуть, роботи буде багато...

— Так робота ж не мила, коли тебе не побачу...

Зненацька насторожилась Настя. Їй вчувся наче шелест якийсь і притишені кроки. В острасі притулилась до Миколи, затулила рукою рота йому, щоб мовчав. Довго прислухались — тиша.

— То вчулось тобі... — прошепотів Микола.

— Вчулось, а як і справді хто підслухає... Ти ж так вигукував, що й за версту чутно...

— Дурненька! Який дурень об такий порі буде за нами слідкувати? — Повернув голову їй обличчям до місяця, гладив рукою волосся.

— А очі дурненькій як ходором ходять! Ой мої ж любі, сірі оченята!..

І враз сам насторожився, принишк.

— А тсс... Щось і справді наче шелестить...

— Я ж говорила...

— Мовчи!..

Кілька секунд гнітючої тиші. Настя притислась із жахом до свого коханця, вчепилась міцно руками в його тіло. Микола втішав, а вона як мала дитина. Ще кілька тривожних секунд — Микола обрешно підвівся, щоб визирнуть з жита. І в ту мить йому на голову опустилась важка коляка. Скрикнула несамовито Настя й майже в одночас з її зойком почувсь злорадний вигук Маріїн:

— Попались, голуб'ята!..

І вслід другий гуп по Миколиній спині. Він кинувсь відіймати коляку. Коли ж Марія так учепірилась йому в кучері, що він лише замажав, як вітряк, руками. Випустила раптом кучері Марія і тої ж миті чує Микола одчайдушний зойк Настин. Кинувся захищати, відтягає Марію, а вона, як кішка, аж ревіла на Насті. Ще одчайдушніше зойкнула Настя. Розпалився Микола з люті, що сили потяг Марію за ксси. А тоді схопив коляку в руки і почав нещадно її колошматити. Застогнала Марія, лежить, не підводиться...

Тоді до Насті кинувся, чує стогін нелюдський.

— Що вона зробила з тобою?.. Настуню!

Руками володає Настя коло очей. А руки, обличчя в крові. З жахом невимовним нагнувся ближче Микола, руки їй од очей відвів.

— Очі, що очі?..

— Немає, небачу... Нічого не бачу...
І з грудей знову стогін і одчайдушний зойк.

* * *

Спитає цікавий читач:

— То на цьому й точка?..

— Хто й зна... Двоє лежать у лікарні—Настя й Марія. Іван ві-
відує їх— лагідний як і раніше, сонний. А вітер кучерявий, як вітер—
появивсь у невідомі краї...

с. Минківка
Серпень 29.

На виставці пам'яті М. Коцюбинського в Харкові

ЕПІГРАМИ Й ПАРОДІЇ

Теодор Орісіо

НА МАКСИМА РИЛЬСЬКОГО

Воскрес Гомер і бачить перед ним
З своїми творами стоїть Максим.
Та прочитав неоклясичний твір Гомер
І знов з нудьги помер.

НА АНТОШУ КО

Помер Антоша Ко й ніхто за ним не плавав,
Крім (може) Анатолія Гака.

НА АНТОНА ДИКОГО

„Вогонь Антонів“ — кажете. Пусте!
Давно по склепах цей вогонь цвіте.
Та пацюки ще й досі там живі
А на „вогонь Антонів“ сіла цвіль.

НА МИКОЛУ ДУКИНА

Він трохи знає побут школи.
Найбільше ж... пахи „Матіоли“.

НА ПАВЛА НЕЧАЯ

I

Ах, дивно варить галушки Нечай!
Та читачів бере одчай —
Що не рахуються із читачами
Й годують „Мухами“ та „Галушками“...

II

Мокренський гуморист, бо там де сухо,
(Я певен того) не сідають „мухи“...
Ах, хай би ще так змокрів,
Щоб... дав роман про „комарів“.

НА ПЕТРА ГОЛОТУ

Він давно уже „на все махнув“...
Хто й зна що ото із нього буде.
із „Млина“ пішов у „Далину“
Й зупинився десь на... „Бруді“...

СОНЕТ

(М. Рильський)

Немає гірш, як стать собі нудним,
Коли не знаєш вже про що співати,
Коли вже є в сонетові твоїм
Луги, озера й неба сині шати,
Коли ти встиг вже оспівати дим
І сніг, і бурю, і думки крилаті,
Повітря й море, блискавку і грім,
І що робить, як їсти й позіхати...
Та кинути не можу я пера,
Бо серце в грудях мелодійно гра
Й вистукує, мов п'яні кастаньєти.
Й рука моя, за звичкою, збіра
Гнилі шматки клясичного добра
І творить з них октави та сонети.

СЕРЕД ОНОВЛЕНИХ ПРОСТОРІВ

Гр. Яковенко

Вражіння

МЕТА ПОДОРОЖІ

Мене не вабили комуні, що спромоглися вже здобути собі слави й стали за короткий час популярні і в літературі, і проміж широких кіл людности. Я обминав їх і шукав такі селянські комуні, про існування яких знали лише одні земельні відділи. Їхати в зразкові, добре організовані комуні, де вже усталився побут комунарів, а способи господарювання набули високої техніки, визначало для мене марно загаяти час. Обізнання з безпосереднім творчим процесом якоїсь серед степів закинutoї комуні, знайомство з самими творцями, нещодавно вихопленими з теплого кубельця індивідуального господарства, постереження за селянином, що мав силу і мужність зрадити рідне оточення, піти наперекір віковим традиціям і стати переконаним комунаром — оці от моменти і полягли в основу моєї подорожі.

Я уподобав собі Маріюпільську округу. Межувала вона колись з багатою й ситою Таврією і сама сливе нічим од неї не відрізнялася. Свого часу Маріюпільщина правила за осередок махновщини. То вона постачала батька Махна цілими полками й бригадами висококваліфікованих бандитів, звідси, з цих багатих місць черпав Махно свою силу й міць, і з цієї фортеці загрожував радянській владі. І вельми кортіло мені дізнатися, як саме оця Маріюпільщина перетворює тепер у своєму буйному шлункові нові ідеї, як вона, оклигавши від тяжкої хвороби, будує соціалізм?..

Надії мої виправдалися. Я одвідав три комуні, познайомився не з одним десятком бородатих і безвусих комунарів. Я став щільно, лицем до лица, з непомітним, ніким неоспіваним героїзмом бородатих, незграбних на вигляд людей. Мовчки, уперто, не відступаючи й кроку назад, не прагнучи хвальних пісень ці похмурі люди власними муляками — не язиком ні! — а муляками й натрудженою спиною мурують фундамент великої будови. Їм тяжко, але вони не скаржаться. Вони свідомі своєї великої ролі в історичному процесі.

Комуна імені славного Т. Шевченка перша повстає на моему мандрівному шляху. Скоро буде десять років, як тут, серед степу,

було вбито першого кілка, щоб напнути куріня з курою. Протягом довгих десяти років одвідало комуни не більше двадцяти чоловіка та й то, переважно, байдужих фахівців із спеціальною командировкою в портфелі. Життя комуни мало кого цікавило...

О, які вони безмірно скромні, ці приземкуваті конквістадори з запорошеними половою бородами!.. Скільки їх тут — сотня, дві, чи й того більше? Слухають мене уважно, мовчки. Ці люди не люблять багато говорити й не вміють вихвалитися. Але... Одне, глибоко притамоване благання я все ж переймаю в їхніх очах:

— Уваги!.. Уваги!.. Уваги до нас і до нашого діла... Уваги і трохи неказенного, не занумерованого серця... й тільки!..

Од станції Карань до комуни імені Шевченка — щось із десяти кілометрів. Приземкуватий грек у стоптаних постолах і пара його сухоребрих шкап до моїх послуг. (Звичайно, за червінця).

„Коли у товариша надто пильна справа, можна їхати зараз, а ні — завтра вдосвіта. Краще б завтра, а то вже й сонце моститься на сідало сісти. А за ніч і коненята підгодуються, як слід. Чи повірите, від самого різдва на одній соломі стоять!? Торік що вітрами повидувало, а що спекою попало — самі ледве животіємо... На насіння з райвиконкому ждемо“...

Я хочу їхати сьогодні, негайно. Господар тямить, що справивши червінця, незручно сваритися з пасажиром, а тому наказує синові запрагати коней.

У молодого, жвавого Лазаря, що має цього року стати до армії, миршаві коненята відразу робляться баскими огирями... Він осміхається й з веселим вигуком рушає з двору... Що з ним?.. Очевидно, поїздка ця неабияк припадає парубкові до серця.

Не помилився я. Справа в тім, що, повертаючись назад, мій Лазар має заночувати в сусідньому селі Анадолі. Коней поставить у дядька, а сам чкурне на вулицю... В Анадолі, що не дівчина, то красуня!.. Коли він піде до війська, комусь треба за хазяйством доглядати, бо мати стара, а менший брат тільки школу кінчає... Невістку в дім треба!..

Станція і станційний присілок лишилися геть позаду. Навкруги нас степ заллятий сонцем. Я мовчу. Замовкає, зрештою й неугавний Лазар. На нього спадає мрійна задума — принишк у передку, випростався, заляк і не спускає очей з якоїсь далекої точки ген-ген на обрії. Покинуті коненята чвалають у розбрід. Випали з рук мотуз'яні віжки й теліпаються на розворі. Чари злотавого вечора серед мовчазного простору діють на Лазаря з тою самою силою, що й на мене. Обидва ми далеко самі від себе. Степ полонив нас.

— Гей, товаришу!.. Задрімали, чи що?.. Дивіться — он вам і комунал!..

Лазар злегенька штовхнув мене пужалом і раптом зупинив коней. Здригнувши, 'я підвів голову й озирнувся довкола. Стояла ніч — темна й німотна, жодний звук не ворухив її вразливої тиші.

Зупинились ми, здавалось мені, на самому шпилі височезної гори — страшно робилось зрухнутися з місця й ступити ба крок уперед. А десь унизу, під нашими ногами, миготіли ясні вогники, розкидані на невидимій галявині. Або цигани отаборилися на ніч, або хлопці-пастушки, розганяють ляк свій яркими ватрами... Гавкає басистий пес, долітає коров'яче мукання. Хтось кричить звідти, з темного провалля:

— Шлейки, шлейки до вимбарю занеси, чуєш?..

— Чу-у-ю-ю!.. Не позакладало...

Усе це мало переконує мене. Удаюсь спантелечений до Лазаря:

— А де ж сама комуна, Лазарю?..

Цьвохнувши коней, Лазар одказує мені:

— Ото ж у балці й комуна... Ось тільки доїдемо до протоки, знайдемо моста — і ви будете в комунському дворі... 'Добре ж і живуть, анахтемські буржуї!.. Там як конва, там як вівці цієї — у-у-у!..

— Паняй, Лазарю, паняй хуленько!..

Розмова з Лазарем не приваблює мене. Кортить мені скоріше побачитись з тими, що притаїлись отут серед мовчазного степу й звуться комунарами.

— Паняй, Лазарю!..

ПЕРША НІЧ В КОМУНІ

У невеличкій, низенькій хатинці душно й тісно. На вбитому в стіну кілочкові миготить тускний каганець. Широкий під, зелена скриня, заслана білим рядном, дві лави, „вічний“ стіл з укопаними в долівку ніжками — устаткування першої-ліпшої селянської хати. В хатинці цій мешкає голова комуни, т. Червяков, зі своєю величенькою родиною.

Родина вечеряє. Стоїть посеред хати круглий столик на коротеньких ніжках, на ньому велика сковорода смаженої з салом картоплі. Їдять мовчки, повагом, з додержанням певного ритму рухів — за старою, літньою бабусею тягнеться з виделкою десятилітня піонерка, що не встигла ще скинути після гулянки червоної краватки, за нею нахиляється до сковороди доросла дівчина, очевидно, сестра Червякова... А на лаві розсілося четверо комунарів і задумливо пихкають цигарками. Вони ждуть, поки повечеряє голова, щоб іти разом з ним на засідання бюро партосередку...

Червяков хутко збавнув, хто я й чого саме забився з Києва до них у степи.

— Тільки...

Червяков ніяково замовкає й у роздумі чухає потилицю. Я поспішив йому на поміч:

— У вас, очевидно, скрутно з житлом і ви вагаєтеся, куди вам приткнути непроханого гостя?.. Але ви не церемоньтеся зі мною, — я й сараєві радий буду...

— Дурниці!.. Заждіть, я зараз повернуся.

Разом з Червяковим виходять з хати і троє комунарів з тих, що мовчки сиділи на лаві. Я лишаюся в товаристві білявої людини в кашкеті й чорному кожушкові. Хутко знайомимось один з одним. Це — т. Кучерявенко, секретар партосередку комуни. Розбалакався. Тема розмови — люта весна, що знищила 120 дес. комунської озимини. Кучерявенко всією душею за херсонський пар і за вітрозахисні смуги.

Дивна річ!.. Тут, на Маріупільщині, надто багато говорять про ці смуги, але... на тім і справу кінчають. За офіційними даними, добутими мною в Окрземвідділі, площа вітрозахисних засадок по окрузі до смішного мізерна. Справі цій почали приділяти сяку-таку увагу тільки два-три останніх роки. Раніше й без ніяких заходів добре родило.

Кучерявенко не цілком годиться зі мною.

— Коштів, товаришу, бракує, — заперечує він. — Далеко не просте діло залісити наші ґрунти степові.

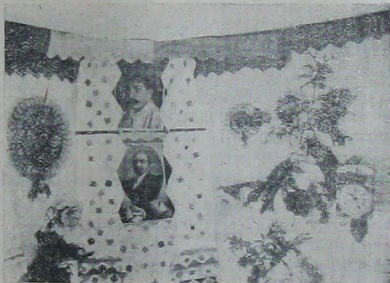
Великі мільйони грошей і немало часу потрібно на це. А без лісів, коли не зміниться клімат, степ перестане годувати нас хлібом. Взимку — морози, а влітку — вітри нищать всі наші труди. Цього року й наша комуна заходжується коло вітрозахисних смуг. Бачитиметься з нашим агрономом, він покаже вам наші ділянки під засадку. Непогана річ, так само, і херсонський пар, та тільки за доброї сніжної зими, а немає снігу, стоять вітряні морози — гине діло! Вимерзне все до щенту, а ні — видує з корінням...

Повернувся тимчасом Червяков і повів мене на „постій“. Розмову в Кучерявенком довелося відкласти до іншої нагоди.

Я в хаті комунара Дмитра Пісковця, що держить сестру голови Червякова. У них троє дітей. Старшому, Антонові, славному, кмітливому хлопчикові 11 років — він учень IV групи. Надії — 5 років, а найменшому Володі — 2 роки. Антона й Надію обліплено паршами й струпами, а у Володі живіт барабаном і ноги дужкою.

Тісно в хаті, брудно й напрочуд незатишно. Традиційний селянський піл, а на ньому гори подушок із заялозеними напірниками і жужмом цупкі ліжники. Було вже годин десять, коли Червяков привів мене до хати. Родина вкладалася спати. Володя скиглив

КОМУНА ІМ. СТАЛІНА

Куток у хаті комунара

у колиці, а мати, дрімаючи на ліжку, байдуже гойдала його ногою. Задущливі випари розтинали обмежений простір крихотної хатки, важко давили на груди — робилося моторошно й поривало тікати геть і геть звідси.

Заснути пощастило мені лише на світанку, коли вже комуна прокинулася й гамірно рушала на степ. Очевидно, — вагався я дійти якогось висновку, — тільки досконале обізнання з побутом комуни введе мене з манівців і я збагну, зрештою, звідки ці вразливі злидні, що лепом обліпили комунарів. Невже в кожній хаті такий бруд і такі коростяві діти?.. Невже щоденна пітна праця сотен дужих рук не в силі перемогти паршів і бруду й засяяти радістю в цих похмурих хатках?..

ОГЛЯД КОМУНИ

Настали, кінець-кінцем, погожі, сонячні дні. Здавалося, що зрадлива весна перестане, зрештою, викаблучувати й зупиниться на чомусь одному. Сьогодні дощ, завтра сніг, а позавтрьому — і те й друге разом, а на ранок — лютий мороз. Препаскудна весна! Сьогодні вперше стомлені вичікуванням комунари подалися на степ. Не за горами й перше травня, а вони допіру почали роботу. По балках та низинах лежав іще сніг, робити можна було тільки на пагірчастих ланах та й то з великим клопотом — широкі колеса „фордзонів“ глибоко грузли у вогкому ґрунті, облипали чорним волохатим лепом — не проїхав, дивись, і півгін, а ставай і захожуйся біля коліс. Поставили трактори й кинулися до коней. До обіду, поки протряхне рілля, кіньми, а по обіді — тракторами.

Комуна жила якимсь мовчазно-напруженим життям. Говорили один з одним коротко, одномовно. Усі поспішали, усім було ніколи. У самій комуні залишилися тільки старі та немовлята, решта подалася на степ, або поралася по клунях та закутах біля насіння та реманенту. Про мене забули й не звертали на мене жодної уваги. Не до мене їм було, коли поралися біля смолоскипів та ліхтарів, щоб і вночі не припиняти роботи на ланах!

На полі я довго не лишався. Соромно було стовбичити на очах заклопотаних комунарів, руки в кишені заховавши. Покинутий на самого себе, я повернувся назад — почав оглядати комуну та її достатки.

Дивна річ!.. Удень, побачивши великі „достатки комуни, мені відлягло од серця. Бруд і вбозство причаїлись десь по закомарках тісних хаток, а переді мною демонстрували зараз трактори, дрелі, складні сівалки, і я бачив добрих, гладких коней, велику отару расової вівці, череду сементальських корів, табунець йоркширських свиней... На очах мені відбувався процес організованої праці великого колективу, де панує якась особлива, не мені зрозуміла, дисципліна... Але, не буду забігати вперед!..

Праворуч — Кальчик, міленька степова річка, що десь впадає в історичний Кальміус, зліва — глибока балка без назви, уся втикана

високими кам'яними скелями (там комунари б'ють камінь на будинок), а в суточках, проміж них на невисокому пагоркові розташувалася комуна. А навкруги, скільки можна оком схопити, степ, степ і степ... Ні деревця, ні селища...

На першому пляні довгобокий білий глаголь під одним червоним дахом—це житло самих комунарів та їхніх родин. Химерний цей глаголь поділено щось на два десятки окремих халупок, у кожній халупці утленькі двері й двоє сліпеньких віконць. Кожний такий закапелок має ютити в собі окрему родину. Посеред двору велика літня піч. Геть далі два стовпи—на одному великий годинник під сміхоподібним дашком, схожим на кампличку, а на другому привішено... вагонного буфера. Біля буфера поламаний бричковий ключ—це своєрідний вічковий дзвін, що ним сповіщають що час ставати до роботи, а також нагадують іти на спільні збори комуні.

Позаду, біля глаголя, в певному порядку, згрудилися звичайна клуня під соломою, чудової будови цегловий сарай з димаринками, напівзруйнована кошара на вівці, вимбар на сваях. Це другий двір—робочий, тут стоять трактори, сіялки, плуги. Висока силосна вежа скрашує двір і надає йому якогось „февдального“ вигляду.

Подаюся на низ до самого Кальчика. Там пташня, кузня, а геть праворуч, ближче до ланів, цегельня. Беру ліворуч, довго йду балкою й натрапляю на пасіку, комунські городи (їх тут гектарів 15), за ними величеський садок. Зауважую—і за городами, і за садком добре доглядають, на всьому помітна рука дбайливого господаря.

Довго кохаюся з високих кам'яних скель у балці (звідки їх занесено сюди?), а потім вертаюся до комуні—починає вечоріти, скоро повернуться комунари з поля, хочеться мені бачитися з Червяковим і поговорити з ним. Якось дивно мені—на дворі багатство, лад і порядок, а по хатах, де живуть владарі цього багатства—сморід, бруд, парші... Що має це визначати?..

В ГОСТЯХ У АГРОНОМА

Повернувшись з поля, Червяков сів на дроги й подався до райвиконкому. Йому справді не до балачок зі мною. За постановою райвиконкому комуні приділено 700 пудів чистосортного насіння. Червяков має домовитися, коли послати підводи за зерном.

Знайомлюся з комунським учителем, молодим парнягою—комсомольцем і разом з ним рушаємо до агронома. Агроном, виявилося, живе в халупці через двоє дверей від моєї тимчасової квартири.

З т. Смаржевським, агрономом комуні, я познайомився ще на степу. Він показав мені лани і поінформував про порядок сівозміни. Та мені цього було замало. Мав я до нього силу запитань, але зловживати його увагою підчас гарячої праці на полі не наважився. Тепер, коли він звільнився від роботи, я буду настирливіший і добуду від нього всі потрібні мені відомості про господарство комуні.

Застали ми його за роботою, що здивувала мене й видалася мені дещо непришанною поважному фахівцеві. В одній сорочці, засукавши рукава, Олександр Йосипович сидів на долівці і... банив у великій мисці чорнявого горщика. Кришеники сала й кружальця нарізаної бараболі вичікували на столі, красуючись на двох томах енциклопедії Брокгауза-Єфрона.

Правління комуни не спромоглося ще приставити до нього спеціального кухаря, а тому Олександр Йосипович приневолений сам дбати за добрий стан свого шлунку. Мало цього!.. І в хаті щотижня сам примазує, і власними руками білизну пере. Ну, одним словом, йому тут не життя, в цій комуні, а одне нескінчене раювання!..

Ні, опріч жартів, йому дуже й дуже зле ведеться тут. Укинули в цю задимлену халупу, видали відро на помій та й забули. Як хочеш, так і живи. Слово чести, йому іноді кортить поспробувати тривалість могуза на отому-он кілочкові!.. Важко йому тут.

— Хіба то не є велике щастя подибатись тут із інтелігентною людиною, що здатна відгукнутися на твої болі?... У комуні немає з ким словом обмовитися. Для комунарів він тільки агроном — не більше. Добре виконує він обов'язки свої — гаразд, а ні — по потилиці!.. О, тут не вельми церемоняться, в цьому царстві копійчаного меркантилізму, з культурними людьми. Роби, роби й роби!.. Роби, як проклятий!..

Я слухаю Олександра Йосиповича уважливо, з цікавістю.

Я для нього милий компатріот, якого злий фатум закинув в те саме нерідне оточення, що й його. Він радий мені і я не наслідуюся розчарувати його. Однак він не зрозуміє мене. І не зрозуміє, і не повірить мені.

Власне, Олександр Йосипович не стільки агроном, як ветеринарний лікар і вчений лісовод. Шлях його, шлях усіх не вельми спритних поповичів. Закінчивши духовну семінарію, він подався до ветеринарного інституту. О, ліси!.. Він так любить природу!.. Там, десь далеко, позад нього чиниться якась несусвітня бридкість — б'ються, ріжуться, грабують дружка дружку, а йому цілком байдуже!.. Нехай собі давають одне одного, коли їм це надто до серця припало. З ним вірний пес і добра дубельтівка, у лісі тихо, затишно. З ранку й до вечора полювання на диких кіз. Що йому революція, й що він революції?..

Справді так, — думав собі, — що йому революція й навіщо він революції з вірним псом і доброю рушницею...

Розчулений фахівець удається до нескінчених споминів. Слухати його і не переслухати геть за тиждень. Тимчасом, мені ніколи, я повинен скористатися дечим з його досвіду, як агронома. Роблюсь, кінець-кінцем, нечемним, одхиляю його звірювання й спрямовую розмову на господарство комуни.

Дзуски!.. Не так швидко. На все свій час. Олександр Йосипович тільки-но почав і не вгамується доти, доки не переконає мене, який геройський подвиг вершить він, живучи в комуні, як,

справді, тяжко йому одному серед оточення неосвічених і некультурних людей, у котрих замість нервів цупкі волячі жили...

— Ех, пожили б ви тут хоч із місяць!..

— Тут і уяви не мають, що таке є трудова дисципліна. Кожний старається ухилитися від важкої роботи, а гонобить удати з себе якогось спеціаліста—шофера, тесляра, знавця-птахівника, тощо. Комуна поділяється на аристократів і ілотів. Старі члени комуни, фундатори її, претендують на легкі роботи, що за них платить комуна не поденно, а порічно. Один стає доглядати за кіньми, другий за бджолами, а третій за городами. Жінки старих членів беруться доїти корів, пекти хліб, доглядати за садом. Усю важку роботу перекладається на плечі молоді та новоприйнятих членів комуни...

— Комунари грубі, некультурні, нічого не читають, нічим не цікавляться, опріч своєї комуни. Серед молоді панує розпуста. Дівчата дуже рано сходяться з хлопцями. Батьки дивляться на це, мов так і годиться робити... І це не все...

— Олександрє Йосиповичу,— зупиняю я агронома,— а як ви дивитися на щити?... Звичайні собі, залізничного штибу щити— про них тут багато говорять. Кажуть, ними можна зберегти сніг на полях?..

Смаржевський збагнув, зрештою, пощо саме я завітав до нього. Гаснуть очі, утихомирюються рухи. Починається проза, як вона йому остогидла!.. Але, насамперед, учтивість!..

— Залізничні щити?... Нісенітниця. Маріння божевільного. Вони не мають під собою жодного наукового ґрунту. Цей спосіб зберігати вогкість надто примітивний, щоб можна було серйозно трактувати про нього. Відживити наші оголені степи можна тільки спеціальними вітрозахисними смугами. Він усією душею за них. Мережити й мережити степи лісами, аж доти, доки шкода од вітрів дійде мінімуму. У противному разі, степове господарство має остаточно занепасти.

— Ми звикли тут до вітрів двох напрямків—східного влітку, а північного взимку. А минулого року вітри чомусь несподівано зрадили звиклий напрям. Почали дути вітри південні—холодні й шкідливі. Озимина жила до перших південих вітрів, що припали на першу половину лютого. З першими вітрами випав сніг, а з останнім опадом снігу загинула озимина. Багато важить ще й те, що розполіг полів, за звичаєм, пристосовують тут до південних вітрів, які ніколи не приносили шкоди. Природа вередує, підсоння щораз міняє свій характер. Знешкодити вплив вітрів можна тільки заходами облісіння степових просторів, відіритих зараз розбишацтву всілякого шкідника.

Олександр Йосипович розохотився, забув згодом про свої особисті прикрасі і говорив зараз, широко боліючи за свою справу. Йому не можна відмовити—він любить свій фаш і вельми знається на ньому. Усю мою симпатію пригорнув до себе Олександр Йосипович—агроном (а на долю ж Олександра Йосиповича,—революціонера й безоглядного критика побуту комуни, нічого не залишилося).

Дія 2. Сцена „Сход“

Покинули ми гостинного хазяїна тільки о другій годині ночі. Розсталися приятелями.

Дорогою, між іншим, я поспитав свого молодого супутника, учителя, чи член він комуні?..

— Ні,— відповів він мені ніяково,— ще не член... Ніяк не наважусь, страшно загубити свободу й незалежність...

Свободу й незалежність?... Слушно!.. Відповів цілком гідна двадцятилітнього комсомольця, вихованця радянського педтехнікуму.

— Як шкода... Як шкода,— думав я собі,— що й цей безусий „учений“ вважає себе за другого, після Смаржевського, інтелігента, якому не зовсім пристало жити в комуні, серед некультурних людей.

Комічно, слово чести!..

СИСТЕМА ПРАЦІ В КОМУНІ І СПОСОБИ ОПЛАТИ ЇЇ

З позаминулого року правління комуні все велике господарство комуні поділило на основні сектори — рільничий, скотарський, городницький та садівницький. На чолі кожного сектору стоїть досвідчений комунар, що добре знається на дорученій справі і відповідає за неї перед усією комунною. Майже на кожному загальному зібранні завідувач сектору з власної охоти або з вимоги комунарів складає звіти про свою діяльність. Загальні збори дають йому вказівки, як виправити ті або ті хиби. Зразуміло, що й сам завідувач

сектору непозбавлений права вимагати від комунарів усіляких поступок, щоб упорядкувати доручену йому ланку господарства. Щоденні справи погоджуються з правлінням комуні, яке відповідає за свої вчинки перед Радою комуні.

Щовечора, після роботи, завідувачі секторів складають „наряд“ кому й що з комунарів робити, і в якому саме секторі. Наряди погоджуються з правлінням, а найбільше з головою комуні, що підчас праці наглядає з однаковою пильністю за всіма секторами. Уже з вечора, лягаючи спочивати, кожний знає, куди йти ранком і що робити. Удосвіта, під гудіння залізничного буфера, битого розсунним ключем, комунари поспішають на двір і там гуртуються відповідно з ухваленим вчора „нарядом“.

За нормальний робочий день визнано 10 годин часу з коротенькою перервою на обід. Існують затверджені і обов'язкові для всіх норми виробництва. Ці норми й полягають в основу бухгалтерських розрахунків з комунарами. Ось, прикладом, що повинен зробити комунар протягом робочого дня :

ВИОРАТИ

а) однолемішним плугом, з парою коней, глибини 3 вершки	0,4 дес.
б) двоє робочих з однолемішним плугом приг двох парах коней на стерні	0,5 дес.
в) трьохлемішним плугом або букарем з четверяком коней (1 роб.)	1 дес.
г) трьохлемішним лущильником 3 — 4 коней (1 роб.)	1 дес.

Сівба, поліття, косовиця, возовиця гною на степ тощо так само знайшла собі певне місце в затверджених нормах виробництва.

Розрядів оплати труда існує шість — від 75 коп. до 1 карб. 50 коп. Оплата залежить від характеру роботи, яку справляє той або той комунар. Доярки, прикладом, дістають за нормований робочий день 75 коп., а стайничий, що завжди перебуває при конях — 1 карб. 50 коп. Старший тракторист заробляє 1 карб. 50 коп., молодші трактористи по 1 карб. 20 коп. а звичайні орачі по 90 коп., дівчата — полільники по 75 коп. Тим комунарам, що б'ють камінь на будівлю нового дому, платять здільно — 15 карб. од куба.

Розряди, як пояснив мені один із членів комуні, мають умовний характер. Збільшення й зменшення їх залежить від умовно — чисто-го прибутку комуні, що виявляється після закінчення операційного року. Загальні збори, зважаючи на матеріальний стан комуні, можуть змінити розрядні ставки, збільшивши їх чи зменшивши. Недобор зарплатні записується тоді комунарові на дебет, перебор на кредит, який він повинен одробити.

Дещо своєрідно поставлено справу оплати труда адміністрації комуні та окремих завідувачів секторів, що їх виділяється до розряду фахівців. (І справді, майже всі „секторні“ позакінчували спеціальні курси з тої галузі господарства, якою їм відати доручено). Активні члени правління комуні, а таких двоє — голова та його

заступник, завідувач господарства й скарбник, дістають по 30 карб. на місяць, окрім тої плати, яка належить їм за завідування окремим сектором господарства. (Сам голова відає рільництвом, а другий член правління городництвом та пасікою). Завідувачеві, прикладом, пасіки платять 200 карб. на рік та плюс ще 1% з продажу меду. Інші „секторні“ дістають по 200—300 карб. та додатково 0,5% з реалізації продуктів. Таким чином, річний заробіток члена правління, що відає якоюсь ланкою господарства, може за доброго року досягти 800—900 карб.

На спільну їдальню комуна ще не спромоглася. Поки що кожна родина дістає припаси на руки і лише хліб на всіх випікає одна пекарня. Продукти харчування відпускаються за зменшеною розцінкою. Витрачає комунар на їжу пересічно 13 карб. на місяць, а підліток—8 карб. Мали члени комуни чистого заробітку за минулий рік такі суми:

1. Родина з 2 працездатних і двох непрацездатних 300 карб.
2. Родина з 3 працездатних і троєх непрацездатних 350 „
3. Одиначи й одиначки 120 „

За цей чистий заробіток, вилучивши вартість харчування, комунари задовольняють всі інші свої потреби, одягаються, обуваються, набувають хатніх речей, тощо.

Живляться комунари, помітив я, хоч і не вибагливо, зате тривало—споживають чимало сала, м'яса, молока, масла. Одягаються так само непогано. Дівчата носять міського крою сукні й на високих підборах черевики. Хлопці шикують в дні відпочинку в костюмах червонокопівського виробу, добирають смаку на виготовлених сорочках і племенистих краватках. Більшість молоді—комсомольці, що їм довелося бути по різних курсах, міські звичаї не вражають їх. Ніхто не скаржиться, усі ніби задоволені з своєю долі. Почувають себе пречудово й з великою охотою беруться до роботи.

Так... А бруд, а злидні по хатах?... Короста й парші на дітях,—як пов'язати їх з видимим добробутом комуни?... Вагаюсь.

На це моє недомислене запитання т. Коваленко, головний вівчар, відповів мені таке:

— Зважте, товаришу, на те, з кого складається наша комуна. Ми—селяни, і при тім не якінебудь, а віковічні злидарі, що ніколи не знали жодного просвітку в життю. Не звикли ми жити за новими порядками. Тай нікому з боку не спадало зацікавитися нашим хатнім побутом. Од вас першого чую я, що живемо ми не так, як слід. Неохайність і бруд—це рештки нашого минулого, що ще вперто чвалають за нами. Ось побудуємо новий дім, добре встаткуємо його—тоді приїздить подивитись на нас!..

Він мав рацію, цей Коваленко,—я охоче погоджуюсь з ним і складаю великі надії на нове спільне житло комунарів.

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ КОМУНИ

Високий, смагливий Степан Червяков нагадає мені крем'язного негра, озутого у непомірно великі чоботи і якийсь смішний, вухатий капелюх. Сонце довго й немилосердно палило його й зробило з нього справжню головешку. Дивлячись на Червякова, вражаєшся навіть, чому від нього пахтить смалятиною. Степова Українська Африка — честь і слава їй — щиро голубить своїх пестунців. Велике мають вони заощадження по сонячних ваннах!..

Він сутулиться, мов старий дід, і припадає на ліву ногу при ході, а проте йому ще й сорока немає. Комунари величають його просто — Степкою. Хворів на гнійний плеврит — вилікувався, а з ішіясом носить вже кілька років і ніяк не може позбутися пекельних страждань. Міряє він за день, принаймні, півсотні верст, а додому доплентавшись, корчиться на ліжкові й рве на собі волосся до самого ранку... Такі болі, такі анахтемські болі!.. А ранком знов на степ. Він голова комуни і повинен за всім доглядати.

— З освіти я, — всміхається Червяков, — тесляр, а походженням з Курської губернії. Батьки завезли мене в степ десятилітнім хлопчиком і оселилися в сусідньому селі Жовтневому... З того Жовтневого більшість членів нашої комуни... З ними я й на степ виїшов і комуни організував... Трудно було нам, надто трудно!.. Майно комуни не вбереш тепер і в півтораста тисяч, минулий рік привів нам чотирнадцять тисяч чистого зиску... А чи відомо вам, з чим саме, з якими такими достатками сили ми на цю землю?... Якби тільки міг я вам переказати, що пережила наша комуна за ці вісім-дев'ять років...

Я захоплено слухаю Степана Червякова — з нього пречудовий оповідач!.. Розповідає він з природженим майстерством, смакує на барвистому слові й відтіняє вагу його зітханнями й відповідними рухами. Майстерство його цілком щире, нероблене, він не старається вразити й здивувати мене. Йму болить і він жадає співчуття. Я цілком його розумію.

— Спершу, року 1920, організували тільки с.-г. артіль в складі 7 родин. Поступово артіль збільшувалася. Так, року 1921 артіль нараховувала вже в своєму складі 19 родин, а року 1923 число родин зросло до 48.

Восени року 1923 вперше захиталася артіль. Зрозуміло чому: настав неп, скасували розверстку, повіяло новим духом для багатьох, що ховалися в артіль від продподатку, намітилася можливість перейти знов на індивідуальне господарство. За куркулями й гендлярми зрєохалася й біднота. Годі артільно працювати!.. Пережили лихо під крилом артілі, а тепер гайда на власне хазайство. Виписалося з артілі воднораз 23 родини. Навесні, року 1924 артіль складало тільки 20 родин. Щоправда, переважна частина запоморочених і нестійких згодом повернулася назад; дехто просився, та сама артіль не прийняла їх до себе.

— Восени року 1924 почали будуватися на артільній землі й перетворювали артіль на комуни ім. Т. Г. Шевченка. Поставили хату та клуню й усі гамузом вибралися з села, усупільнили живий і мертвий реманент, вартість його записали на рахунок кожного члена комуни. З усупільненням реманенту й худоби, як бачите, великої мороки не було. Але, зібравши врожай, дуванили його проміж усіх членів і кожна родина забиравала свою пайку до себе в хату. І сміх, і горе!.. Курей і свиней так само держали по хатах, кожна хазяйка розводила своїх курчат, інкубатор нікому навіть не снився!.. Бачили ж: хатки маленькі, тісні, повернутися нігде, а на печі жито, під полом пшениця, на долівці ячмінь, під столом поросята, а по-під лавами квочки—увяляєте собі, як то хороше велося комунарам у такому милому оточенні!.. Слово чести, свіжа людина непритомно падала, до хати навернувшись!.. Не жили комунари, а раювали!..

Харчувалася кожна родина окремо. Живилися переважно прісними коржами, [бо з наказу] Червякова майстрі навмисне не поставили печей по хатах. Це був перший наступ на жінок з їхніми рогами та макітрами. Хазяйки зняли ціле повстання супроти такого заведення, але нічого не добилися. Охляли комунари й ходили, мов з хреста зняті: суха їжа неабияк давалася їм у знаки. Почалося поступове викурювання жінок із хат. Поставили серед двору велику піч під навісом, район діяльності жінок мав поширшати. Але довго ще, аж поки не покинули зносити урожай до хат, носили жінки кожна своє тісто в передниках до спільної печі!.. І то не, зле — спільна піч!..

А чого коштувало Червякову прищепити комунарам звичку зсипати зерно в спільні засіки?... Небезпечно було сваритися й лаятися, треба було добром примусити відмовитися од „свого“ і навіть думку про „наше“. Яких тільки хитрощів, яких дипломатичних заходів не вживав він, щоб поставити на своєму!.. Регочуть тепер комунари, слухаючи ширих зізнань свого голови, а тоді за найменший необережний крок міг заплатити Степан Червяков своїм життям. Спасибі тодішньому молоднякові — помагали йому!.. Теперішній секретар партосередку Кучерявенко був тоді ще безвусим юнаком, а зле довелось б без його підтримки Червякову!.. З ним та ще й з декотрими парубками вночі таємні пляни складали й нишком рушали в похід на пережитки. Скрутенько доводилося!..

Жили, треба одверто сказати, страшенно вбого. Ошарпалися, обносилися до того, що не було чим непотребу свого приховати. Їжі вистачало, а ходити бракувало в чому. Повірите, на всіх чоловіків було тільки троє штанів, решта прикривалися ряднами та чувалами. Сам Червяков дні й ночі висиджував за тим, що стругав комунарам „дерев'яшки“ на ноги, жодної парі чобіт не мала комуна!.. Отакі злидні посіли комуни!..

А що ж робити?... Продаси щось з худоби, чим робитимеш?... Вивезеш якийсь пуд зерна, чим весною ниви засієш?... Не бачили жодного порятунку... Вирішили усупільнити жіночі скрині... Чуєте —

жіночі скрині з усім тим, що довгими роками переховувалося там і складало душу нашої бідної, забитої селянської жінки?.. Лишенько!.. Скільки було того розпачу, сліз, прокльонів, нарікань — заткни вуха і тікай галасвіта!.. А проте... проте комунарки наші згодилися і кожна принесла й поклала на стіл визначене їй число матросок та спідниць. Одягли голих, із спідниць нашили чоловікам сорочок та штанів. Пішла жити комуна!.. Коли стало трохи вільготніше, комуна віддячила жінок - комунарок — купила кілька сот аршин синьої китайки й всім пошила однакові матроски. Подяці жіночій не було ні кінця, ні краю!..

Червяков слабував і лежав у лікарні. Двоє — Біленко та Харченко, обидва чудові оратори й розумні хлопці, почали намовляти комунарів ліквідувати комуну й перейти на статут машиново-тракторного товариства. А підстави до того висували ось які. Коли б зараз хтось з членів комуни захотів вийти із складу організації, то на його долю припало б не більше 2000 карб., бо більшу частину належного йому капіталу комуна поверне в амортизаційний та незайманий фонди. Ну, а ліквідувавши комуну, кожному старому членові комуни, що поклав солідний пай, припаде не менше 5000 карб. oprіч тракторів. Звісно, з такою дуванкою не зле хазяйнувати й на власному господарстві, бо машиново-тракторне товариство, — думали вони, — це тільки один із способів краще хазяйнувати на своєму добрі!..

Помилилися хлопці. Комуна довго хиталася, а проте встояла на ногах. З поверненням Червякова до комуни, почався перегляд складу комунарів. Удруге за своє існування комуна виштовхала геть за ворота тих, хто дбав лише за власний добробут. Та відтоді комуна остаточно одужала й стала на рівний шлях.

Червяков замовк, зірвав з голови вухнасту шапку й трохи стихив ходу. Ми стомилися й зголодніли. З самого досвіту гасаємо по стегу й тільки на пізній обід повертаємось додому. Вибралися з глибочезної балки й опинилися на високому горбі. Чорно-сірі простори лишилися ген-ген позаду нас, а перед нами, немов на великій таці, пишалась задимлена хвилястим маревом і залята сонцем комуна. Боляче було дивитися!.. Довгі смуги червоної бляхи, чотирикутники скривавленої черепиці, стоси вогняної цегли — все це вигравало на сонці дивною сліпучкою загравою... Сонячна пожежа, далєбі!..

— Ви кажете, — вертається Червяков до мого зауваження недоречного, — бруд, парші, злидні... Так!.. Невже ви гадаєте, що більшість комунарів не заплатила б найдорожчою ціною, щоб нічого того не було?.. Помиляєтеся!.. До свого побуту ми не ставимось байдуже, поліпшення його стоїть у нас на черзі... Та справа не в одному лише нашому хотінні. Треба, насамперед, мати кошти, а де їх взяти?.. Чи розумно було б, коли б ми, замість тракторів та засік на зерно, поставили собі добрі хати, понакуповували б англійських ліжок, завісили вікна фіранками?.. А чим би ми землю обробляли, хто б нас хлібом годував, як ставились би до нас селяни, що ми маємо правити їм за добрий приклад?.. Ні, не так!.. Сперва утворити економічну

базу, а потім уже думати про себе... Інакше не можна... Яюсь перетерпимо. Було гірше — жили, а тепер не лихо ще трохи підодждати... Ось побудуємо новий дім, тоді...

Ми у дворі комуни. Червякова кличуть обідати. Він махає надійно рукою й сутуло зникає за дверима. Я повертаюся до своєї хати. Хоч би скорше змурували вони свій новий дім!..

ГОСПОДАРСТВО КОМУНИ

Геть на отшибі за довгою спиною химерного глаголя, в якому живуть комунари, стоїть угрузла в землю, насуплена хатина під соломою — це серце ділового життя комуни. Насамперед, тут живе так усім потрібний скарбник, міститься в окремій кімнаті бухгалтерія з двома десятками грубезних бухгалтерських книг; тут відбуваються наради й засідання партійного й комсомольського осередків; тут захоплено клацають на рахівницях, лінують всілякі мудрі відомості і складають баланси та звіти. Контора комуни працює з рання й до вечора й тільки понеділками має свій вихідний день. Сьогодні неділя, комунари вільні, кожний поспішає підсумувати наслідки своєї тяжкої праці — в конторі гамір і метушня.

Сиджу в куточку й спостерігаю. До столу наближається поважний комунар з книжкою в руці.

— А що ж ти робив, Серьожа?.. — питає скарбник, тамуючи посмішку. — Давай книжку!..

— Граків цілий день у гайку лякав. Одмічайте по книжці!..

— Добре!.. Тридцять копійок на день, чи досить з тебе? Гальчат і крашанки, які ти видав з гнізд, комуна дарує тобі!..

— Спасибі!.. — Десятилітній Серьожа приймає зі столу книжку і повагом виходить з контори. Він має за комуною гроші, а вдома, під ліжком, півдесятка жовторотих гальчат — з нього цілком досить!..

Перерва на обід. Виходимо з контори разом з притомленим бухгалтером, який, проте, не вельми поспішається додому, а охочий прогулятися зі мною по спорожнілій комуні (комунари обідають, а по обіді ляжуть спочивати).

— Члени комуни, — поділяється він зі мною, — попервах обурювалися й страшенно повставали супроти рахівництва в комуні. Та згодом звикли, примирилися з бухгалтером і перестали дивитися на нього, як на цілком зайву людину, що невідомо з якого права втручається в інтимні справи колективу. Жодна копійка не минає тепер запису по книгах. Щомісяця складає бухгалтерія й надсилає до Окркогоспекції досконалі бухгалтерські звіти. Рада комуни поперед розглядає й обмірковує їх, а тому члени ради повсякчас у курсі фінансового стану комуни. Річні та піврічні операційні плани затверджують загальні збори комунарів, вони ж і розглядають виконавчі звіти, складені від ради комуни.

Бухгалтер — людина ще молода, доволі вештався у місті і колись то вчився на агронома. Довго в комуні він не залишиться.

Справа в тім, що комуна хоче мати за бухгалтера члена своєї комуни. Уже півтора роки, як до нього приставлено в науку грамотного комунара, котрий незабаром посяде його місце. Загалом, у комуні панує така тенденція, щоб за скільки років мати на всіх спеціальних посадах тільки членів комуни. На той рік закінчить технікум комсомолка, що стане в комуні за зоотехніка, слідком за нею друга комсомолка закінчить педтехнікум і буде за навчательку комунських дітей. Цього року комуна виражає двох партійців до столиці — один учитиметься на агронома, а другий на лікаря. У новому будинкові, за складеним пляном, одведено місце під дитячі ясла, агрономічний та медичний кабінети — пустувати їм доведеться, очевидно, не довго. Повернуться з науки свої фахівці й розпочнуть роботу. Так, років за п'ять і не пізнати теперішньої комуни — від старих будов і старих порядків ба тільки згадка лишиться!.. Слово честі!.. Комуна вміє працювати за плянами й усвідомила собі вагу такої праці.

З приємністю констатую дивну річ!.. Бухгалтер, цілком стороння людина, віддано любить комуну й розповідає про неї з глибокою пошаною. Інтереси комуни близькі й рідні йому. Те, що його позбавлять посади, не викликає в ньому найменшого протесту — так треба, щоб комуна була справдішньою комуною. Кінець — кінцем, якщо тільки комуна дасть згоду, він залишиться в ній за звичайного члена й буде працювати нарівні з іншими. Він селянин, скінчив сільсько-господарську школу, учився в інституті — хоч дещо, а розуміє на сільському господарстві...

Землі комуна має 983, 72 га. Для 130 працездатних членів комуни її цілком досить. З неї придатної 620, 63 га., а непридатної 363,09 га. На непридатній землі пасуть овець, що їх є в комуні 820 голів, — старих 460 та ягнят приплоду поточного року 360 голів (за зиму вимерзло в кошарі до півсотні ягнят). Заведено п'ятипільну сівозміну. Крім 118 га. виготовленого пару, посіяно було цього року різних культур 452,5 га. З озимом не повелося комуні — було її під снігом аж 119 га., та геть вся вимерзла. Ярини — 221 га., на неї покладається всі надії. Площу вимерзлої озимини мають пересіяти так само ярою пшеницею. Кукурудзи — 26 га., соняшника — 45 га., люцерни — 20 га., суданки — 20 га., а решта під буряками, бакшею, тощо. Під городи одведено 13 га., та під садком перебуває до 7 га. Минув рік комуна, опріч того, що сама запаслася садовоиною та городиною на цілий рік, мала ще й солідний зиск з продажу продуктів на дитячі будинки.

Сільсько-господарським реманентом комуна цілком забезпечила себе. Опріч чотирьох тракторів (три „Фордзона“ та один „Інтернаціонал“), має комуна достатньо й іншого приладдя: плугів, букарів, дрелів, сівалок, борін, скородників. На допомогу тракторам є вісімнадцятеро робочих коней. Щоб механізувати господарство, купили в Маріуполі за 3 тисячі карб. вантажного автомобіля; возитимуть ним зерно на станцію Волноваху, бо цього року всі посіви законтраковано, комуна лишить собі зерна тільки на їжу та на насіння.

Згодом господарство комуни має обходитися без коней і цілком перейде на механізовану силу. Принаймні, в такому напрямі побудовано всі господарські пляни комуни.

Головне зараз — якнайскорше й найкраще змурувати новий дім комунарам під житло. Кредит держава дала, камінь і цегла свої, робочих рук не бракує. Комуна має дві цегельні і обидві їх перевстатковує під мінеральне паливо. Продукція цегли значно збільшиться, комунальна рада гадає навіть виготовити на продаж якусь сотню тисяч цегли. Можливо, що прибутками від збуту цегли виправдають частину витрат на дім.

ДЕЩО ПРО БОГА, СВАРКИ Й КОХАННЯ

Довго шукав я Червякова й зрештою знайшов його в хатині старого поважного комунара, що розміром своєї дивної бороди нагадав мені біблійного патріярха Авраама. Червяков заскочив сюди на одну хвилину й зараз має бігти кудись в інше місце — йому, за звичаєм, страшенно ніколи.

Комісія, виявилось, уже ухвалила постанову й затвердила плян першотравневого святкування. Мітингувати ранком не будуть, а вирушать на степ, працюватимуть до четвертої години після обід, а о п'ятій, вислухавши коротенькі промови двох-трьох ораторів, вирудяться всією комуною на спортивний майдан. Фізкультурний гурток молоді розробляє плян спортивних ігор та змагань. У змагання братимуть також участь, oprіч комсомольців та піонерів, всі інші охочі комунари — жінки та чоловіки. Переможцям видаватиметься призи, на цю потребу правління асигнувало 35 крб. і вирідило вчителя до кооперативу купити подарунків. Смерком, після вечері, загальні збори в школі і доповідь представника райкому... Все!.. Червяков хитнув вухатим капелюхом і поквалливо зник за дверима — йому ніколи!..

Мені нікуди поспішатися, жодна нагальна справа не чекає на мене. Сивобородий господар не гонить мене з хати. Оглядаюся. Ні божниці, ні ікон, ні лямпадки. На тому саме почесному місці, де б годилося стояти Миколі Мірлікійському або одному з найближчих йому друзів, красується пишно розфарбований плякат на побожну тему: „Знищуй ховрахів, підвищуй врожай!“ Так, ікона з майстерні Наркомзему. Приємно дивуюся. А проте, щоб не вразити старого комунара, починаю обаченько:

— Значить того... — мовлю я, показуючи на химерну божницю... — значить, з господом та його святими, слава богу, покінчено?..

Дід повертається до мене всією крем'язною поставою й каже мені з одвертою посмішкою:

— Звісно, чудак чоловік!.. Рівно десять років, як покинув я пучками пупа терти... Який би з мене був комунар, коли б я поганы всяку та в комунській хаті содержав?..

Не заперечую я — справді, з іконами дещо незручно в комуні жити, якось ніби соромно гатити лобом перед Миколою Мірлікійським, комуна ніби не молитовний дім і було б дуже зле, коли б од неї відгонило химерним ладаном. Не можу уявити собі такого кумедного стану, коли б на чолі тракторної колони, що має вирушити на степ, стояв піп з кропилом...

Бородатий патріарх розуміє мене й заходиться щирим, молодим сміхом. Зав'язується розмова. Старий, бувши одним із фундаторів комуни, подарував їй, oprіч самого себе, п'ятьох працездатних членів, а ті вже самі від себе, з власного почину, збільшили комуну ще двома-трьома новими членами кожний. „І розмножиться рід твій, аки пісок морський“...—скандую я забутий стих із „святого“ писання.

— А хіба пагано?..

— Помилуй боже!..

Розстаємось задоволені один одним. Дід любить читати Шевченка й просить прислати йому „Кобзаря“.

— З величезною охотою, — кажу я йому, — нетільки „Кобзаря“, а ще з нового письменства дещо пришлю.

— Не втрачайтеся, однак не читатиму!.. Мені одного „Кобзаря“ й годі... Невже супроти Шевченка хтось краще напише?..

Повертаюся і присоромлений прямою геть. Слушно!.. Дідова певність має неабиякі підстави. Чи не був би безсоромний з мене дурисвіт, заходись я заперечувати йому?.. Справді, яким треба було бути кретином, щоб запропонувати старому замість „Кобзаря“ п'яте число „Літературного Ярмарку“, приміром?..

Постановляю піти до школи. Учитель якось обіцяв мені показати бібліотечку комуни. Вона, — виправдовувався юнак, — невпорядкована, самий добір книг випадковий і безсистемний, попит на книги надто малий, читають комунари переважно газети й цікавляться найбільше поточними подіями. А проте, зайду до школи й подивлюся!..

На призьбі під школою гурт молодих і дівчат. У школі повно дітей. Учитель надолужує втрачений час і тепер завзято готує дітвору до першотравневих свят. Співають піонерських пісень, декламують вірші, обмірковують плян ігор та забавок на спортивному майдані, поділяються на групи, щоб змагатися наввипередки, тощо. Галас у школі неймовірний. Юному вчителеві не до того, щоб показувати гостю невпорядковану бібліотеку.

Сідаю на призьбу поруч молоді комунарки з немовлям на руках. Молодиця не з полохливих, не відсувається від мене, й доволі охоче відповідає на запити. Розбалакалася. Вона з сусіднього села, у комуні живе недавно, бо тільки два роки як побралася з тутешнім однім комунаром. Як вона має себе тут?.. Непогано. Звикла до людей, до нових порядків і нічого... А попервах якось моторошно було — ні городу свого, ні конопель, ні курей, за жалюванням іди в контору, уставай і їж, як буфер продзвенить... Звісно,

дома в батьків не так було... А тепер дома чудно й кортить скоріше до комуні.

Комунські дівчата на село заміж не йдуть. Коли яка покохає парубка, то переманює його до комуні. Ну, скажіть, що за охота дівчині віддаватися на свекра на свекруху, йти на злидні, на нестатки?... Тут вона сама собі хазяйка, ніхто лихим словом не сміє обізвати її, а коли обізве — до жінорганізаторки гайда!.. А та хутко приборкає кого завгодно, нехай то буде сам голова... Через це сільські дівчата з великою охотою паруються з комунськими хлопцями — коли дівчиною світу не бачила, то хоч молодлицею житиме, як люди живуть...

— Кохання, кажете?... Таке в комуні кохання, як і всюди. А хіба б я, візьміть собі, пішла б за свого, коли б не любий він мені був?... Тепер немає того, щоб дівку неволею видавали. І в комуні ж так. Що правда, кохається комунська молодь тишком-нишком, щоб не знала комуна, ховаються по городах та по клунях; гуляє парубок з дівчиною, дивись, два-три роки, а комуна дізнається тільки тоді, як бомаги до Загсу підписує.

Буває й приведе яка дівчина дитину, та ніхто їй очей цим не коле — привела то й привела, твое діло!.. Комуна бере дитину на своє утримання й ні про що матір не питає. Не так, як на селі — дьогтем воріт не розмальовують. Одна тільки чи дві таких дівчини й знайдеться на всю комуну.

— От що мені не наравиться: вертаємось з роботи, мені, жінці, кортить підійти до свого чоловіка й разом з ним піти додому... Але ні, так не годиться... Чомусь повинна я бігти спереду нього, або плентатись йому за спиною — зразу беруть на сміх:

— О, — глузують, побачивши чоловіка в парі з жінкою, — як вони купочкою любенько ходять!.. Ніби пара голубків...

— Найбільш старі жінки. Кохати чоловіка у людей на очах — непристойно. Не до серця мені цей сільський звичай у комуні.

А щоб бив чоловік жінку, того в комуні не буває. Чоловіки не п'ють горілки, а тому й сваряться дуже рідко. Жінки хоч і сваряться проміж себе, але хутко миряться. Як ти ремствуватимеш на сусідку, коли йдеш з нею на роботу, стоїш обіч неї біля машини, справляєш одне діло?... Сварки ніколи не обертаються на злість, а про помсту й думати ніхто не думає. Та й чого злоститися, власне?... Городи спільні, кури спільні, свині спільні — витолочили, допустимо, телята росаду, — так витолочили не твое й не мое, а наше!.. Годі сваритися, а хапай ломаку та хутчіше заходжуйся виганяти телят... А недбайливому пастухові правління комуні знайде що сказати... Не гребись йому на чуба... Не твое діло!.. Отак і живемо... Комуна — не монастир, усього буває...

Почувся голосний гомін і регіт — до школи сунув чималий гурт мужчин, святково настроєних.

Розмовниця моя одразу тишилася, схопилася з призьби й якось винувано промовила до мене:

— Он і мій іде!.. Отой, що в сірому кашкеті. Я піду, а то як побачить вкупі — лихо мені!..

Молодиця пригорнула дитину й воровито метнулася геть від школи.

... Молода, повна життя істота віддає найкращі свої почуття в жертву безглуздому звичаєві.

Лихо з цими пережитками!..

СВЯТО. ВІДЇЗД

День видався напрочуд теплий і ясний — першотравневий. Рівно о четвертій годині комунари разом повернулися з поля, хутко опоралися з кіньми й тракторами і вже о п'ятій годині зібралися посеред двору комуні — урочисті й чисто прибрані до свята. Святкування почалося, як і передбачалося, з коротенької промови представника райпаркому. Загальні збори, на яких малось вислухати докладну доповідь про світове значіння свята, переносилось на вечір. Глядачам треба було на чомусь сидіти. Молодь прихопила з собою стільці й ослони й всією комуною рушили на майдан починати грища та забавки. З 250 чоловіка населення комуні в дворі лишилося тільки троє: двоє сліпих і один безногий.

У першому турі ігор виступали футболісти, поділені на дві команди. Грали недовго, але завзято, з педантичним додержанням усіх правил футбольної гри. Перемога лишилася за тою командою, в якій за вратаря правив т. Кучерявенко, секретар партосередку. За перемогу своєї команди заплатив він двома гульями на лобі й розпанаханою сорочкою. Дарма!.. Комуна вшанувала переможців кілом цигарок і десятком пачок цигарок.

Поки футболісти спочивали перед другим номером гри, майдан захопили піонери — чоловіка півсотні, не менше. Бігали навипередки з грачачими крашанками в чайних ложечках. Гра ця вимагає неабиякої обачності. Тримаючи в простягнутій руці ложечку з яйцем, треба добігти до кілочка раніше других і так, щоб яйце не ворухнулось і не випало з ложечки. Мій улюбленець, десятилітній Антін, доніс яйце майже до самого старту, але завчасно зрадів перемозі, оступився й яйце брязнуло об землю... Рука з десятком „ракових шийок“ обминула мого Антошу!.. Він облизнувся, одійшов набік і став поважно готуватись до наступного змагання.

Дійшла черга до молодих з дівчатами. На столі красувались стьожки, „бархатки“, мило й два десятки чепурненьких гребінців. А, ну, комсомолки?.. А, ну, молодичі?.. Котра з вас уміє хутко бігати й широко сягати — виходь, не соромся!.. Не бійсь спідницю вище підбирати — люди ми свої, робочі, що й побачимо, то нікому не скажемо!.. Виходь активістки наперед, тягни за собою масу!..

Молодиці трохи повагались, а далі одна по одній почали виходити з натовпу. Початок зробила жвава, вертка молодичка з бистрими очима. Вона поклатла немовлятко, мабуть, свекрусі на коліна, а сама хутко вибігла на майдан.

— Хто зо мною навипередки, ставай!.. Однак не одній з вас мене не перегнати... Ой, колись то я бігала, ой бігала ж!.. Конем не доганяли...

Жінки кинулись змагатись. І справді, вертка молодичка бігала хутчіше за доброго коня. А стрибала, як...

— Йй-бо, стрибає Манька, як кроква!.. Аж манаття розвівається...

Сміх, гомін, вигуки, підбадьорювання. Жінки розходилися й забули про свої вагання. Комуна заходилась веселим реготом і завзято плескала в долоні. Немовлятко, скучившись без матері, каюдило й дригало ніжками в бабусиній пелені, але та серйозним тоном, мов дорослого, усовіщала дитинку:

— Та мовчи, чоргиня, мати приз виграла!..

Почало сутеніти. Гуляння на майдані скінчилось піонерськими співами, а підкінець усією комуною проспівала Інтернаціонала. Повечерявши, — на загальні збори до школи. Степан Червяков не забував про своє.

— Не пізниться, товариші!.. Завтра о четвертій кукурудзище скородити почнемо...

Не хочеться йти з майдану. Настрій бадьорий, піднесений — вабить сміятися й вигукувати. І не одному мені кортить це робити... Чудовий, радісний день!..

Після загальних зборів зайшов до мене молодий учитель попроситись — удосвіта мене повезуть на станцію. Довго розмовляли, поділялись один з одним вражіннями минулого дня. Я, між іншим, признався йому, як не хотілося б мені покидати комуни, тільки якийсь тиждень в ній перебувши... Тут так багато нового для мене!.. Хотілося б...

— А я, — перебив мене юнак почервонівши, — лишаюсь назавжди в комуні... Читайте!.. Годі, надумавсь!..

Розгортаю папірця, читаю — заява комсомольця Буряка до правління комуни, щоб прийняли його в число членів комуни... Нарешті!..

— Чудесно!.. — радію я й міцно тисну йому руку. — Чудесно!.. Я сподівався, що ви це зробите...

Спав на мене полегкісний сон. Агроном Смаржевський утратив тимчасового свого однодумця. Природньо, юнак не міг не зробити його — діалектика!..

* * *

Знов я серед степу. Життя комуни валує десь позад мене. Степан Червяков дав під мене свої дроги. Править мене на станцію молодий комунар з двома пальцями на лівій руці. (Наслідки шкідливої допитливості — розгвинчував знайдений гарматний набій). Правуємось повагом, розмовляємо про вчорашнє свято, про життя в комуні.

Гулькнуло з-за гір сонце й червоним зайцем метнулось по чорних ріллях. Зроблено вже чимало, селяни неабияк взялися до сіви. Цокотять обіч нас брички, торохтять барила в задку, заходиться плаксивим іржанням безпорадне лошатко, що відстало од матері. Прозорий ранок сповнено гомоном розбурканого життя.

— Ой, подивіться, яка чудернація, аж негарно!..

Назустріч нам посувається з рипом і свистом розхитана тарайка з п'яними колесами, в запряжці: обліплений кітями стригунок і неймовірно худа корова... В задку приникнулась крихотна борінка на вісім дерев'яних зубків.

— Ей, хазяїне, держи, а то понесуть!.. — Не втерпів цьвохнути батоном комунар,

Раптом щось заворушилось у передку. З-під чорного сіряка ви-ткнулось обросле рудою вовною заспане обличчя... Подивилось на нас, матюкнулось крізь зуби й, позіхнувши, з головою юркнуло під сіряк.

— Хлі-бо-роб, бодай тебе!..

Комунар сплюнув і сердито занокав на коня.

Після тракторів, після добре вигодованих коней, мені моторошно було дивитись на пригнічених лихою долею свого господаря — стри-гуна й корову... Я стиха попрохав комунара:

— Паняй, хлопче, хутчіше!..

— А поспробуйте нагадати йому за колектив, таким матом укріе вас, що жарко стане!.. Я — ха-зя-їн... мое власне... Тьфу!.. Йолопи!..

— Паняй, друже, паняй!..

НАЙМИТСЬКИЙ ЗЛІТ У ХАРКОВІ

Письменики П. Зогоруйко (перший зліва) та Я. Ковальчук (стоїть) розмовляють з делегатами зльоту

ТІНІ ПАВУКУВАТІ...

А. Яриленко

За доби соціалістичної реконструкції сільського господарства проблема селянського письменника, селянської літератури набуває особливої ваги. Проте, марксистська критика та літературознавство тільки за останній час почали зважати на це важливе питання. Та й то доведеться більше говорити про Росію¹⁾, бо в українській марксистській критиці ще немає якогось певного порозуміння в цім питанні. Чапля, наприклад, в 9 числі „Критики“ ставить визначення Осьмачки, як селянського письменника в лапки. Що таке селянський письменник у лапках — Чапля так і не з'ясував.

Селянське життя правило за тематику багатьом письменникам ще далеко до революції. Поміщицька література створила так зване пейзажизм. Письменник, малюючи рожевих селян і селянок „по своєму образу й подобию“, одводив душу на цих вигаданих милих мужичках і заспокоював своє поміщицьке сумління. За приклад такої літератури з селянами, пов'язаними світленькими кісничками, є хочаб загально-відома Квітчина „Маруся“.

Буржуазна література народницького кшталту висунула літературного героя хазяйновитого мужичка. Література міськобуржуазного та вимиралого дворянського гатунку малює селянина-звіря, що втратив у боротьбі з таким же селянином людську подобу. Серед зливи

¹⁾ Дискусії навколо селянської літератури в Росії розпочалися статтею В. Полонського в жовтневому числі „Известий“ за 1928 рік. Полонський, ставлячи за основу визначення письменника — образ, до селянських письменників зарахував і куркульсько-буржуазного Кличкова і селянсько-пролетарського Дорогойченка. У журналі „Земля Советская“ № 1 вміщено статтю-відповідь Замойського „Кнутом направо“. Полонський у „Новом мире“ № 2 містить відповідь. Виходячи з твердження про невідомі класовий склад селянства він і селянських письменників визначає, як виразників різних соціальних угруповань на селі. З тих же міркувань виходить і Друзін, автор статті „Пути крестьянской прозы“, вміщеної в 15 № „На літературном посту“. З лівої сторони критикує Замойського (а тим і настанову ВОКП). В. Полянський у статті „Кто же является пролетарским писателем“, вміщеної у „Красной Нови“ № 3. Борючись за чистоту пролетарського письменника, він боїться „запачкати“ пролетарську літературу „крестьянской идеологиею“. Грунтовну статтю, яка стала за основу на Всеросійському з'їзді селянських письменників (червень, 1929 року), надруковано в № 4 „Земли Советской“. Стаття Карпинського так і зветься: „Кого же считать крестьянским писателем?“ До того в кожному числі „Земли Советской“ друкується ґрунтовні статті про селянську літературу. Зокрема, у № 8 надруковано доповідь Луначарського на Всеросійському з'їзді й статтю Дорогойченка про підсумки з'їзду. Докладно на цих статтях не зупиняюсь, бо, поділяючи в основному їх, я говоритиму про це в тексті статті. Звичайно, що питання про селянську літературу я аж ніяк не вважаю за вичерпане, й гадаю що т. т. відгукнуться на мою статтю з своїми заувагами. В № 10 „Нового Мира“ Полонський продовжує дискусію статтею: „Кого же, наконец, считать крестьянским писателем?“. Наподаючи цитати з Леніна, з Сталіна про розуміння ними селянства, він, зрештою, теж погоджується, що мета, настанова селянського письменника та ж що і пролетарського. Але розуміння творчості, як пасивного сприйняття й відтворення дійсності не дають змоги Полонському остаточно стати на платформу Всеросійського Товариства Селянських Письменників. Стаття Полонського заслуговує на більшу критику, але журнал довелося читати, як мій нотатки вже друкувалися.

куркулєнків та попєнків помалу висовуєтьсє й новий тип обєзземєленого сєляннина — бурлаки. Народницька лїтєратура в бурлаках бїльшє бачила романтичну сторону життє, анїж реальну дїйснїсть. Відлюдяний анархїстичний індивїдуалїст їмпонував їнтєлїгєнтськїй сутї цих письмєнників - народників.

На цьому тлї вирїзблютьсє поодинокї постатї Шевченка, Франка, Тєслєнка. Вони в свїй творчостї відбивали настрої, прагнєння, цїлу їдеологїю основної покрїпаченої чи, пїзнїшє, незаможницької частини сєлянства.

Досить, гадаємо, цих зауважєнь, щоб побачити хибнїсть віднесєння письмєнника до сєлянських тїльки за тематикою. Недостатнє, звичайно, будє й визначєння сєлянського письмєнника за належнїстю до тої чи тої письмєнницької органїзацїї, хоч, безперечно, спїлка революцїйних сєлянських письмєнників багато зробила для виховування свїох члєнів.

Спроби визначати приналежнїсть письмєнника до сєлянських за його образами мали велику рацїю. Забувалося тїльки тої їсторичний факт, що образ в рїзному оточєнні може мати рїзну їдеологїчну настанову. Для народницької лїтєратури, скажїмо, образом села була традицїйна церковця та сонєшники, а для сєлянського письмєнника цє є образи ворожї, або принаймнї такї, що нїчого спїльного з трудовим сєлом не мають. В церкві засїли рєшткї старого ворожого побуту, а з сонєшників виглядає куркуль з одрїзом.

Тут ми пїдїїшли до головного. Сєло, як вїдомо, не становить чогось єдиного. Є основна частина сєлянства трудового — наймитство, бїдняцтво, сєредняцтво, ї торговельнопромислова верхївка села — куркульство.

Дєхтє з цього робив висновок, що раз на сєлї їснують обидві групи, то й письмєнники, їдеологи обох груп, є сєлянськї. Такї теорєтики багато говорили про форму й змїст, про центральнї й другоряднї образи, а забували сказати головнє — їдеологїчну настанову твору, його соцїальну скєрованїсть. Куркулі не є виразники трудового сєлянства, куркулі — сїльська буржуазїя, яка пїд тиском соцїалїстичного будївництва сходить з їсторичної сєцени, відмирає, як ї їнша буржуазїя.

Сєред робїтництва є теж відсталї шари — наслїдок капїталїстичного суспїльства. Але нїхтє ж не відважїтьсє письмєнника, який відбивав би настрої, їдеологїю (якщо тут, взагалї, можлива їдеологїя) прогульників, рвачів чи лєдарів вважати за письмєнника пролетарського, тїльки через те, що цї рєшткї живуть сєред пролетарїату. А от їдеологїю сєлянських пїявок за народницькою упередженою критикою щє й досї вважають за сєлянську. З єфрємївськими таблицями трєба порвати назавжди.

Письмєнник сєлянський є тої письмєнник, що стоїть за їнтерєси основної наймицько-бїдняцької частини села ї за їнтерєси не випадковї, не тимчасовї, а за довготривалї, за основнї, — за їнтерєси соцїалїстичного будївництва, за соцїалїзм, тобто, зїходятьсє з їнтерєсами, з метою пролетарїату.

Література куркуленків є література буржуазна, і сплутувати її з селянською, це все одно, що сплутувати міську буржуазну літературу з пролетарською.

Отже, мета селянського письменника та сама що й пролетарського.

Що ж різнить їх і чи є потреба взагалі робити таке розрізнення?

Відмінність полягає не в ідеологічній настанові, а в матеріялові творчості й соціальному походженні образів. Це, звичайно, занадто загальне твердження. Зводиться воно до того, що письменник, який вийшов з села, добре знає побут і психологію селянства й скорше зуміє знайти спільне слово з селянином. Допомогти селянству перейти на пролетарські рейки — основне завдання справжнього селянського письменника.

Значно складніша проблема стилю селянської літератури: занадто багато в ній ще й „червоного“ пейзажу, й народницького побутовізму та натуралізму. За прикладами далеко не ходити, але це вже спеціальне питання й ми на ньому поки не зупиняємося.

Далі йтиме річ про письменника, за яким, то в лапках, то без лапок застережено назву селянського. Треба скинути з такого письменника селянську машкару й показати справдешне буржуазне обличчя автора нового роману „Робітні Сили“ — Михайла Івченка.

* * *

Перше оповідання „На весні“ Івченко видрукував 1916 року в журналі „Промінь“. 1919 року він випускає першу збірку оповідань „Шуми весняні“; 1926 року — другу збірку „Імлистою рікою“ й, нарешті 1928 року — „Землі дзвонять“ (Частину оповідань цієї третьої збірки видано окремою книжечкою „Порваною дорогою“).

В першій уже збірці визначилась притаманність Івченкової творчості: і ліричність, і сум, і чехівське скиглення інтелігента кінця XIX, початку XX століття. Івченко йде, уторованими від попередників, шляхами імпресіонізму. Герої оповідань, незалежно від того, чи вони виступають як мрійні, тендітні панночки, чи як інтелігенти-народники, чи, зрештою, як селяни, мало мають спільного з реальними людьми. Вони, як справедливо зазначив проф. Білецький, є тільки „символи авторських думок та настроїв, тільки різні емоції того самого творчого я“¹⁾.

Схиляння перед якимось невідомим духом землі визначає в основному ідеалістичний, релігійний, пантеїстичний, а часами, й містичний світогляд.

„Перед її очима була намальована на весь чоловічий зріст постать святого в темно-червоній одежі й очі його дивилися на неї ласкаво, заспокоююче. Звідти було видно майже усю церкву. В темні запорошені вікна пробіралися широкі проміння сонця і в них купалися густі кучеряві хмари кадильного диму. Проміння лягали вузькими клинцями на темну божницю, сіри спини чоловіків, а одна

¹⁾ Проза взагалі й наша проза 1925 року. „Червоний шлях“ 1926, № 3, ст. 134—136.

широка смуга падала на престол, і освічені нею лісові квіти, оповиті легким серпанком диму, здавались незвичайно ніжними“.

Доповнює такий релігійний світогляд ідеалізування старозавітного патріярхального сільського життя. Та й це сільське життя не має виразних побутових рис: воно знову ж, є тільки відсвіт потойбічного, відсвіт релігійного авторового „я“. Символізм, як певна психоідеологія з тлумаченням реального, як символу потойбічного, характеристичний всім отим Марійкам, старим батькам, земляним братам, ба навіть червоноармійцям. Сум Івченкових героїв по землі не є сум по чомусь реальному, а скорше це сум по неземній землі...

Патріярхальне життя розкладається. Івченко не помічає соціального розшарування села, а звідси, не розуміє й руйнування сім'ї, як витвору старих економічних підвалин. Для автора це — проблема біологічна, модифікація старого „брат на брата“. Рідна оселя руйнується, бо не вистачає землі. Рід гине від тої самої землі, якою він породжений. Розклад родини на тлі соціального, земельного розшарування є центральне в Івченковій творчості.

Все робиться на радість родові. „На віщо мій рід перевів? Про кого мені тепер дбати, синочку мій? Про кого побиватися, синку!“

В революцію родина розпадається: як у Тичини, в Івченковій „Повіді“ три сини розходяться на різні дороги. „Що 'дин за бідних, другий за багатих, а третій — просто бандит“. Тільки Івченко не має такої виразності, як Тичина. Здається, що авторові все рівно, хто й для чого переможе. Невизначність, непевне ставлення до сучасних подій характеризують Івченка в першій частині творчості, як дрібно-буржуазного, народницького інтелігента, який злякався революції. В „Тінях нетлінних“ автор розказує про руйнування панського маєтку за перших років революції. Після Коцюбинського „Fata morgana“ тяжко сказати нове. Івченко ж тягне історію назад: на революцію дивиться він очима буржуазного естета, ворожого будьякій революції. Він побачив саме гвалтування панянки озвірілою юрбою й симпатії авторові от де:

„Дивилися два звіра — один чистий, елегантний, пахучий п'яними чарами, повний страшною злості й ненависти, і другий грубий і неохайний, від якого дхнуло перегорілою самогонкою...“

Селянин-звірюка й ангел-панянка — така соціальна концепція „селянського“ письменника Івченка!

Такої одвертої ворожнечі, проте, менше в Івченковій творчості. Їй притаманіша, як і говорили, невизначність соціальна: монастир і революційне запілля, Христос і Маркс, Євангеліє і Комуністичний маніфест... І невідомо, кому ж автор віддає перевагу, на чий він стороні. То, як бачимо в „Тінях нетлінних“, автор співчуває скривдженій панянці проти хижих селян, то в „Панові Коломбицькому“ співчуває вже рожевим мужичкам проти пана, а з ним і проти радгоспу. Не випадково в творах так часто повторюється селянська пісня в супроводі роялю. Зі співів автор не чує важкого реального життя трудового селянства: воно приглушене інтелігентсько-панським сумним роялем.

Проблему міста й села порушували майже всі народники і розв'язували її в площині негативного, ворожого ставлення до міста... В протиставленнях міста й села неабияку ролю відігравали родинні питання, які в буржуазній літературі посідали одне з центральних місць.

У Івченка місто не приймає села, як не може прийняти дочка своєї старої матері („Порваною дорогою“); хижі мужицьке село не приймає „колишньої“ тендітної Марії Васильовни („Світляки“).

Місто в Івченковій творчості не розглядається в соціальному аспекті, ним, як збірним негативного, автор підкреслює перевагу, могутність села. Сильні індивідуальності прагнуть у далечінь, гинуть у дорозі, а міські культурники тільки й спішають у місто по „дешеві плічка“.

І проблема землі та родини, і ставлення до сучасності й, навіть, частково, проблема міста й села знаходять яскравий відбиток в оповіданні „Землі дзвонять“. Родина руйнується через внутрішні чвари та сварки... Герой заявляє, що він: „останній вірний землі лицар, що йде рішуче на поклик твій, що любить дух землі й боліє за втрачену правду — на сьогодні я більше не вірю тобі“... І брат — селянин з па-сіки — проповіді філософію на тему: „буду жити звірем, та ніяка свинота не стане знущатися“... Хто, з кого, й де знущається — невідомо. Сучасності в творові немає, але є — начрайміліції. Начрайміліції, очевидно, й є символ сучасного, бо він обстоє новий лад, який настане „як не крутіться“.

Скаржаться куркулі, що комнезами „поробилися вроді як пани“, єхидно сестра-земля запитує в начрайміліції „скільки йому платять за ці слова“... Сама символіка твору туманна, але очі й інші частини так і виявляють тіні павукуваті куркуля, що стоїть за туманною філософією землі й родини. Доводиться дивуватися Лакизі, який у оповіданні крім „гармонійного поєднання художнього задуму, світогляду (що це за один?) з мистецькими способами витрактовування“¹⁾ нічого іншого не побачив... А клясова суть твору?

У „Смертному співі“ продагент, оперовий співак співає бандитам сумних пісень, щоб зберегти собі життя... Івченко з чужого голосу (правда, рідко) пробував теж пристати до революційного села, але опріч інтелігентського скиглення нічого не виходило... Друга збірка наполовину складається з таких спроб, але в третій автор знову повертає до першоджерела. І в останньому творі цієї збірки звучать жалібні куркульські плачі з „повними глечиками сліз“ з закликами: „щоб людина була зовсім гола“...

„Гори сунуть на гори, чутию здалека великий тріск землі. Я знаю — завтра прийде звір новий із кам'яної клітки й буде чавити залізними кліщами тиху людину землі...“

Коли відчуєш цей поклик мій, перекинь хоч єдине слово поради, та тільки швидше, сьогодні, тільки сьогодні“

Як же сьогодні почуло поклик-тужіння куркуля?..

¹⁾ Життя й революція, 1928 р. кн. V, ст. 190.

Десь з 1928 року Івченко відходить селянської тематики. Чи до цього спричинилась авторова відірваність від села, чи автор і сам відчув штучність застосовання містичних образів до реального радянського села — питання інше... Але помітний той факт, що автор разом з Марією Васильовною з „Світляків“ тікає від грубого натуралістичного села до міста... Конфлікт між містом і селом наспів.

В оповіданні „Березневі вітри“¹⁾ іде мова про нелади в професорській родині. Дружина культурника-професора тікає з інженером „американцем в жовтих блискучих крагах“. Професор по такій родинній драмі відходить суспільства, йде опроститися и „озвіритися“... Найінтересніше в оповіданні те, що професорша тікає з інженером не з кохання, а тому, що в неї „бунт крові“. Бунт за новим життям. Автор презирливо, іронічно, але разом і боязко ставиться до інженера, який з Америки заніс і нову вольову філософію:

„Годі пічкуритися, кохатися у млинках, ставках, садках вишневих молодичя і доморощених віршах! Треба опанувати світ! Ось наше завдання“.

Пізніше трохи Івченко пише оповідання „Па д'еспань“²⁾. Студентська вечірка. Розпорядник — студентський активіст і академічний невдаха Дрогодза в танкові з комсомолкою Цимулькою висловлює їй свої погляди на життя. Погляди короткі: „бери, брат, все от жизни. Начхать на всю“...

В минулому Дрогодза — син попа. Батька його зневажала товста куркульня й по революції син за це помстився... „Пізніш він став страховищем на всю околицю, й, коли проходив вулицею, від нього злякано ховалися за тинами... Так він став героєм страшної криваво-вогняної легенди“.

Оцей - о „комуніст“, тероризуючи Цимульку, одружується з нею й примушує її тікати від студентського життя... Назустріч сонцеві Цимулька, колишня робітниця, прямує на завод.

Усіх фарб добрав автор, щоб висміяти комуніста Дрогодзу... „На перших лекціях його зовсім не було в аудиторіях. Потім від ішов із текою під рукою до лекторської, звідти до лектора, далі з наспуленоврочним виглядом підходив до студентів і поважно, тоном суворого начальника починав говорити“.

Проти цього негативного типа автор виставляє простого, йолопуватого грека Афанасопуло та Мишу Кавченка... Кавченко — ділок. Його ідеал „перш за все бути самостійним! Самому заробляти, мати на свої потреби засоби й жити так, як тобі хочеться“... Крім грошей і посади він цинічно нічого не визнає в житті... Й робітниці-студентці в тяжкий час допомогли як раз оцей ділок та плохенький „аполітичний“ куркуленко. Між Кавченком і греком є тоненький місток (ненависть до комуніста й „лицарське“ ставлення до покривдженої дівчини)

¹⁾ „Життя й Революція“, 1928, VI.

²⁾ Ibid. 1928. IX.

і автор пізніше цей місток і виявить у стосунках тихої Орисі й безідейного балаклія Савлутинського.

В двох оповіданнях з міського життя, хоч і багато ще від хуторської символіки („очі їй тепер великі, прозоро-сині, заволочені лісовою млою“), але помітний і певний потяг до іншого. Герої тікають від суспільства, та не на село, а на завод, у робітники, у невідому країну, де можна опроститися... Модифіковане народництво, „хождение“ до заводських димарів— дальший етап творчості Івченкової. Не забуваючи свій старий ідеал— анархіста-бунтаря, який протиставляє себе суспільству, автор з тривогою й недовірям відчув нову якусь силу, зрошену вже міськими умовами... На сцену помалу виходить американізований чи європеїзований ділок з спеціально-шлунковими ідеалами...

* * *

В „Робітніх силах“ ділок відіграє вже головну роль. До селекційної станції приїжджає на практику професор Савлутинський. Закінчивши в революцію закордонну освіту, він працює в місті в науководослідчій катедрі. На станції його особливо зацікавив один сорт буряків, який без видимих причин гіршав, давав меншу цукровість і загрожував вимерти. Станційна практикантка Тося закохується в професора, але він брутально відкидає її й одружується з іншою практиканткою Орисею.

Визначне місце в романові посідає Горощко. Виходець з убогої селянської родини, колись комуніст, він посварився був з Цукротрестом, за те, що останній обдурив селян, вийшов з партії й пізніше поступив робітником на селекційну станцію.

Горощко— бунтар, носій старонародницьких ідеалів є пряма антитеза професорові, якому з першої ж зустрічі „хочеться розчавити голову цій людині“. Професор дає характеристику Горощкові: „Отой проділ на голові,— з тим чорним чубом— ніби хтось череслом надавив і ріже чоло... Щось справді важкого є в цій людині“. Горощко невдало бореться з адміністрацією та профспілковими бюрократами, невдало одружується з Тосею, що кохала інженера, і, зрештою, як сам висловився: „збив хвилю, щоб болото не застоювалося“, йде зі станції в невідоме.

Івченко, перейшовши до сюжетного твору, не вправився з ним: роман розгортається, як і десятки подібних і читача він, напевно, не зацікавить... Та й сам автор, очевидно, увагу скерував не на родинний банальний сюжет, а на філософію, „проблемність“ роману.

Дія відбувається на радянській селекційній станції. Але і сама станція, і події, що в ній розгортаються скорше нагадують патріархальний маєток, аніж радянську установу. Приїжджає професор, і директор в своїй квартирі (де і вітальня, і їдальня) улаштовує бенкет з старосвітськими гостями:

„Ласкаве товариство! Щоб добрі боги почули нас і були уважні до наших благань, випиймо життєдайного цього нектару! Нехай

щасливі будуть наші воли й корови, нехай родитиме в нас на ланах, і в садах, і на городах. Нехай же наш рід множитися й панує на землі!"

Від'їжджає професор, і знову сумно-урочисті проводи...

Службовку станції Тосю будить кучер щоранку у вікно, наче маєткову панянку доби кріпацтва.

На чолі станції стоїть директор — колишній поміщик-земець. Керівник станції з демобілізованих червоноармійців відає тільки міжнародніми, політичними справами, а в унутрішнє життя станції не втручається.

Ми згадували вже про оповідання „Пан Коломбицький“. Селяни напочатку революції захопили панський маєток, а управитель Коломбицький лише „мазав поперека горілкою з камforoю й нікуди не виходив“. Приїжджають військові, відкривають радгосп, і запрошують управителя на спеца до радгоспу. Коломбицький крутить дулю мужикам і господарює, як і за пана в маєткові... Такого типу й селекційна станція, тільки тут автор більше співчуває поміщикам, гарному господареві, ніж селянам (про них далі).

Центральне місце все таки посідає не цей усучаснений Афанасій Іванович, а згадуваний вище професор Савлутинський. В минулому він тікає від „диктатури“ власної дружини на велику війну, попадає в полон, кінчає в полоні Празький Університет і на радянську Україну повертається фахівцем.

З Європи він привозить нові ідеї про волеву людину, про потребу культури, про потребу всім стати справжнім європейцем. Жінка, як носій чотирьох К (die Küche, die Kinder, das Kleide und die Kirche) йому є ідеал. Він шкодує, що наша доба завантажила жінку громадською роботою й не дає змоги їй як слід нести господарські обов'язки. Народ (!) треба розбуркати, треба в ньому перемогти матеріальні елементи, на яких силою історичних умов він застряв:

„Він, як втомлений віл, увесь час дивився в землю й не бачив обрію. Він загруз у хлібі, салі, гарбузах, — ніколи не цікавився розумовим життям, щоб бачити в нім, і тільки в нім собі шлях“. Родинну проблему, (яка, як ми вже згадували, посідає центральне місце в Івченковій творчості), Савлутинський радить розв'язувати в той спосіб, що, мовляв, треба підкарнувати наші бажання, зв'язати статеві інстинкти, бо родина розпалась, а ми „заїхали в аборти й аліменти“...

В поглядах на виховання волевої людини, волевої нації у Савлутинського є, незаперечно, багато від сучасної фашистської Європи, від Донцова. Але ототожнювати думки цього героя з думками авторовими, як це нерозважливо роблять рецензенти „Літературної Газети“ та Вістяньського додатку, ми б не стали...

Савлутинський для автора не є позитивний герой. Іронічне змалювання його від перших до останніх сторінок тому доказ. Без великої симпатії автор ставився і в „Березневих вітрах“ до професорового прототипа інженера в „жовтих крагах“ і це ставлення з деякими відмінностями переніс Івченко й до Савлутинського,

Перший виступ героя Івченко супроводить такою характеристикою: „з кімнати виходило рівне, смачне, вдоволене, з повільним присвистом хропіння людини"... Згадаймо тут і Дрогодзу, одного з найнегативніших Івченкових героїв, який теж „смачно хропів", підкреслюючи цим свою обивательську суть. Позитивні герої (хоч інколи й з деякими застереженнями) наділяють Савлутинського епітетами: „вискочка", „Хлестаков", „задавака", „чванько", „надутість", „архиерей"... Та й сам автор не від того, щоб не зазначити „підкресленої простоти й тверезості"... Професор тільки чванькуватий обиватель, і це видно хоча б в сцені з п'ятикою. Горошко рекомендує зварити кашу, а професор всією силою своєї філософії нападає на старосвітську кашу й пропонує бутерброди, а потім зарозуміло:

„Звичайно — сказав насуплено професор — треба виробляти до всього тонкий смак“.

Бутерброди до горілки замість каші — суть філософії європеїзованого ділка!

Як інженер у крагах, як студент Кавченко є виразники чогось невідомого, можливо й нового, але далеко не ідеального, так і Савлутинський в художній концепції не є нова людина, а тільки необхідне зло.

Найголовніше, що зробив Савлутинський — це винахід, який мав припинити вимирання важливого сорту... Та й винахід не належить, власне, йому. Винайшла його випадково тиха, з „вічною скорботою на лиці" практикантка Оріся.

Спинімося трохи на другорядній постаті, яка девчому з'ясує героя-ділка. На станції працює зав. лабораторії Гамалій. Некрасивий з себе, черствий вдачаю, він себе визначає: „звичайнісінька, скромна й працююча людина, коли хочете"... Гамалій набагато схожий на Савлутинського: відкиньмо від останнього фразерство й чваньковитість і матимемо обмеженого вузького ділка Гамалія. Гамалій шукає „нудної, кучої, пережованої, але все таки істини". Савлутинський же намагається під цю пережовану істину підвести філософію... І авторові симпатії не схиляються виразно на чиюсь сторону. Тасю кохає Гамалій, але вона закохана в Савлутинського. Останній на її шире признание в коханні холодно, розважливо підкреслює, що „сучасних жінок конфузять короткі спіднички". Гамалій майже в такому випадкові гостро вразливо, ледве не обізвавши повією, вилаяв Тосю. Залишалися форма, а суть — спецієвська нечуйність до людини та скрайня егоїстичність — та сама. Знаменно, що характеристика Гамалієм Савлутинського („По моему самовпевнена й черства надто людина. І потім далеко бездарніша, ніж показує") — майже дословна характеристика Гамалія Тосею. „Ця суха, черства й скрипуче-потайна людина“.

На нашу думку, автор до спеца Савлутинського ставиться іронічно й якщо приймає його, то як необхідність, як робітну гіпотезу невідомого майбутнього.

Над усе вище стоїть Оріся: „Зовсім тиха й плохенька дівчина. А тимчасом якась проста й легко все розв'язує"... Непомітно вона найшла й винахід, непомітно робить і велике діло... Але в глухій

станції їй є тільки один вихід — заміж і вона йде за професора Сав-
лутинського...

Проте, відчувається, що спілка з професором для Орісі є жертва. Відчувається це й з загальної художньої концепції, і з випадковості й суворості (на її літа) договору з діловитим професором, і, зрештою, з останнього листа, де крізь інформації про пляни роботи, про запозичені від чоловіка розмови про культурну добу почувається скорбота по залишеній станції, де вона була робітниця, громадянка, а не обмеженою чотирма К, міщанкою. Оріся, символ землі, йде до професора, як до сильної людини, як сестра у „Землі дзвонять“ віддає себе грубій реальності, надіючися на „щось“... Оце „щось“ і затуманює завжди автор...

В спілці професора та Орісі й лежить розв'язання символіки роману. Сам автор розкриває її в доповіді професора про буряксовий сорт. З доповіді виходить, що сорт розімлів, деградував у занадто живному масному ґрунті. Надалі:

„Деякі (сорт) доведеться викинути, але є паростки, що дають високі якості, і от з них, властиво, ми можемо й мусимо вивести нові сорти. В природі так багато тих творчих робітніх сил, що вони на своїх потоках винесуть і зміцнять ці нові сорти“. А для схрещування треба вибрати сорт „дикий, з усіма властивостями наших умов“.

Оновити за допомогою „вічної скорботи“ „тихого спокою землі“ — (символом якого є Оріся), zdeгенерованого, зіпсутого міськими впливами буржуа-земця — основна ідея роману.

Назад — до „вічного спокою“, до землі, хоч формально й радянської, а по суті поміщицько-куркульської, закликає автор.

Суть всього полягає в тому, що глитайська верхівка, відірвавшись від села й почувавши свою несильність, намагається час від часу поповнювати свої лави новими вихідцями з села. Чи хочать вони цього чи ні, в місті вони помалу забувають „земляні“ ідеали й стають спецієльськими обивателями. Активізувати останніх, відродити серед них народництво (а це, на сьогодні є покривало буржуазно-реставраторських замахів куркульства), висміяти надмірну європейськість, надмірну міськість і становив за основне завдання автор. Саму європейськість, волевільність автор приймає в спеца, але намагається скерувати їх на земляні ідеали, відвернувши активність від випивочних сентенцій, від непотрібної ходульності.

Є в романові й старий знайомий — анархіст-індивідуаліст — Горошко, про якого вже річ ішла. Абстрактний протест проти суспільства очевидки, засудив і сам автор. Вовнастий у „Лісових пасмах“ волева, певна себе людина. Він у лісі — душа банди, він — лютий, непримиренний ворог і проти культури, і проти погрузлого в дрібних турботах селянина. Горошко значно здрібніла проти нього постать. І фізично Горошко слабший від професора — європейця, й у жінок, як носіїв основних ідеалів, йому менше щастить. Покидьки ділка йому

тільки випадково залишилися. Колишня есерка в місті перетворилася на обивательку, на самицю. Такою обивателькою пізніше стане й ексцентрична Тося. Хоч замасковано, але настирливо пропагує автор розбудити есерівсько-куркульське обивательство, активізувати його. Носієм активності, робітньою силою стає не бунтівник Горошко (хоч і його роль ще видатна), а тиха, потайна Оріся. Куркуля самого в романові немає... Є його павукувата нічна тінь в дідові Матвієві, який загадково посміхався, згадуючи невдалу спробу організації комуни, й „жував тиху, примиренну правду землі“.

І знесилений Горошко повертається врешті десь на село, яке колись йому „стобало тіло й краяло серце. Тепер воно, те саме село, залишилося таким самим диким, хоч і міцним, обзиваючись однак до нього лагідним і здоровим покликом“.

„Робітня сила“ директор — антиробітничка сила. То йому жаль старих часів, бо тільки „за пана можна було викопати таке озеро“, то скаржиться, що замість розумних ділових людей „попричеплювано ступи“. Хитро нацьковує він Горошка на представника райкому спілки, а потім неждано розв'язує конфлікт, підкреслюючи, що він, хазяїн станції є доброзичливець робітничий, а не якийсь там робітком профспілковий.

Робітників на радянському підприємстві не видно: вони, трохи правда, побунтують, а потім смиренно йдуть на роботу. Наша ж сучасність є тільки або в шаржовано поданих відповідальних „чинах“, або в кар'єристах — студентах (тип студента — комуніста з „Пад'єспань“ знаходимо в „Робітніх силах“ в брутальному аспірантові).

Робітніх сил сучасності в романові немає. Є тільки павукувата тінь куркульська, яка хоче й обивателя-європейця й бунтівливого Горошка перетягти на свою сторону. Вилетівши з поміщицького будинку радянської станції, Оріся несе ті позитивні куркульсько-дворянські ідеали, що їх автор всіляко замасковує клясицизмом та петрівчаними піснями.

Критика вже відзначала трафаретний опис світанків („віхтем по небу“). В цьому можна б убачати й символ, якби не той факт, що пейзажний ранок характеристичний і для попередньої творчості.

Найудаліші образи роману — базарні.

„Пахощі цибулі й смажених сластеньків, парфум і дьоготю, помідорних цукером, коломазі й сина“ „базарний майдан так само спорожнів і лиснів, як ребрами, спустошеними рундуками та рештованням яток“.

Це знаменно! Спустошений базар, а не село — соціальне походження куркульської філософії „Робітніх сил“.

В IX та X книжках „Життя й Революція“ за цей рік видруковано нове оповідання Івченка „У сонячній колі“.

Професор за борошно читає робітникам лекції з фізики. Завком не платить обіцяного, бо професор не виконав умов. Професорова дружина тікає від чоловіка, бо він не уважний і сіренький чоловічок... Поруч живе педагог-педолог, прихильник ідей Західної Європи. Він носить з тими ідеями як і професор з „Робітніх сил“.

„Я з вами тут погоджуюся, що західня людина підпорядковує своїй творчій волі стихійні сили природи... а в нас є тільки нерозумний бунт і лють. Розумієте? У нас тут немає чому співчувати. Чому?

А тому, що людина сидить серед багнюки й розплывує лють піну. Що тут є прекрасного? що тут є творчого?”

Як і герой „Робітніх сил“, педолог теж мріє про золотий вік, і певен, що його створить „не політик і дипломат, чи той чваньковитий військовий півень у галіфе. Вони всі надто сліпі й дурні, бо діють тільки хижими ходами надто розвиненого інтелекту. І це робить зло. А зло розкладає наше життя. Створить його великий поет і інженер“. Проте, знову ж головну позитивну роль відіграє не цей педагог з „понадклясовою“ філософією. Головний герой — професор, що рентгенівським промінням просвічує мурі лабораторії, міста й сягає до лісу, на поле... а там і дружина Лілія, там і щаслива родина.

Учні професорові — вайлуватий Ковтун та робітник з мріями про гарби повні хліба. На них, очевидно, й важить професор, а за ним і автор. Опрозорити сучасність, опрозорити місто й об'єднати zdeгенерованого вченого професора, відсталого робітника й йолопуватого студента з куркульським „животворящим“ селом. Лінія „Сонячного кола“ є завершене коло буржуазних тенденцій і Івченкової попередньої творчості, взагалі, й „Робітніх сил“, зокрема.

Ідеологія куркульства тут ще більше затушкована, але павукуваті тіні буржуазної верхівки села вирізблюються досить виразно. Об'єднати активну філософію міської буржуазії гаслами, покищо потайного, куркульства — основне завдання авторове.

Щоправда, це об'єднання нагадує роздумування Гоголівської свахи:

„Если бы губу Никанора Ивановича да приставить к носу Ивана Кузьмича, да взять сколько-нибудь развязности, какая у Балтазара Балтазаровича, да пожалуй прибавить к этому еще дородности Ивана Ивановича, я бы тотчас же решилась.“

Гірше, що це мовиться серйозно.

Від редакції. Вміщаючи цю статтю Ярмоленка про творчість письменника Івченка, редакція, проте, зазначає, що вона не з усіма висновками автора статті погоджується. З цікавих і в основному правильних спостережень автор, на думку редакції, не зумів зробити цілком виразних і вірних висновків.

Так автор статті глумачить завдання Івченкового роману „Робітні сили“ в сенсі проповідування якогось неонародництва, в сенсі заклику повернутися назад, до „вічного спокою“, „вічної скорботи“ патріархальної, поміщицько-куркульчої, селянської необуржуазної України, тоді як, на думку редакції, письменник у цьому романі, звичайно, в прихованих формах, пропагує ідею створення (хай і в радянських умовах) нової буржуазно-націоналістичної вольової людини, якої хоча і не в силі показати, якої теперішні конкретні втілення — слабкі й недолугі — хоча і висміює, але якої прагне, як до ідеалу, за якою йому болить. Що не говорить Івченко про оновлення цього „нового“ сорту людей дикими силами землі, то в цьому слід вбачати звичайно гармонійне поєднання від сучасних буржуазних та дрібнобуржуазних сил, а не протиставлення куркульства, силі землі — міській буржуазії взагалі, а коли й є якесь таке протиставлення українського села мовляв з російським містом. Цей характер протиставлення й його об'єктивна класова суть з усіма об'єктивними наслідками — також не знайшли віднодного вираження, а відтак тлумачення в статті.

НА РУЇНАХ ГОГОЛІВЩИНИ

Від Яресьок до Яновщини — вісімнадцять. Але це не стомлює. Не стомлює по-літньому млясо-п'яне поле, ні ліс, що там, на далекому обрії, підперезує землю, ні ці хутори та села, що гострими тополями говорять про ще недавнє минуле панських садіб.

Бричка хороша, хазяйська, ритмічно стукотять колеса по свіжій після дощу дорозі. А сам хазяїн коней не раз показує батогом з козел: ото хутір Драна Полтавка, а то — Шафрани, Бузова.

— А Яновщина?

— А о-ондечки — о! За горбком, там, де наче куші дерев... Бачите, — біліє церква?

Чим ближче до Яновщини, тим більше зустрінаємо возів, які то наганяють нас, то ідуть услід за нами. Це так у ярмарок, бо в Яновщині щороку на Спиридона — ярмарок. З цікавістю поглядають молодичі та діти з возів:

— І що воно таке?

А куш зелений все ближче та ближче. Ще два звороти і, переїхавши мостом якусь вузеньку річечку, ми виїздимо на дорогу, що йде між двох не то садів, не то садів.

— Оце буваха садіба Бикова, — показав візник ліворуч.

Бикова — старша сестра Гоголя, що відділилася давно від садіби Гоголів.

Минувши сад, ми виїхали на греблю над ставком, яким переділено дві садіби. Ставок довгий, зарослий очеретом, з високими осоками понад берегом. Певне вночі, в місячному сьйві, він таємничий, звабний. Приходить думка; чи не в цьому самому ставку купалися русалки з „Майської ночі“?

Злегка піднімаємося вгору і виїздимо на площу — толоку, що саме сьогодні рябить людям — ярмарком. Коні, вози, свині на возах, голоблі від возів, і ще раз голоблі. А рядами, то в один, то в другий бік юряться люд. Дивує велика присутність плахот, що видаються чимсь з далекого минулого.

Просто кінці толоки — церква — невеличка, біленька, що її видно ще далеко за селом.

— А он де й садіба Гоголів! — показує батогом хазяїн брички.

Де ж та садіба? Хіба отой вигін з двома-трьома деревами, що починається за півзруйнованою хатою?

— Злазимо з брички. Неймовірно питаємо людей:

— Чи то ж Гоголівщина?

— Отож вона й є. Оця хата — то колись людською називалася, а отам далі — ще й

досі цеглу видко, — так ото велика хата була.

Непевню ходю прямуємо до пустки, що була колись „Гоголівщиною“. Ні паркану, ні загородки... А в уяві — низенький будинок з білими колонами, в уяві — гоголівський флігель з ганком, та „співаючий“ дверима... Де це все?... Руїни... І навіть не руїни, а ями з рештами цегли... Над ямами сиротливо доживають віку дві обгризені маслини — видко тут був колись ганок із отими білими колонами. Просто від того місця, де стояв будинок, іде стежка, спускаючись до ставка. Над стежкою, то тут то там — осокори — якісь дико-моторошні, суворі. Садіба являе собою якби трьохкутний півострів, оточений ставком, зарослим раскою. По тому боці ставка якось недоречно біліє будинок Бикова, що якимсь чином зберігся підчас революції.

Пустка, як є пустка... Що від неї довідаєшся? Бажання знайти хоч щонебудь, хоч якісь сліди життя Гоголя жене до живих свідків, коли не його життя, то хоч його близьких: ще ж так недавно вмерла сестра Миколи Васильовича — Ольга Васильовна Гоголь-Головня.

Тут же коло садіби зупиняємо кількох дядьків-Яновщан. Питаємо, просимо розповісти, що знають про родину Яновських...

Рівно нічого... Аж нічогісінько, крім: „жили, добрі були, Ольгу Васильовну знаємо, ліки давала, лікувала, похована за церквою, там же, де й батько й мати“.

— А про Гоголя що небуває чули?

— Чому ж би не чули? — Ми ж — сусіди. Кажуть, великий чоловік був, а чи це правда — хто знає.

Нічого робити. Йдемо на цвинтар, за церквою огорожу. Церкву цю будувала мати письменника — Марія Івановна Гоголь, кажуть, за пляном та порадами Миколи Васильовича.

За церквою, на зеленому цвинтаріку, під старими липами — кілька могил. Над двома з них — надгробник, — невисокий кам'яний хрест з написом:

„Василий Афанасьевич Гоголь, родився в 1777 году — скончался в 1825 году.

Марья Ивановна Гоголь родилась в 1791 г. скончалась в 1868 году.

Мир праху вашему“.

Кажуть, що довший час могили батьків Гоголя були в занепаді і тільки порівнюоче недавно селянам пошастило пристадити дідачка Бикова і він зібрався таки упорядкувати могилки, та поставити такого-сякого пам'ятника.

Зате в великому занепаді тепер могила Ольги Васильовни Гоголь - Головні, улюбленої сестри Гоголя, про яку селяни згадують, що „добра була“. Ще трохи, і похилий хрест упаде, а могили зрівняються з землею.

Від могили простежує до церкви. Церковця маленька, без особливого цікавого живопису. Єдине, що звертає увагу — це маленький образ відомого маляра — сучасника Гоголя — Іванова. Цей образ було подаровано Гоголем до церкви після його закордонної мандрівки. Це — невеличка іконка Миколи Мірлікійського, що свіжістю фарб, та рельєфністю відображення зупиняє око. Проте око шукає чого іншого: хочеться знайти, чи не видко де, хоч у бабинуку якоїсь з тих ікон, якими матері прищипкували своїх дітей: „Цить, цить, он бач яка... намальована“. Ні, не видко таких... Зате бачу надзвичайно цікаву ікону: в бані церкви, звідки на ланцюгу спускається паникаділо, намальовано, як нам було сказано, місцевим Яновщанським маляром, величезну постать Саваофа. Саваоф одягнений у білу сорочку, таку точнісінько, як у Яновщанських дячків, а з - під сорочки, аж до передків чобіт звисають старовинні, сині запорозькі шаровари. Лише у Саваофа добре, веселе — от - от затанцює!

З церкви входимо в галасливу юрбу ярмаркову. Плахти, запаски миготять у очах яскравими плямами. Миргородщина — це єдина місцевість, де ще зберігся звичай ходити в плахтах. Шукаємо якихось старих людей, щоби від них про дещо довідатись, та на лиху біду віде не видко: то на кожному кроці в селі натрапиш на діда чи на бабу, а тут, як треба, то ні одної тобі баби чи діда. Біда та й годі!

Нарешті, по довгих блуканнях, ми знаходимо людину, яка хоч і недавно живе в Яновщині, але дещо знає про родину Гоголя, сама там була в молоді роки, а що найголовніше, знає людей, які хоч і щось можуть розповісти про цю родину.

Він знайомить нас зі старим селянином, що протягом десятків років служив у Ольги Васильовни та Василя Яковича Головні.

— Хороша була стара, помічна... Скільки народу перелікувала! Був у неї шафчик такий повний ліків; кому так щодня веліла приходити, і ліків дасть, і перев'яку, як треба, зробить. Але як котре полінується, не приїде, то де б не зустріла, — нагромає, гнівається, що хоробу той занехає.

— Син було їхній, Василь Якович, сміється, що мати з травничкою носяться. А Ольга Васильовна і каже:

— Ой, Васю, кожний за своє добро дбає, та тільки твоє добро пропаде, а моє не загине до віку!

Із дальшої розмови зі старим довідаємося, як таки пропало добро Головні і як сам він не те вмер, не те зник не знати куди. Шкода тільки, що разом з його добром зникло і все те, що було так чи інакше зв'язане з іменем Гоголя. Ще за революції Головня продав старий флігель, де, як відомо, працював Гоголь. Купив у нього якийсь єврей, пізніше у єврея відкупив селянин - куркуль з сусіднього села, який з бувшого флігеля письменника поставив на роздоріжжі пивну.

— А де ж головний великий будинок? — питаємо старого.

— Рєзібрали вже за революції. Сельбуд з того дерева поставили.

Проте, пізніше виявляємо, що на сельбуд пішов не той будинок, який за Гоголя стояв у саду. На місці старого будинку, знесеного невідомо коли, Головня поставив новий, що нічим не нагадував старого, продовгастого, з білими колонами.

За часи революції не стало в Яновщині нікого з родини Головні. Говорять лише про жінку Головні - сина, що розійшовшись з ним, одружилася з Ахшарумовим, директором музичної школи в Полтаві. Родина Бикових, по лінії другої сестри Гоголя, в перших днях революції виїхала за кордон і вся бувша садиба Яновських як би замкнулася в німій мовчанці. Тільки осокори стоять — незахисні й суворі.

— Любив сам дерева саджати, — розказують було Ольга Васильовна. Хто зна, може й ті, що зараз осталися — його посадки — міркує старий Головнівський служака.

— Ось тут, за церквою — лісок є, „Балабайкою“ звється. Так ото вже іменно, що сам Микола Васильович насадив, про це вже все село знає.

Згадуємо ліс у формі ліри, що, як сказано, в деяких нарисах, насаджено власноручно Гоголем.

„Ліра“ — „Балабайкою“ стала, переломившись крізь десятки років в устах Яновщан. Проте, зараз — ні балабайки, ні ліри немає, бо велику частину гаю зрубано саме там, де струнки ясені мали закінчувати ліру в її найтоншій частині. Зараз це невеликий гайок, перерізаний на - двоє нешироким „полтавським“ шляхом, що йде рівною стрілою у поле. Там, ген у полі, й досі стоять дві скитських баби, що стережуть спокій степу. Вони перестояли тисячеліття найбурхливіших хвиль і

все так само непохитно — байдужо, взявшись убоки, дивляться в віки усміхненими очима:

Гей, уміли старі скити, а ми... он на одне сторіччя наших пам'ятників зберігти не спромоглися!

Другий селянин говорить про альтанку, яку начеб то спорудив своїми руками Гоголь. Сліди її є й тепер, по той бік ставка, у ча-

до полтавського музею, але що деякі книжки він на власні очі бачив на руках у селян, між них були книжки із такими детикаціями, як, наприклад, Аксакова тощо.

— Чи не можна було б якось купити ці книжки?

— Він лише рукою махнув:

— Куди! Я колись запропонував, так вони й від мене почали ховати їх.

— Чому? Так цінять пам'ять?

— Та ні, просто бояться, що їх обдурять, обрахують. І портрет Гоголя, писаний олійними фарбами, що висів у них у вітальні, зараз є на руках у одного селянина, але він заховав і не хоче показувати.

— Я сам його бачив, отой портрет, — каже дядько, що служив у Головні. — Ольга Васильовна показували й казали, що отакій він і був, як живий. Стоїть на весь зріст, у чорному сурдугі, ланцюг золотий від годинника видко...

Сурдуг... Ланцюг... А Гоголя ніде немає, ні в живих, ні в мертвих свідках. Називають іще дуже невизначно імена кількох дідичів, які жили в сусідах з Гоголем, та зналися з родиною Яновських. Між ними імена Трошинських, Півнінських, Федунських... Та все це нічим і ніяк не говорить про постать самого письменника, що так чи інакше мусіла б зберігтися в пам'яті його односельчан. Немає того, чим так багата була Яновщина ще двадцять років перед цим — реальними свідками життя й праці Гоголя — ні дерев'яного флігеля, ні низенького будинку, ні бібліотеки з раритетами, ні портретів, немає кленів, посаджених руками письменника, а головне — немає тихої, доброї, старої Ольги Васильовни, що до останніх днів своїх (умерла 1907 року) носила в собі пам'ять про улюбленого брата.

Даремно питатися також про те, де було збудовано хатку для Пантелеймона Куліша, який, як відомо, взявся писати розвідку про Гоголя і дістав дозвіл від Ольги Васильовни збудувати собі житло близько їхнього будинку. Одні кажуть, що „Кулішева хата“ була в садібі Гоголя, коло дерев'яного флігеля, другі показують на сім тополех над ставком, коло грєблі, де, мов би, колись стояла хатина. Чи сяк воно чи так, а пустака й

Коцюбинський в образотв. мистецтві

Скульптура Е. Блох

стині, яка пізніше належала Бикову. Її було поставлено на насипу, що зберігся й досі. Тільки цими днями хтось уночі розкопав насип, шукаючи, очевидно, тих „скарбів“, які ніби заховав Гоголь на дні його. Розкопав, розрив... Що знайшов цей шукач скарбів — невідомо, але ясно те, що іще один з небагатьох реальних слідів життя Гоголя — зіпсутий і втратив половину своєї вартості.

Питаємо про книжки з бібліотеки Гоголя, які мусіли лишитись на руках у Головні. Наш новий знайомий, що товаришить нам скрізь по Яновщині, каже, що частину книжок, разом із деякими речами передано Головнію

коло семи тополеї, пуста й серед руїн дворища, яке лишаємо з чуттям чогось невдоволено-нерозривно-гнітючого.

Коли виїздимо на поле й зелений куш лишається вже далеко за нами, сонце вже схиляється на захід і від возів, що повертаються з ярмарку, стелється по дорозі рожевий порох.

Як уже минаємо ліс — „Бикову Стінку“, що, як кажуть, була місцем, на тлі якого написано „Заколдованное место“ — чуємо над нашими головами тихий, на високих нотах клекіт. Піднявши голови вгору, бачимо зграю журавлів, що стомлено махаючи крилами,

летять рівною низкою, перехилившись спереду у ключ. Злетівши за „Бикову Стінку“, ключ губить рівність своєї лінії і, замкнувшись у коло, журавлі починають спускатися над полем на ніч.

Сонце якось одразу втратило яскравість, стало червоним, надутим і каламутним, коли наблизилося до лілових пагорків, що майорили ген у далечині.

Польові дороги звабливо кликали бричку все далі й далі, все в нове, та нове. Позаду — Яовщина, праворуч — Драна Полтавка, ліворуч — Шафрани, а просто — Яреськи.

Г. Орлівна

БІБЛІОГРАФІЯ

Володимир Штангей. Образа. Збірка оповідань. Плування. 1929, ст. 177 ц. 1 кбр.

Безперечно, що оповідання, зібрані в цій збірці, є вже перейдений етап так для їх автора, як і для теперішньої української літератури.

Писані в р.р. 1924 — 27 й уже друковані свого часу по журналах, ці оповідання, видані тепер окремою збіркою, лише підсумовують певний етап творчості автора, й годі від них вимагати великої актуальності для сьогоднішнього дня, годі в них шукати відбиття тих процесів, що проходять на селі тепер. І справді, переглядаючи ці оповідання, бачимо, що тематику всіх їх взято ще з того періоду в житті радянського села, коли ще шумували відгуки громадянської боротьби, коли ще не визначився остаточно свідомий потяг до посиленої перебудови способу господарювання на нові соціалістичні форми. Боротьба з краліжками хліба з поля, боротьба індивідуальна, самосудна („Злочин у степу“), жахлива хвороба дрібного виробника, що ще так залежить од сил природи, що ще не зовсім вірить у засоби допомоги з боку своєї держави на випадок стихійного лиха („Хворість“) — такі перші мотиви цієї збірки, мотиви, що доводять висловлену тезу.

Відтак друга група мотивів — знову такі накреслює лише первісні зародки пробудження жінок — селянок, накреслює приміром, не розгортаючи до кінця, перші зародки протесту проти чоловікового свавілля й знущань, і то оцінюючи й відчуваючи їх лише як особисту доки що образу („Образ“). Так само показує автор первісне усвідомлення своїх класових завдань наймички — дівчини, що змушена змагатися не лише за своє, так би мовити, виробниче становище, але більше за свої права, як людини, проти погляду й практики ставлення до дівчат, як до речей

для задоволення статевих почуттів („Наймичка“).

І нарешті третя група — невеличкі малюнки іншого наймитського шляху: безпритульність, дитбудинок („До великого міста“), чи просто спогади з громадянської війни, з часів бандитизму („Відчай“, почасти „Лицарі“), чи спогади, з психологічним настановленням, з днів голоду („Сорочка“).

Безперечно, все це вже перейдений етап. Але розглядаючи ці оповідання в часі їх появи, розглядаючи їх з погляду можливостей авторових, мусімо визнати за ними й певну цінність.

Автор уміє спостерігати, вміє накреслити вірно основні моменти в житті тодішнього села. Й за ними вже можна наперед бачити ті подальші процеси, що тепер розгорнулися. Класове настановлення й оцінка ролі наймитського шару, що прокидається й стає за основну силу на селі, — цілком правдиві. Розгортаючи далі цю основну свою лінію, автор, при наявності його близького знання сільського життя, зуміє дати речі й ширші й актуальніші на сьогоднішній день.

Неоднакова вправність цих дебютних оповідань. За найбільшу їх ваду слід уважати надзвичайну балакуність авторову, балакуність стародавньої селянської бабусі, що своє виявлення знаходила вже давно, ще в творчості письменників-народників. Простий, трохи авантюристичного гатунку, сюжет оповідання „Злочин у степу“, в автора вийшов розбавлений зайвою балаканиною. Навіть зовні помітні оці способи нанизання непотрібних, немотивованих нічим, крім випадкових асоціацій, епізодів — спогадів. Ідуть собі Зоть та Іван. Зоть думає. І чого тільки він не передумує! І про надії (ну це до речі), й про природу, й про могили з легендами про них од татарської навали до гетьманців. А відтак,

ті могили викликають новий спогад — Ярина і знову епізод про те, як та Ярина йому віддалася. Безперечно, все це може уповільнити дію мусити. Але не дуже воно уповільнює. Вірніше — просто зайве.

Так само не вигідно зробив автор, розірвавши першу картину — їдуть брати по копії своїми поясненнями хто ж саме був злодій, та ще й ускладнивши ці пояснення цілком побічним, новим мотивом (і не розв'язаним) — про долю жінки того злодія. виправдання чи просто бодай якоїсь оцінки автор не спромігся дати, а за те втертя ефект розв'язки, коли брати впізнають злодія.

До тої ж балакучості належить: любов автора до великих пейзажів, іноді й не зовсім доречних, а так просто за старою традицією введення, щоб передавати дію описами. Хіба після Коцюбинського пейзажів, завжди ув'язаних з самими динамічними мотивами фабули, можливий поворот до довгих, холодно-ніяких описів попередніх літературних манер? Ніхто не рекомендує зовсім позбуватися цих описових мотивів і натомість братися за кіно-„романчу“ мову, але все ж функціональну значність цих мотивів треба собі усвідомити. Тим більше, що в автора є можливості навіть у межах того самого ніякого шаблону стати на вищий ступінь, сповнити його елементами суто-оригінального виразу свого безперечно свіжого світовідчуження. Бо ж іноді в нього, повторюємо, чужого до тонкощів знавця сільського колориту, вихоплюються й не погані рядки — „Зверху стиха, обережно, неначе пробуючи, як мала дитина рублем об лавку загуркотів грім“ (ст. 161), „Ість ранкова роса порепані ноги“ (ст. 160).

Не гаразд в автора в деяких місцях з деякими поясненнями, що художнє оповідання примітивізують, роблять простацькими. Ось кілька прикладів: „Антін та Василь „космолку“ вчора розігнали. І одні хвалили їх, ч'є рез несвідомість свою, а інші ла'яля“ (ст. 92). „Нащо ви його зану приймали? Ви не знали, хто він... так не годиться. — Це, звичайно, він зробив нишком, щоб ніхто не чув, а вголос сказав“.

Авторів, що в своєму творі „Наймичка“ за одне з основних завдань взяв — боротьбу з ставовою розпущістю, якое ніби й ніяково закидати іноді не зовсім потрібні в інших творах — сексуальні образи, різні груди, пазухи тощо. В даній разі маємо лише деяку натуралістичну точність відображення, якої, маємо певність, автори легко позбутися. Сексуальні бо ці образи не становлять орга-

нічної основи, системи його світовідчуження, як то подибуємо в деяких наших сучасників-письменників. Отже цих останніх лаємо за їх цілу філософію, що має певне соціальне підґрунтя, а Штангееві порадимо просто позбавитися деяких технічних засобів.

Ширший діапазон, більше сучасності і безперечно — наука (думаємо останнє цілком ясно для автора й без нас) — наші кінцеві побажання.

Юрій Савченко

Гр. Квітка - Основ'яненко. Твори Т. І. ДВУ, 1929 Редакція, вступні статті і примітки Г. Айзенштока.

150 річниця з дня народження Г. Квіткі-Основ'яненка піднесла, як і слід було чекати, інтерес до старого письменника. Маємо вже ґрунтовну працю В. Тарнавського „Г. Ф. Квітка - Основ'яненко“ (біографічна студія), що на жаль ще досі не оцінена, і оці перші томи повного видання Квіткі, що як заповідає редактор їх, мають скласти 13 томів, повершивши таким чином, не зовсім повне і не так щасливе здійснене видання Харківського губерніяльного зємства за редакцією О. О. Потебні.

Перший том нового видання іде в супроводі статті редактора, що має спеціальне завдання: 1) простежити історію видань Квіткі, а 2-е) встановити принципи видання тексту, на підставі нових методологічних засад. „Основні принципи видання буде викладено по змозі докладно“. (Ст. 8). „Огляд проблем вивчення Квіткі слід почати з проблеми тексту і зокрема з історії видань його творів, історії, що завершилась нашою спробою видати повне зібрання творів письменника“. Власне кажучи, головна увага автора як раз фіксується на другому питанні і вся досить широка стаття, в епічному тоні трактує про історію окремих видань, про їх підготування, про листування з цього приводу між ріжними видавцями. Питання це порушувалося і раніше кілька разів в ріжних статтях; нагадаю В. Міяковського „Квітка і Куліш“ („Наше Минуте“, 1918, 3), А. Шамрая „До тексту творів Квіткі“ („Червоний Шлях 1924, 3), його ж стаття під тою ж назвою Науковий. Збірник“ Харк. Дослід. Катедри Іст. укр. культури, 1926, кн. 2-3), його ж примітки до першого тому „Вибраних творів Квіткі“ („Книгоспілка 1928); нарешті, самого Айзенштока „До історії видань творів Квіткі“.

І тому не зовсім несподіваним є те, що передмова до першого тому є в значній

мірі компіляцією, що правда, компіляцією поширено надмірними цитатами, що частенько ніякого відношення до питань принципового порядку не мають. Іноді, правда автор намагається уточнити ту чи іншу характеристику в попередніх статтях, але не завжди щасливо і влучно. Так, спинившись а історії видання Куліша, власне, на його редакційних методах (викреслення численних уступів з творів Квітки і т. ін.), редактор пробує реабілітувати Куліша, пославшись на видавничі традиції того часу, „В своїх технічно - редакторських способах Куліш стояв нарівні з багатьма представниками сучасної йому руської „літературної“ науки. Важливе те, що видання Куліша задовольнило наявний попит читачької публіки на твори Квітки й надовго було єдиним приступним для користування виданням“. (Ст. 28).

Що видання Куліша задовольнило „наявний попит“ в цьому не має сумніву, але це ніякого відношення до характеру редакторської роботи не має, бо публіка, звичайно, не входила в ці питання, алеж, очевидно, ще більше дякувала Куліша, коли б він дав їй не зіпсовані тексти Квітки. Що ж до історичної законності редакторської саморолі Куліша, то в ній можна вельми і вельми сумніватися. Автор, на жаль, не наводить нам видань російських, де над текстами письменника провадилась така ж своєрідна операція, алеж нам напр. згадуються інші видання того часу, видання Пушкіна, видання Гоголя за редакцією того ж Куліша і т. д. Ледве чи знайдемо в текстах Гоголя проредагованих Кулішем такі явні сліди редакторської індивідуальності, як то бачимо в текстах Квітки.

Оглянувши в епічному тоні дотеперешні видання текстів Квітки, редактор, як того слід чекати, приходить до безнадійних висновків — „Огляд видань Квітки мимоволі навіває сум. Видання до цього часу були неповні, не критично видані. Рідкість старих видань творів Квітки, зчаста цілковита відсутність їх, примушували редакторів користуватися з перших ліпших видань, передруковувати тексти іноді запевне зіпсовані.“ (Ст. 50). І тому то „редактор цього видання змушений відкинути всі видавничі традиції минулої (крім традиції, встановлені самим письменником) і в своїй редакторській роботі керуватися пильно опрацьованими методологічними принципами“. (Ст. 50-52). Полишивши редактора з його благими намірами в спокої звернімося до історичного перегляду

видань Квітки в передмові. В докладному переліку Квітчиних видань яхось несподівано випало найновіше видання, що вийшло у світ рівно рік тому назад Я кажу про „Книгоспільчанське“ видання „Вибраних творів“ Квітки в 2-х томах. *) Тим дивніша ця атрофія пам'яті у нашого редактора, що одна з двох докладних рецензій на це видання належить самому редактору повної збірки творів (Див. „Критика“. 1928. Кн. 3). До тогож у передмові до 2-го тому, що вийшов у світ за першим, І. Айзеншток щедро цитує вступну статтю до книгоспільчанського видання.

Як редакторові цього видання мені, звичайно, не доводиться спинятися довше на його позитивних чи негативних предметах, але ж хотілося б нагадати, що і в цьому виданні, хоч і без широкомовних декларацій про відкидання „всіх видавничих традицій минулого“, редактор намагався зробити посилену перевірку текстів, як за рукописами, так і за першими виданнями, що друкувались за доглядом самого Квітки. Текстологічну роботу в цьому виданні І. Айзеншток в згадуваній рецензії оцінює так: „Не будемо спинятися довше на самих текстах творів Квітки й на примітках до них. Скажемо, що редактор цілком незалежно від попередніх видавців, наново перевірів тексти за першими виданнями, а подекуди й за рукописами. Результати своїх текстологічних досліджень він подав у просторих примітках, де крім звичайних бібліографічних даних подано й головні варіанти“.

Таким чином, історична перспектива порушується, редактор нового видання, оголосивши похід проти традиції дивним дивом обминає мовчки найближчу до нього традицію, що її, власне, і треба було йому найґрунтовніше заперечити.

Звертаємось до 3-го розділу передмови не „описательного“, як перші два, а „конструктивного“, де заповідається висвітлення принципів текстологічного досліджу, з надлеж хоч там знайти пояснення цієї чудної забутливості. Алеж на превеликий жаль в третьому розділі статті ми навіть не находимо й легкого натяка на обіцяну теоретичну частину. Вся вона складається з полеміки, із спростовань фактичних помилок, допущених в попередніх статтях, в питаннях про міру

*) Г. Квітки-Основ'яненко. Вибрані Твори. 1928. Т. I-II. Літературна бібліотека „Книгоцпілки“.

чистоти Квітчиних оригіналів, про хронологію окремих творів і т. д. При чому, заперечуючи фактично необґрунтовані, на думку І. Айзенштока, припущення в попередніх статтях, автор, на жаль, і сам не виходить за межі загальників, хоч і висловлює їх з категоричністю, гідною ліпшого ужиття. Отже, про принципи дослідів „пильно обґрунтованих“ не має і натяку в третій частині. Визбираючи з усіх розділів окремі методологічні зауваження, ми находимо лише такі положення — 1) треба зважати на авторські видання, 2) пильно додержуватись його, навіть в дрібницях (І. Айзеншток подає на Романчука за те, що він розбив повісті Квітки на розділи, чого не було в авторських виданнях), 3) треба точно встановити хронологію окремих писань Квітки.

На жаль, ці скромні побажання, що не справляють солідного враження після гучних обіцянок, здійснені в Книгоспільчанському виданні, як це можна бачити з рецензій. Навіть більше — там ясно визначено, яке саме авторське видання взято за основу й чому саме, там указано й на принципи заховання фонетичних особливостей Квітчиної мови і т. д. І коли ми звернемось до самих текстів нового видання, то якихся одмін від видання напр. книгоспільчанського не знайдемо. Може щось нове вніс в окремих деталях, дрібницях? Але як про це дізнатися, коли примітки до першого тому перенесено до одного з останніх. Кому вони будуть там потрібні?

Отже ж, з усього сказаного, само собою визначається наукова вага теоретичної статті редактора. І найменшого значіння теоретичного вона не має, бо автор не йде далі уже висловленого і зреалізованого. Але, кінець кінцем, не так і важливо, щоб передмова до творів позначалася свіжістю і науковістю, навіть, при одвертій до зворушливості, саморекомендації автора. Але не це нас цікавить. Інша скорбь тревожить серце наше. Не заглиблюючись в питання чому саме „забув“ ретельний редактор попередню до нього редакторську роботу, маємо все ж наявний факт, з якого можна і слід зробити певні висновки. І ці висновки ледве чи радісні. В цій „рассеяності“ виявляється перш за все непошана до чужої роботи, відсутність широкого бажання оцінити попереднє надбання, при удаванні пильності в оцінці „старих традицій“.

Які б не були може дрібні ці випадки, але треба кінець кінцем ліквідувати таку

„методологію“, порадивши нашим редакторам не ставити до роботи в моменти утрати пам'яті.

А. Шамрай

С. Бен. Солодкий світ. Поезії. Плужарин. 1929. ц. 60 к.

Сама назва книжки нагадує про щось незмінне й стає, про давні віки пантеїстичної радості буття. Пригадуються картини старих художників, бачені багатьма з нас у старих журналах і каталогах виставок та музеїв. Келія, високий мур монастиря, білий цвіт по садку й вікно одчинене в рожеву сутінь. За вікном стоїть молодий чернець або черниця й світлим, засмученим трохи поглядом дивиться кудись у простір. Солодкий світ. Замість черниці можна б намалювати рибалку над таким озером, над озером, що в ньому перекинулось небо з левітановським спокоєм і простором. Можна б намалювати просто студента, що, одірвавшись на мить од книг, дивиться швидко примруженими очима на наївний кущик бузку під вікном, чи по-над теплими дахами на випадкову хмарку. Можна б намалювати сільського вчителя, що, виїшовши з дітьми на екскурсію, раптом спинився й застиг на місці вглядаючись у височінь. Од Аникреона й до наших днів ми знаємо це замилювання зі світу, воно спільне найрізнішим історичним і соціальним прошаруванням, але обумовлювалося воно завжди однією, завжди специфічними обставинами буття певної класи. „Вічні мотиви“ завжди були в пошані у поетів. Кохання — теж вічний мотив. Люди завжди кохалися й виспівували своє кохання. Але чи слід з цього зробити висновок про незмінність людської природи? Тут може найкраще відповісти тільки цитата з „Листів без адреси“ Плеханова: „Людська природа діє так, що в людини може бути естетичні смаки й поняття. Умови, що оточують її, визначають собою перехід цієї можливості в дійсність, ними з'ясовується те, що дана суспільна людина має саме ці естетичні смаки й поняття, а не інші“. З допомогою цього твердження — не тяжко „вічні мотиви“ нашого автора обумовити в часі й просторі.

Хтось, проглянувши цю книжку, сказав: „Який з автора селянський поет, коли в нього тільки в одному місці є згадка про жовтень і про Радянську владу. Не обов'язково писати „Владу Робітничу“ й „Владу Рад“ з великої літери — з великої літери можна написати що завгодно — треба ці слова напи-

сати з малої літери так, щоб аудиторія відчула їхню колосальність". Справді, чи можна назвати Бена селянським поетом? Коли прочитати книжку, не важко догадатись, що все вона написана на селі. Але чому тепер, коли село руйнується й вибудовується, коли село само себе заперечує, коли воно поділяється на два світи, старий, "вічний", що гине, й новий, сьогоднішній, що вчора ще не існував, чому саме тепер селянський поет, чи поет, що живе на селі, пише книгу віршів на "вічні мотиви", чому кризь наскрізь трагічний процес перебудови села він дивиться на світ очима молодого ченця з старої картини, чи самотнього рибалки над левітановським вічним спокоєм, чи сільського вчителя — мрійника? Нічого не можна сказати проти відчуття світу, як радості, проти солодкого світу. Ніхто не заперечив би, коли б усі наші поети образу стали проповідувати любов до світу й до людини — але проповідувати не забуваючи конкретної, класової людини, що страждає, переживає дикі злами й гине в цьому солодкому світі. Коли у поета солодкість світу визначається над усе, це значить, що в нього з сучасністю не все гаразд і що сучасна, конкретна людина має право підійти до нього й ударити його по плечу: час проспастись, громадянине!

Грінченко оспівав українське дореволюційне село так само, як змалював його Панас Мирний у своїх романах — себ-то, не милуючись із вишневих садків і не естетизуючи темного, проїняного боротьбою, побуту. Убогії ниви, убогії села, убогий обшарпаний люд, смутні картини, смутні, невеселі, а інших не знайдеш ти тут. Не став би дивитись, хотів би забути, так сили забути нема! — "... І Грінченко й Мирний розглядали село в його динаміці, в його розвитку, вони не одвертали очей од темних його боків, бо вони вірили в інший, прийдешній лад. "Солодкий світ" у їх завжди виступав зі своєю антитезою:

Природа... Кохання... душі раювання...

Квітки і пісні!..

Я ж бачу кайдани, я ж чую — стогнання

рвуть душу мені!..

Це — скорбота громадянина, що не може не бачити й не чути. Од "солодкого світу"

він одвертається, бо бачить, що для інших той світ гіркий. Але віра допомагає йому стати з тим світом ірким на боротьбу: "Сміливо ж, браття, до праці ставайте, — час наступає — ходім!" "Хоч у недолі й нещасті звикаєм, — долю онукам дамо!" Грінченкові хотілось заперечити старе й боротися в ім'я нового. І дивно тепер читати такі слова:

Як і раніш на вигоні криниця,
по давньому киває журавель...

І далі:

Усе як слід, як і повинно бути.

Само життя разоре шалину.

І може бути в такий же синій вечір

У такт хрущам задзвонять літаки.

І по новому розвітуть сади

і люди, і серця, і річі.

Життя розвивається суперечностями, а авторові наведених рядків хочеться помирити суперечності, сховати їх, він проповідує спілкування старих форм з новими. Часом робиться це до смішного наївно; ось як звертається він до "майбутніх велетнів":

Міцнійте ж духом і красою...

Рілля та плуг покажуть час,

щитами прадідів до бою

Благословили села вас.

Не можна сказати, щоб автор цих рядків стояв навіть на межі двох світів. Він обрав собі один і лишився з ним. Він — у старому селі. У селі "вічному". Звідси такий потяг до "вічних" мотивів, до примиренності, звідси замкненість у колі тем природи та літератури. Звідси ж і виключеність, достиглість Бенової поезії, що часто підіймається до майстерності. Удаються йому здебільшого малюнки пейзажів, патріархального родинного побуту, а там, де він хоче дати динамічний малюнок, він або наслідує відомі всім зразки — "Листопад" і "Вітряки над шляхом", де чути руку Верхарна — або терпить поразку ("Катастрофа"). При всьому бажанні не можна високо розцінювати цю виключеність і достиглість — бо все вона складається зі звичного, затертого, давно покинутого іншими реманенту. Для того, щоб мати хоч якусь перспективу, Бенові треба цілком одмовитись од нього й спробувати розбити раз назавжди зачароване коло "вічних мотивів".

В. Норд

ХРОНІКА

З містечького життя Одеси

„Гвоздем“ сезону нового року в Одесі безумовно є українська драма, котра блискуче розпочала свою роботу „Диктатурою“ Микитенка.

Цей молодий драматург — справжній диктатор усіх українських театрів поточного сезону. І це не зле. Бо „Диктатура“ справді заслуговує на те, щоб нею зацікавилися усі театри. І самий факт появи на театральному ринку такої „міцної продукції“ „твердого матеріалу“ як „Диктатура“ — безперечно слід вітати.

Це ще не є правда п'єси „епохи“. Але це безумовно одна з найкращих п'єс за останні роки, яка правдиво і вперше за часи революції, виводить на кін так українського робітника так і селянина.

Інша справа що в п'єсі є дискусійні моменти. Спірним є питання чи окремі персонажі, як напр. *Малоштан* є тип *збірний*, чи взятий автором як індивід... як-не-як характерний для нашого часу. Неважно що завзяті критики вбачають неясність тлумачення автором питання. Що ж таке — „власть робочих і селян, а диктатура пролетаріата“ (у відповіді Дударя) — це все аж ніяк не зменшує питомої ваги „Диктатури“ як функціональної п'єси.

І ще велике питання: чи мистецький твір мусить усе до дрібнички, до точки подавати з „політграмотною“ точністю?.. Це ніяк не значить, що у Микитенка бракує „політграмоти“.

Ні. Він чудесно розуміється на марксистському світогляді і матеріалістичних методах.

Тема п'єси є вельми актуальна, аж надто „здободенна“ — проблема змишки села і міста — тема про хлібозаготівлі. Ця тема взята автором не у вузько „постачальній“

площині, а як складний процес, як комплекс дуже складної боротьби на селі певних соціальних сил (куркуль, незаможник, середняк плюс робітник із заводу), що для них усіх ця боротьба йде не на життя а на смерть.

Дуже влучно Микитенко розкриває („розшифровує“) справжню суть куркуля на селі, як і всього куркульства, що для нього економічна „база“, вірніш — економічне підґрунтя боротьби „за хліб“ є в дійсності боротьба за гегемонію (панування) своєї класи

„Диктатура“ — І. Микитенка

Дія 4, сцена 2 „Замах на Дударя“

за політичну владу, за диктатуру своєї класи.

Ось через те саме така собі „звичайна“ справа як приховання куркулем Чирвою 600 пудів хліба, що його викриває робітник Дудар, делегований партією із заводу на село для переведення хлібозаготівельної кампанії, розгортається в „Диктатурі“ Микитенка у широке полотнище нашої дійсності, з характерними проявами нашого життя - буття на селі. На загальному фронті наших класових боїв Микитенко вдало розгорнув цілу низку „бойових епізодів“ пов'язаних межи собою єдиною ідеєю, єдиним задумом.

Влучно подані окремі персонажі „Диктатури“.

З них на першому плані куркуль—Чирва-Козир.

Чирва—це збірний тип. Це серйозний дужий, розумний і хитрий, і разом мстливий ворог, що звиває себе „чесним хліборобом“. Чирва чудесно розуміє силу організації, колективного впливу і ролю неможливого середняка в класовій боротьбі на селі. Тому він у своїх виступах спирається на „масу“ і то не лише таких же куркулів як і сам (Півень, Гусак), а намагається привернути на свій бік і середняка (Ромашка) і неможливого (Малоштан).

Перший з них—(Ромашка), характерний своєю манірою „утримуватися“ при розрішених складних політичних питань... але в рішучий момент і він, згадавши минулі фронти, коли він боровся за Радянську владу—стає по цей бік барикади.

Ще більш художньо цікавий образ неможливого Малоштана.

Взятий як тип з прошарку нашого неможливого, у якого ще не розбуджені остаточно соціальні інстинкти і який через те довіряє іноді куркулеві, бо... це ж кум“. (а він—цей „кум“, „христом-богом“ запевняє Малоштана, що хліба у нього нема)—кінцеві—кінцем і цей довірливий чоловік переконується у брехливості і дійсному бажанні Черви і не тільки „душею“, а всім своїм еством, усією своєю свідомістю стає поруч тієї самої „диктатури“, якої він ще вчора не зовсім розумів.

Але чи не найцікавіший з дієвих осіб вийшов у Микитенковій „Диктурі“ робітник Дудар. Цей справжній носій пролетарської диктатури. Не маска свого часу, не штамп, не суха схема, а справжній представник своєї класи: спокійно-розсудливий, упевнено-рішучий, простий і переконливий...

Такими ж показані й інші, другорядні, особи у п'єсі. Без прикрас, без ідеалізації, навпаки, з усіма хибами і негативними явищами так серед робітництва (у сценах заводу) так і серед селянства—(голова сільради), так і комсомольського активу на селі, що при всіх своїх заслугах має ще багато хиб, які—висновок з п'єси—треба виправляти.

Отже... основна, „генеральна“ лінія в п'єсі—боротьба з куркулями за хліб, що вона його приховала і який потрібний робітництву, всьому пролетаріатові для його дальших боїв, закінчується поразкою куркульні.

Ставка Чирви-Козири бита. Спроба помститися над „диктатурою“ через замах із-за кутка—також не має успіху.

Диктатуру пролетаріату,—робітника міста підпирає, захищає своїми грудьми неможливі із села. В цьому глибоко символічному показі криється і глибокий зміст—сили і перемоги диктатури пролетаріату як єдиного, міцного, непереможного союзу робітництва з трудовим селянством.

Така є, коротко кажучи, п'єса Микитенка. Міцна, свіжа, і цікава.

Такою ж є і постава п'єси театром Одеської державної драми.

Так постановщик (режисер Терещенко), так увесь акторський колектив виявив неабиякий хист, не аби яку стараність, а окремі актори створили на прочуд яскраві, незабутні справді класичні постаті.

Таким є насамперед актор Шумський. Актор не аби якого діапазону взагалі, він з ролі Дударя зробив міцну, непохитну, глибоко переконаливу і таку живу, без найменшої фальші, без найменшого „нажиму“ фігуру робітника активіста, в якого хочеться вірити, поруч якого хочеться боротися і за котрим хочеш йти.

Прекрасно відчув автора. Дуже хороше задумав свій образ. Чудесно виконав.

Хороше враження справляє міцний актор Остапівський в ролі Чирви.

Є щось „Шекспіровське“ в подачі цього „витонченого злодія“ нашої сучасності.

Складний ритмічний малюнок вдало переплітається у Остапівського з багатством голосових інтонацій і образ Чирви надовго лишається в пам'яті глядача.

Як лишається в пам'яті й майстерна робота Коханенка (Півень). Роля, що дає багаті можливості для збочень, для дешевого шаржу, чим досвідченим актором проводиться температура, але цілком коректно.

Більшої б коректності хотілося бачити у безумовно здібного молодого актора Твердохліба який іноді... очевидно по молодості, грішить тим що забуває про почуття міри.

А бачучи такий прекрасний зразок поруч себе, як заслужений артист Замичковський (Ромашка) що кожну ролю оброблює з філігранною старанністю і веде її з тонким смаком—годилося б де чому новчитися!... Твердохлібу.

Цілком своєрідне, дуже цікаве трактування ролі Малоштана маємо у Красноярського.

Сцени Дударя й Малоштан взагалі „удаліся“ автору. Попрацював над ними і режисер. І дійсно, ці сцени Шумський і Красноярський провадять блискуче.

Вся зала завмирає і з напруженням стежить за майстерним виконанням.

Взагалі треба сказати, що персональний склад Одеської Держдрами цього року надзвичайно міцний. І коли говорити, скажемо, за „Диктатуру“ — треба було б перелічити всю трупку.

Отже, слід лише відзначити, що найбільшою хибкою в п'єсі, є хіба той факт, що... дуже мало відведено місця... актрисі...

Ті жіночі ролі, що є в п'єсі, безумовно не можуть повною мірою задовольнити артистичних здібностей, не дають матеріалу для роботи навіть таким актрисам як Сидоренко, Самійленко, Криницька...

Ця хіба буде, очевидно, відчуватися і іншими театрами.

Це в „Диктатурі“.

Зате в другій прем'єрі театру — „На камені горить“ — Ма-

монтова, ми маємо більше у ваги і місця саме жінці.

І хоч п'єса цілком актуальна своєю тематикою, драматургічні якості її порівняльно хоча б з попередніми п'єсами того автора, як, наприклад — „Рожеве Павутиння“ або „Республіка на колесах“ — значно слабші.

За темою до своєї п'єси автор узив складне хоч і не нове, питання про ролі інтелігенції в соціалістичному будівництві.

Що правда, в українській драматургії на цю тему ми ще не маємо великої кількості продукції, особливо, коли говорити про ролі української інтелігенції. Але... й п'єса Мамонтова мало чим показує, що мова йде тут саме за українську інтелігенцію...

Те, що дія відбувається на Волині, те що в п'єсі введено і, зовсім не умотивовано, якогось собі „дядька Тараса із Полтавщини“ до речі — „Кулінара“, Жуґеліція — усе це ще ніяк не показує нам ролі, справжнього

обличчя нашої, особливо старої, української інтелігенції.

Зміст „На камені горить“ коротко такий:

Молодий інженер Ружний, директор льобораторних кар'єрів на Волині, винаходить величезні поклади дорогого каменю.

Зразок цього каменю він надсилає до Києва на дослідження, і, будучи упевнений в тім, що це справді дорогий камінь, марить вкупі з робітництвом, про поширення кар'єрів, про нові етапи у соціалістичному будівництві Радянської України.

Зразок каменю потрапляє до рук професора Дорош, колишнього власника цих каменоломень, який, обдуривши комісію,

давши їй на дослідження шматок звичайного каменю — зриває усі хороші заміри Ружного.

Згодом, за допомогою сестри Ружного і дружини Дорош (колішніх подруг) заміри Дорош відкрито... виробництво врятовано.

Дорош кінчає самогуб-

ством. Ружний одержує перемогу.

Такий повторюю, коротко зміст п'єси.

Упорався автор, на нашу думку, з цим, здавалося б, цікавим змістом, не зовсім задовільно.

Насамперед кидається у вічі аж надто надуманість і схематичність образів і типів.

Мало задовільна також і композиційна побудова матеріалу.

З багатьох ситуацій автор виходить за допомогою... численних листів і телеграм. Взагалі „кабінетність“ віє од усіх екскурсів автора у психологізм, що ним (психологізмом) аж надто переобтяжено п'єсу.

Так само з деякими персонажами. Невідомо для чого введено напр. у п'єсу Жуґеліцію (для „кольориту“, хіба?).

Годі яке призначення вже не епізодичного порядку, як Жуґеліція, має така вельми помітна в п'єсі фігура Ма'р'яні? Що хотів

„Диктатура“ — І. Микитенка

Дія 3, сцена 9

сказати автор цією комбінованою Варкою з „Безталанної“ і „Чорною Пантерою“.

Взагалі „На камені горить“ важка робота для акторів.

А в тім театрі постановщик „з честю“ вийшли з досить таки трудного положення.

Режисер Бондарчук цілком задовільно справився зі своїм завданням і згладивши „угли“, переключивши статистику „переживань“ у динаміку дії — він разом з акторським колективом дав хорошу виставу.

Все ж хоч постановщик і цілком перемонтував п'єсу, дещо скоротив (з 5 актів на 3), а де які репліки (робітника, напр.) за згодою автора й додав — все ж масові сцени так у автора, як і в режисера — мало переконливі і коли ще спосеред „маси“ ми маємо досить помітні фігури (своєрідні „Пат і Паташоп“) то спосеред робітників каменоломень ми взагалі нікого не бачили.

До речі тут відмітити що комічні персонажі взагалі авторів більше „вдаються“, ніж драматичні...

З виконавців слід відзначити Осташевського (Дорош), Богданова (Ружий), Криницьку (дружина Дороша) й Самійленкову (Мар'яна) як виконавців особливо трудних ролів і... мало „виграшних“ з боку сценічного. Всім цим акторам треба було перемагати не лише матеріал, а й себе в цьому навскрізь „фальшивому“ матеріалі, щоб не збитися“ на мавпів ложного патосу, сугубого психологізму, і... взагалі не бути смішним „в серйозному“. На честь цих акторів вони досить вдало упоралися з Ібсено- Андреевськими типами, давши нятяк (бо більшого і неможна було дати) на людей нашого часу.

Значно легше було давати акторам — Мацієвський (сестра Дороша), Осмяловський (сестра Ружного), Крамаренкові (Каритошка), Твердохлібові й Кучанському (студенти) та Замічковському (Жуželиця) своїх типів.

Більш живі, не обтяжені зайвим психологізмом, з простою мовою і, хоч із досить складними процесами „внутрішніх“ переживань, ці типи, однак, не носять на собі печаті тих „кабінетних“ винаходів як перші, а через те легші до подачі їх акторами як і до сприймання глядачем.

Не можна тут не відмітити прекрасної роботи композитора Даникевича, молодого Вутормівця¹⁾, який дав чудову му-

зику до п'єси і написав спеціально до п'єси „пісню комунарів“.

Свіжі фарби, бадьорий тон, нічого старого у формі і разом з тим вся мелодика на українському матеріалі, майстерне вплетення всієї музики у дію у найменший рух автора все це робить музику Даникевича невід'ємною частиною п'єси, режисерського задуму і акторського виконання.

Хороше оркестрована на порівняльно невеличкий оркестр, ця музика на прем'єру, під диригуванням самого ж композитора, особливо у вступній своїй частині („увертюра“) викликала справедливий овалі слухачів.

Самий факт такого тісного єднання всієї композиторської майстерні ВУТОРМ'у з драматичним театром — про що було заявлено туг же на прем'єрі, не можна не вітати всіляко.

Користь од такого єднання аж надто очевидна.

Д. Грудина

Михайло Коцюбинський в образотворчому мистецтві

До 65-х роківин Михайла Коцюбинського відгукнулися в своїй творчості художники й скульптори. Худ. С. Прохоров написав олійними фарбами портрета (див. листівки видання ДВУ), в звичайній для письменника позі — сидить схилившись на руку.

Як що ця задача складна, та майже й непосильна художникові, то ще складніша вона скульпторові, що в граніті чи глині, намагався б показати духовне обличчя письменникового.

Сам він — незрівняний художник слова, що словом змальовує картини, які викликають здорове відчуття багатогри фарб („На камені“, „В путях шайтана“), глибокий психолог, що вміє відкрити найпотаємніші закутки душі людської („Цвіт яблуні“), лірик і вишуканий естет — уміє створити образ стихійно-анархічний — Хоми Гудзя й показати щир „Фата Моргана“...

Світозорність сприймання природи й — тіні „хижого навколо“; безмежна ніжність і чутливість душі — запеклість боротьби проти соціальної несправди, — от елементи, поєднані в його психіці. Од елементи його душі, що ними напоїв він всі свої майстерні твори.

Таким і намагався віддати Коцюбинського в своїй роботі скульптор проф. Леопольд Блох.

І, треба сказати, що спроба надзвичайно вдала. Після формальних шукач останнього

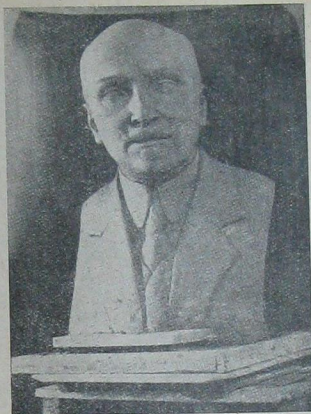
¹⁾ ВУТОРМ — Всеукр. Т-во революційної музики.

періоду — замикання центральної фігури твору в трикутників, чотирикутників й т. і., погруддя Коцюбинського Л. Блох віддає в стилі реалістично-імпресіоністичному, йдучи за портретами останнього періоду життя Коцюбинського, що особливо яскраво підкреслюють його внутрішній зміст, — глибоку емоціональну зарядку, а разом втому, втому від надзвичайно гострого сприймання навколишнього світу, від внутрішнього горівня.

Вдивляючись в образ Коцюбинського мимоволі асоціюєш слова письменниці Романович-Ткаченко, що записала в літгазеті свої враження від зустрічі з письменником: "... бліде обличчя, гострі, сухі риси і утма на обличчі, на цілій постаті, але уважний, гарячий погляд, але гострий, спостережливий зір. Коцюбинський бачив глибоко, спостерігав гостро ...".

В такому ж стилі трактована й друга робота скульпт. Блох: статуетка, — Коцюбинський сидить в кріслі. Знову обличчя багате ліричністю й ціла постать спрямована в пориві вперед, далі від жахливого сьогодні. Вся його постать — заповіт сонячних днів, прагнення світла.

Обидві роботи бачив брат покійного письменника Хома Михайлович Коцюбинський і висловив вдволення, що художниці поща-

Погруддя М. Коцюбинського роботи скульптора Є. Блох

стило відтворити Коцюбинського, яким він був насправді.

Третя скульптурна робота скульптора Новосельського, погруддя письменника в оригінальній трактовці, створене в дусі „Інтермеццо“. Автор відійшов тут від загального шаблону портретів Коцюбинського з незмінним комірцем та галстуком, що подають письменника випещеним естетом навіть до своєї зовнішності. Скульптор скидає з нього це убрання, відкриваючи глядачеві серце письменника.

Поєднуючи цей момент з цілою композицією, скульптор у виразі обличчя відбиває рішучий погляд в майбутнє, що заповідає перемогу завтрашнього дня.

Роботи обох скульпторів придбали Центральна (у Блох) та окружна (у Новосельського) комісії для увічнення пам'яті Коцюбинського й мають поширити їх в тисячах примірників серед культурно освітніх установ та громадських організацій.

Погруддя М. Коцюбинського роботи Новосельського поставлено на пам'ятникові письменникові в Харківському профспілковому саду. Напис на постаменті — уривок із „Хома. Перед нами ...“

У жовтні було урочисте відкриття пам'ятника.

Погруддя М. Коцюбинського роботи скульптора Новосельського. Біла погруддя — автор

Це новий і досить значний крок в справі приєднання широких мас трудящих до здобутків української пролетарської культури.

На жаль творчість великого письменника не найшла свого відображення в нашій музичній культурі.

А яку багату тематику нашим композиторам може дати художній доробок Коцюбинського, „Інтермеццо“, „На крилах пісні“, „Сон“, „Цвіт яблуні“, а з більших речей — цілі симфонії — „Фата Моргана“, „Тіні забутих предків“ з чудовою Гуцульщиною! Теми є. Композитори не забаряться їх оформити.

„Флігель Т. Шевченка“

Справа йде про так званий „Шевченківський флігель“ в кол. маєткові кн. Репніних в с. Яготині, Прилуцької округи. В цьому флігелі Шевченко жив під час своїх приїздів до Репніних.

З Репніними тісно зв'язано ім'я Шевченка. Крім теплого й приязного ставлення всієї родини Репніних до Шевченка, відомо також захоплення й приятелювання його з донькою Репніних — Варварою Миколаївною, що їй присвятив Шевченко свою поему „Тризна“. Про самого Миколу Григоровича Репніна (під час перебування у нього Шевченка 1843 — 1844 р. Репнін був у опалі Миколи І) Шевченко казав: „От таких старих я дуже люблю“, й у своїй повісті „Музика“ соприглашав читача одвідати під Прилукою „Густинський монастир“, де, як зазначав поет — поховано „вічно — пам'ятного Репніна“.

В родині Репніних, на ті часи, як одвідував їх Шевченко, ще живі були традиції героїчних подій грудневого повстання 1825 р. і вони безумовно мали вплив на творчість Шевченка („Сон“, „Великий лях“ і т. і.). Мотиви Грудневого повстання, що подибуємо їх в творчості Шевченка, в значній мірі заджерело своє мали Яготин.

Таким чином перебування Шевченка в Яготині відіграло певну роль в житті й творчості Шевченка й тому будинок, де жив поет під час свого гостювання в Яготині у Репніних, є цінна матеріальна пам'ятка в історії української культури.

Шевченків флігель, як і інші старовинні будівлі Репніних має ще й архітектурну цінність. Будувалися вони за проектом відомого у XVIII ст. архітекта Меласа в стилі „ампір“ з характерними для цього стилю колонами та баними.

На сьогодні маєток Репніних, а разом і флігель є в фактичному розпорядженні Цукротресту й Яготинський комбінат проєктує розібрати флігель Шевченка, як непотрібний для цукроварні.

Довгий час не ремонтуваний і напівзруйнований, флігель Шевченка потребує негайної реставрації. Прилуцький ОВК, не маючи сам відповідних коштів на реставрацію й охорону цього культурного значіння пам'ятника, звернувся з клопотанням перед НКО порушити це питання перед відповідними організаціями.

Флігель Шевченка необхідно зберегти, оголосивши його заповідником Шевченковим і після реставрації використати під якусь культурно-освітню установу — як клуб, хату читальню чи книгозбірню ім. Шевченка.

Новий журнал „Літературний архів“

Інститут Тараса Шевченка з наступного року видає новий науковий журнал під назвою „Літературний Архів“.

Журнал має за настановлення об'єднати істориків та дослідників літератури на терені УСРР, а також шевченкознавців і поза УСРР, та дати змогу публікації для ширшого загалу читачів так спеціальних наукових дослідів з історії літератури української і споріднених з нею дисциплін, як і сирових матеріалів, що їх відсутність у науковому обігові сучасному чимало перешкоджає історико-літературному дослідженню нашої науки. Велику увагу має присвятити „Літературний Архів“ критичним оглядам та рецензіям сучасних робіт літературознавчих, так само й хроніці літературознавчого життя.

„Літературний Архів“, як орган Інституту Тараса Шевченка, зосередиться переважно на літературі новій, від Котляревського починаючи. Визначне місце повинні посісти розвідки й матеріали з історії української радянської літератури.

Потреба утворити журнал саме такого типу диктується (крім настановлення об'єднати істориків літератури) несливним зростанням літературно-історичного фонду Інституту. Серед матеріалів, що їх набув Інститут, як напр., велику збірку рукописних праць Шевченка, що переховувались у спадкоємців душеприкажчика Шевченкового — М. Лазаревського; багатий і численний архів Панаса Мирного та Івана Білика та інш., є низка надзвичайної наукової ваги документів, що ніде не публікувалися. Силу матеріалів, що по-

требує наукового опрацювання має на сьогодні і кабінет сучасної, радянської літератури. Значні літературні фонди скупчено в Київській Філії Інституту.

До цього часу Інститут друкував свої матеріали по різних періодичних виданнях і лише матеріали, що безпосередньо зв'язані з ім'ям Шевченка видавалися спеціальним Шевченківським збірником.

Тепер, Інститут зрештою матиме свого журналу-тримісячника, що дасть йому змогу опублікувати в академічному плані багаті його скарби.

Справу з видаванням уже остаточно оформлено в НКО, отже Інститут Тараса Шевченка запрошує тепер до співробітництва всіх, хто працює в галузі історії української літератури та по марксистському розуміють завдання своєї науки. Всі т.т. що мали б якийсь відповідний матеріал до друку можуть тепер уже зголошуватися до Інституту на адресу: Харків, вул. К. Лібкнехта 33 Інститут Тараса Шевченка. Журнал видаватиме ДВУ. Ввесь матеріал оплачується. Перше число „Літературного Архіву“ передбачається видати в лютому-березні 1930 року.

В. Квітка

НАШЕ ЛИСТУВАННЯ

Нижче перелічені твори, надіслані до редакції, вміщені в журналі „Плуг“ не будуть:

Вірші: М. Мартоса „Робфаківець“; Гр. Поліщука „Вітер“; П. Лановенка „Весняний день“; П. Купенка „Збірка поезій“; С. Кокота „Трудшкола“; А. Ф. Мельника „Що ми пережили і чого ми ждемо“; С. Дячини „Вибрані поезії“; М. Потапенкової „Червоний півень і ін.“; Д. Рубаника „І травня“ та інші; І. Коханського „Залізо і серце“; П. Лановенка „Лісник“; Л. Степенка „Біля машини“ та інші; А. Купенка „Вперед“ та інші; І. Шуркана „Від смерти до щастя“ та ін.; В. Секунданта „Одеса“; І. Гостюка: М. Мараховця „Безпритульний“ та інші; П. Сліянчука „Контрасти“ та інші; М. Шпака „Дош зійшов“; А. Квітки „Порив“; В. Буасла „Ніч“ та інші; К. Баравенка „Біла церква“; Ю. Гундича „Осінь“; А. Цибенка „Весна України“ та інші; Г. Чередищенка „Ліс“; Т. Фіялка „Жовтень“; Білозерського, І. Коваленка „Жито“, „На роботу“, „Зміна“; В. Процишина „З циклу надій“; О. Соловича „Перше травня“; І. Вадька „Червона зима“ та інші; Пилипи „17-й рік“ та інші; С. Ковальчука „Мрія“ та інші; В. Снітка „На смерть Фрунзе“; А. Богуша „Заповіть Жовтневих борців“; Т. Фіялка „Засів“; К. Пили „Пісня“ та інші; Л. Степенка „Хліборобська праця“ та інші; І. Омельченка, І. Явора „Ясне сонце“ та інші; Ф. Малицького „З циклу“ „Уярмлена“ та інші; О. Розумієнка; К. Фаренюка „Про що я мріяв“; І. Коваленка „Клим“; М. Скрипника „Мрії про рідний край“ та інші; Є. Хоменка „Касієрка“; І. Акатіної „Сільське“.

Оповідання: Цвілія І. „Сільське весілля“; С. Щасливого „В одну із ночей“; М. Волинчука „Гостинці“ та інші; Г. Недоступа „Бурлачка“; Ю. Матвієнка „Страшні могили“; В. Майданюка „Стара“ та інші; П. Трохименка „Повістка“ та інші; Р. Гулеватого „Страйк, або на барикаді“ та інше; В. Бабенка „Іванець“; І. Криштalia „Піщтво довело“; Карабіна „Не осіддали“; С. Урсуляка „В сніжну путь“; В. Майданюка „До світа“; І. Шилюка „В огні“ та інші; М. Маматенка „Ланство“ та інше; В. Перової „Кірія“; І. Писарева „Під свято МЮДу“; М. Срібного „Випадок на засіданні фракції“; М. Колісниченка „В її ларях“; М. Бідного „Наталка“; І. Петренка „Недотепи“; Ашкєвичевої „Здобувся“; В. Олексюка „Зрада“; С. Кицюка „Гріх у монастирі“; М. Надтоїч „Книжка“; А. Душки „Золоте дитинство“; І. Тихого „В огні минулого“; М. Ткачука „Неорими весни“; К. Степового „Катька“.

ЗМІСТ № 10

В. Мисик. Ці ворота були святими — поезії	3
В. Гришко. Вересень — поезії	4
Г. Орлівна. У зливу — уривок з повісті	5
І. Коваленко. Донбас — поезії	15
М. Годованець. Сурдут і блюза — байка	16
В. Минко. Новеля про сірі очі — оповідання	17
Теодор Орісіо. Епіграми й пародії	28
Г. Яковенко. Серед оновлених просторів — нарис	30
А. Ярмоленко. Тіві павукуваті — стаття	52
Г. Орлівна. На руїнах Гоголівщини — нарис	64
Бібліографія: Юрій Савченко. В. Штангей „Образ“, А. Шамрай. Гр. Квітка-Основ'яненко „Твори“, В. Норд. С. Бен „Солодкий світ“	68
Хроніка: З мистецького життя Одеси; М. Коцюбинський в образотворчому мистецтві, „Флігель Т. Шевченка“; Новий журнал „Літературний архів“	73
Наше листування	79

ВІД РЕДАКЦІЇ І ВИДАВНИЦТВА

Рукописи, що надсилається до редакції мають бути передруковані на машинці або чисто й виразно переписані на одному боці паперу.

Неухвалені до друку рукописи, редакція авторам не повертає. Доплатних листів редакція не викупав.

Річним передплатникам, що передплатили „Плуг“ з додатками, розсилається з цим числом № 41 серії „Весела книжка“: Майк Йогансен — „Слоні зайші“. № 40 серії, що мав бути розісланий з № 8 — 9 затримався друком і розсилається разом з № 41.

Про неoderжання журналу й додатків прохання негайно сповіщати контору журналу.

КООПЕРАТИВНЕ ВИДАВНИЧЕ ТОВАРИСТВО ПИСЬМЕННИКІВ
„ПЛУЖАНИН“

НОВІ ВИДАННЯ

- А. Головка — Зелені серцем. Повість з життя молоді. 80 стор. Ціна 50 коп.
- С. Добровольський — Залізний кінь. Повість з сучасного кубанського життя. Уривки з повісті „Залізний кінь“, друкувалися в журналі „Плуг“ № 3, 4 і 5. Нині повість вийшла в повному вигляді. 172 стор. Ціна 1 крб.
- П. Темченко — Дурисвіти. Збірка оповідань. 96 стор. Ціна 50 коп.
- А. Головка — Пасинки степу. Повість. 2-ге видання. 96 стор. Ціна 50 коп.
- В. Штангей — Образа. Збірка оповідань. 192 стор. Ціна 1 крб.
- М. Дукин — Матиола. Збірка оповідань з життя сільського вчителства. 80 стор. Ціна 40 коп.
- Ю. Будяк — До великої брами. Дві повісті: „Марина Копачівна“ та „До великої брами“. 116 стор. Ціна 60 коп.
- М. Ірчан — Біла малпа. Збірка новел з американського життя. 128 стор. Ціна 75 коп. (2-е видання).
- С. Бек — Солодкий світ. Збірка поезій. 64 стор. Ціна 60 коп.
- В. Поліщук — Електричні заграви. Найновіші поезії. Ціна 75 коп.

ГУМОРИСТИЧНА СЕРІЯ „ВЕСЕЛА КНИЖКА“

- Анатоль Гак — Цукерова коза. Гуморески. 32 стор. Ціна 15 коп.
- Майк Йогансен — Луб'яне решето. Гуморески. 32 стор. Ціна 15 коп.
- С. Чмелюв — Пальцем у небо. Гуморески. 32 стор. Ціна 15 коп.
- П. Нечай — Крисогон. Гуморески. 32 стор. Ціна 15 коп.
- Анатоль Гак — Моя дефектологія. Гуморески. 32 стор. Ціна 15 коп.
- Ю. Вухналь — Радість поета Козолупенка. Гуморески. 32 стор. Ціна 15 коп.
- А. Головка — Червоний роман. Ціна 3 коп.

Книжки продаються в усіх книжкових крамницях та кіосках контрагентства Друку

ГУРТОВІ ЗАМОВЛЕННЯ НАДСИЛАТИ НА АДРЕСУ:
Харків, вул. К. Лібкнехта, 31, Видавництво „ПЛУЖАНИН“.